

12 EYLÜL REFERANDUMUNUN SOSYAL VE POLİTİK AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Yusuf DEVRAN

Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi

Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

İstanbul

Doç. Dr. Gülcan SEÇKİN

Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi

Ankara

ÖZET

12 Eylül darbesinin eseri olan 82 Anayasası'nda bugüne kadar yapılan kısmî değişikliklerin yeterli olmadığı, askerî vesayetın belirlemelerinden uzak, demokratik katılımın eseri "sivil bir Anayasa"nın hazırlanması gerektiği herkesçe kabul edilegelmiştir. Siyasi partiler, dernekler, birlikler, odalar, işveren örgütlenmeleri, sivil toplum kurumları taslak çalışmaları yapmıştır. 2002 ve 2007'de büyük seçim başarısı ile iktidara gelen AK Parti hükümeti anayasa değişikliği için çalışma başlatmış, muhalefet partileri kendi taslaklarını hazırlamıştır. Tam bir Anayasa değişikliği beklenirken, çalışmalar dondurulmuş, AK Parti hükümetince 26 maddelik kısmî bir değişiklik paketi hazırlanmıştır. Bu sürece katılmayan muhalefet partileri CHP, MHP ve BDP değişiklik paketi halkoyuna sunulduğunda "hayır" kampanyası başlatmış (BDP boykot kararı almış) ve bunu AK Parti iktidarının güven oylamasına dönüştürmüşlerdir. Hükümetin politikalarını ve uygulamalarını eleştirmeye odaklanan bu hayır bloğuna destek veren bireyler, kuruluşlar, sivil, siyasal örgütlenmeler de AK Parti iktidarına karşıtlık, muhafazakâr partinin aşırı güçlendiği endişesi, yargının daha çok siyasallaştırılacağı gibi ideolojik karşıtlıklar, önyargılar, kaygılar çerçevesinde hareket etmiştir. AK Parti hükümeti ise her kesimi darbe anayasasına son vererek egemenliği devlet alanından dışlanmış millete vereceğini ileri sürdüğü "milletin anayasası"na evet demeye çağırmıştır. İdeolojikleşmiş, tarafsızlığını yitirmiş, yüksek yargı oligarşisini aralamak, vesayet kurumlarını kendi alanlarına çekmek, 12 Eylül darbesi ile mutlak hesaplaşmak, milleti söz sahibi kılmak, daha ileri demokrasi, hemen yeni, özgürlükçü tam bir anayasa değişikliğine yönelmek üzere değişiklik paketine destek vermeye çağırmıştır. Evet bloku AK Parti'nin seçmenlerinden, darbecilere, darbe anayasasına son vermek adına diğer partilerin seçmenlerinden,

soldan, liberal sol kesimden (hemen yeni bir anayasa için) değişikliğe destek verenlerden, cemaatlerden, sivil toplum örgütlenmelerinden, ‘yetmez ama evet’ diyen gönüllü aktivistlerden, “AKP zihniyetine hayır, referanduma evet” diyenlerden, baskı hissederek evet diyenlerden oluşmuştur. Kampanyalarda evet-hayır bloklarının baskıcı yaklaşımları hakim olmuş, AK Parti ve ittifak eden kesimler AK Parti’yi değişim partisi ve hayır diyenleri 12 Eylül statükocuları, vesayetçi, darbeci, tuzu kuru, seçkinci ilan etmiştir. Taraflı uygulamalar yapmakla suçlanmış olan bazı yüksek yargı mensuplarının yargının daha da siyasallaşacağı yolundaki ağır eleştirileri, sivil dikta olacağı yollu eleştirileri de başlatılan kutuplaşmayı genişletmiştir. Halk oylaması evet-hayır kutuplaşmasına ve hükümete güven oylamasına dönüşmüştür.

Anahtar kelimeler: Anayasa, referandum, e-muhtıra, statüko, muhafazakar demokrat.

THE SEPTEMBER 12 REFERENDUM AND ITS SOCIAL AND POLITICAL ASSESSMENTS

ABSTRACT

A common consensus among the people of Turkey for a long time is that the 1982 constitution is undemocratic and does not meet the needs of social, political and democratic developments. It is inherited from and product of the coup d’Etat in 1980. Therefore, there is an urgent demand to draft and prepare a new civil constitution which is democratic and far away from the influence of military.

Since the AK (Justice and Development) Party came to power in 2002, there have been several attempts and initiatives to draft a civil constitution by both the government and non-governmental civil organisations. After the general election in summer 2007, the AK Party formed an independent commission to prepare and work on the draft of civil constitution. The commission is comprised of outstanding and respected scholars of law like Ergun Özbudun, Zühtü Arslan, Levent Köker, Yavuz Atar and Serap Yazıcı. However, these genuine attempts and initiatives were cut short because of harsh critics raised by the opposition party and other parties represented in the Turkish Grand National Assembly. Instead, in 2010, the government proposed a package in order to make partial amendments of the current constitution. All political parties objected and were not involved in debates over the package in the parliament even pro-Kurdish Party, the BDP (Peace and Democracy Party) did not participate in the meetings. When the package passed and endorsed with minor changes by the parliament, it was taken to the referendum. The referendum campaigns headed by mostly political parties and some civil organisations and leading personalities, a turned to be a vote of confidence for the government. While the government gave more priorities to the

contents of package, opposition parties and like minded organisations and political figures focused on the government's policies, political performances. Consequently, the referendum campaigns polarised the voting behaviours of people and put the constitutional amendments and debates in the secondary position.

Key Words: Referendum, Constitution, Coup d'Etat, Status Quo, Conservative Democrat, e-Coup d'Etat

Giriş

12 Eylül'de halk oyuna sunulan kısmî Anayasa değişikliğine gidiş sürecinde yaşanan siyasi sürtüşmeler, iktidar ve muhalefet partilerinin zaman zaman çelişkili, keskin yaklaşımları ve taktik mücadeleleri konuyu Meclis'te çözme imkanı bırakmamıştır. Devleti yeniden yapılandırma gereksinimini temsil eden/etme iddiasında olan siyasal iktidarın yeni siyasetin kurucu güçlerini ortaya koyma mücadelesini de temsil eden referanduma gidiş koşulları uzlaşmazlık içinde hazırlanmıştır. O güne kadar 12 Eylül 1982 askeri darbesiyle beraber değiştirilen ve o dönemin koşulları içinde halk oylaması ile kabul edilen 82 Anayasa'sı çok partili siyasete dönüşle birlikte gereksinim duyuldukça referanduma gidilmeden çok sayıda değişiklik geçirmiştir. Yeni bir anayasaya ihtiyaç olduğu 82 Anayasa'sının kabul edildiği günden başlayarak dile getirilmiş; Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ve Türkiye Barolar Birliği (TBB) gibi çeşitli kuruluşlar, sendikalar, partiler Anayasa taslağı hazırlamak çabasına girişmiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) hükümetinin ilk döneminde "Anayasa değişikliği ile ilgili olarak 8 paket TBMM'den geçirilmiştir" (http://www.akparti.org.tr/ak_parti_ref_kitab_180710.pdf). Bu kısmî değişikliklerin ardından, 22 Temmuz 2007 seçimleriyle ikinci kez iktidara gelen parti, Anayasa'nın bütün olarak değiştirilmesi için hızla harekete geçmiştir. Bir bilim heyeti tarafından hazırlanan teklif taslağı, kamuoyunda tartışılmaya başlanmış, ancak muhalefet partileri AK Parti hükümetinin tartışmaya zemin olması için hazırlandığını ileri sürdüğü taslağı konuşmak ve görüşmekte çekinceli konumda kalmışlardır. TÜSİAD yeni Anayasa çalışmasının kutuplaşmayı arttırmaması gerektiğini savunmuştur. Toplumsal güç/iktidarı temsil eden kurumlardan, temsilcilerinden, muhalefet partilerinden gelen tepkiler, olumlu-olumsuz yaklaşımlarla, siyasal iktidarın değerlendirmeleriyle gerilimli bir atmosferde taslak çalışmalarına gidilmiştir. AK

Parti'ye, "Anayasa taslağını Meclis'te diğer partilerin katılımıyla, bir kurucu meclis ruhuyla hazırlamak yerine, kapalı kapılar ardında hazırlatmayı tercih ettiği" yönünde eleştiriler yöneltilmiştir (Dündar, 22 Eylül 2007, *Milliyet*).

Bütün bu çalışmaların ardından AK Parti daha sonra, sivil yeni bir Anayasa hazırlama çalışmalarını yeniden gündeme getirmiştir. 2008 yılı Eylül ayında dönemin Meclis Başkanı, TBMM'de bulunan tüm siyasi parti gruplarına yazı yazmış ve her grubun vereceği iki üye ile demokratik ve sivil yeni bir Anayasa hazırlamak amacıyla bir uzlaşma komisyonu kurulacağını ifade etmiştir. 12 Eylül 2010'da halkın oyuna sunulan Anayasa Değişiklik Teklifi'ni henüz taslak halindeyken tüm siyasi partilere sunarak diyalog ve istişâre çağrısı yapan AK Parti bu çabalarına olumlu yanıt alamadığını açıklarken, taslak Meclis'te gereken 367 oy çoğunluğu ile geçmezse, halk oyuna sunacağını ilan etmiştir. Dönemin CHP lideri Deniz Baykal, bu süreçte, seçimlere az bir zaman kaldığını, 2011 seçimleri sonrası oluşacak yeni Meclis'te bu çalışmanın yapılmasının doğru olacağını öne sürmüştür. Baykal hükümetin kısmî anayasa değişikliğini referanduma kadar götürme hedefini eleştirerek iktidarın mahkemelerden, yargıdan, adaletten ve hukuktan şikâyetçi olduğunu, bunu değiştirmek, kendine göre mahkeme kurmak, kendine göre adalet yaptırmak üzere yetki isteyeceğini ileri sürmüştür. Hükümetin hukuk karşısında aciz düştüğünü, hukuku büyük ölçüde tahrip ettiğini, ancak hukukun yine de önünde engel oluşturmaya devam ettiğini, hukuku tamamen teslim alma anlayışı içinde bir Anayasa değişikliği talep ettiğini ileri sürerken asıl amacın mahkemeyi kendisine göre şekillendirmek ve askeri dövmek olduğunu, Anayasa değişikliğini bu hesaplarla istediğini vurgulayarak (28 Şubat 2010, *ntvmsnbc.com*) yaklaşımlarını ortaya koymuştur. AK Parti'nin davetine bu tartışmalı süreçte MHP'den olumlu bir cevap gelmemiş, MHP bir sonraki seçimde oluşacak yeni Meclis'te bu konuların ele alınması gerektiğinde ısrarcı olmuştur. CHP'li yöneticiler ise kendilerine sunulan dosyayı değerlendirmeyeceklerini açıklamış ve Anayasa mahkemesine götürerek itiraz edebileceklerini belirtmişlerdir. Başbakan Erdoğan başta CHP olmak üzere muhalefet partilerinin açıklamalarını yoğun biçimde eleştirerek kendilerinin milletin egemenliğini üstün kılma çabalarına karşılık, muhalefetin belli kurumları, milletin iradesinin üstünde tuttuğunu öne sürmüştür. Öte yandan bu süreçte değişiklik taslağı komisyondan geçerek genel kurulun gündemine getirilirken CHP lideri Baykal üç maddeyle ilgili düzenlemelerin (partilerin

kapatılması ile ilgili dava açılması, Anayasa Mahkemesi ile Hâkimler, Savcılar Yüksek Kurulu'nun kuruluş ve işleyişini esas alan üç madde) seçim sonrası yeni Meclis'e bırakılması halinde, paketin bütününe destek vermeyi vaad etmiştir. CHP lideri Deniz Baykal, Meclis'te görüşülmeden, Cumhurbaşkanı'ndan bu yönde taahhüt talebinde bulunmuştur. Başbakan Erdoğan, samimi olunması halinde üç maddenin ayrılması hususunun Meclis zemininde görüşülebileceğini, yasal engel yoksa bu teklifi değerlendirebileceklerini açıklasa da (CHP, Meclis Başkanı'na gitmeleri yönündeki uyarıyı yerine getirirse de) daha sonra CHP liderinin, değişikliğin bir paket halinde yapılmasını eleştirerek Cumhurbaşkanı'na çağrıda bulunmuş olmasını ve daha önceki olumsuz ve çelişkili yaklaşımlarını gerekçe göstererek işin sulandırılmak istendiğini ileri sürmüş, komisyonlarda görüşülürken sadece 15. Madde'nin ayrılmasını isteyen CHP'nin daha sonra da üç madde ile geldiklerini aslında on bir maddeyi kapsadığını ve bunun olamayacağını belirtmiştir. Başbakan açıklamasında üç maddenin taslaktan çıkartılması önerisini “manevra” olarak da değerlendirmiştir. Başbakan açıklamasında CHP başta olmak üzere muhalefetin, Anayasa değişiklik teklifinin özü ve içeriği ile ilgili samimi yaklaşımlar sergilemediğini vurgularken “uzlaşma” olarak sunulan konuların “değişikliğin savsaklanması, ertelenmesi veya sulandırılması girişimi olarak” değerlendirmiştir (http://www.akparti.org.tr/ak_parti_ref_kitab_180710.pdf). Hükümet cephesinden ise süreci hızlandırmak ve bir an önce sonuca varmak üzere “yetkinin esas sahibi olan milletin kendisinin iradesine başvurmak zorunlu hale gelmiştir” açıklaması yapılırken CHP lideri, Başbakan'ın uzlaşmaktan kaçındığını ancak kendilerinin olumlu yaklaşım beklentisi içinde olmaya devam ettiklerini dile getirmiştir (14 Nisan 2010, *Vatan*). Hükümetin demokratik açılım çerçevesinde Kürt açılımı çabalarına başından beri ağır eleştiriler yönelten Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), AK Parti'nin Anayasa değişikliğini oy devşirmek için yaptığını ve değişikliğin Kürt açılımının bir parçası olduğunu ileri sürerek destek olmayacağını beyan etmiştir. Aslında 1982 anayasasının değişmesi gerektiğini belirten MHP, bu değişiklik teklifinin “usulüne ve esasına” karşı oldukları görüşünü de muhalefet şerhi olarak koyarken, CHP ise pakete anayasaya aykırılık iddiasıyla muhalefet şerhi koymuştur.

Üst üste iki seçim başarısı ile “yola devam” eden AK Parti hükümetinin, ikinci iktidar döneminin hemen öncesi 12 Nisan ve 27 Nisan 2007'de Genel Kurmay Başkanlığı'nın sitesinde

Cumhuriyet'in temel değerlerini aşındırma çabası içinde olan çevrelerin olduğu, örneğin milli bayramlara alternatif kutlamalar düzenlendiği, 23 Nisan Çocuk Bayramı kutlamalarıyla aynı gün Kur'an okuma yarışmaları yapılması, gece geç saatlerde çocukların ilahi korolarında olması, Kutlu Doğum Haftası kutlamalarında ilkokul öğrencilerinin başörtülü olarak ilahiler söylemesi gibi, gerekçelerle Cumhuriyet karşıtı irticai faaliyetlere göz yumulduğu uyarıları, Cumhuriyet rejimine sözde değil özde bağlılık uyarısı yapılarak, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) laikliğin savunucusu olduğunu, Cumhuriyetin niteliklerini koruma görevinde kararlılık içinde olduğunu beyan eden bir açıklama yer almaktadır. Bu açıklama 'e-muhtıra ya da beşinci askeri müdahale olarak nitelendirilmiştir. Bildiriyi kaleme alanların acilen yargılanması gerektiği, bunun hukuk devletine aykırı olduğu, Avrupa Birliğine girişi engellemek gayreti olduğu yolunda açıklamalar yapıldığı gibi AK Parti iktidarına yönelik bu uyarıların yerinde olduğunu (örneğin CHP'den) savunan siyasetçiler de olmuştur. Buna karşılık 27 Nisan bildirisinden on gün sonra yapılan Dolmabahçe Zirvesi'nde Başbakan Erdoğan, davet ettiği Genel Kurmay Başkanı ile samimi havada, ikili bir görüşme yapmıştır. Esasen laiklik konusunda hâlâ tam bir güven uyandırmayan, gerçek, özde laik olamadığı düşünölen iktidar partisinin kendi içinden gelen, üstelik eşi başörtülü bir adayı Cumhurbaşkanı seçtirmek çabaları Cumhuriyetin tüm kalelerini, tüm mevkilerini ele geçirme çabası olarak algılanmıştır. Bu konudaki engellemeler karşısında AK Parti Hükümeti Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesini öngören Anayasa değişikliği teklifini vererek, genel seçim kararı almıştır. 27 Nisan bildirisine hükümet bu şekilde tepkisini ortaya koyarken, devleti koruma ve temsil etmenin asli görevlerinden olduğunu söylem ve pratikleriyle ortaya koyan (askeri, yargısal kesimler başta olmak üzere) yüksek bürokratik elit, devletin her unsurunu ele geçirecekler algılamasıyla karşı mücadele sürecine yönelmiştir. 22 Temmuz 2007 genel seçimleri de bu çatışmalı iklimde yapılmıştır. Başbakan Erdoğan bu süreçte mağdurları ve mağdur edilmişlik konumunu, kendi söylemiyle 'sevdalısı' olduğu millete şikâyet etmiştir.

Bu süreçte, seçimin hemen öncesinde hükümetin hazırladığı Cumhurbaşkanı'nın referandumla seçilmesini ve milletvekilliği seçiminin 4 yılda bir yapılmasını düzenleyen anayasa değişikliği paketinin Anayasa Mahkemesi'nce iptali istenmiştir. İptal başvurusu mahkeme tarafından reddedilirken (6 Temmuz 2007) AK Parti 22 Temmuz 2007'de ikinci

genel seçim başarısını elde etmiştir. 21 Ekim 2007’de Cumhurbaşkanı’nın seçimi ile ilgili paket, yapılan referandumda kabul edilmiştir. İktidar partisi kısa süre sonra Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı’nın açtığı 'laikliğe aykırı fiillerinden dolayı odak olma" iddiasıyla kapatılma ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Erdoğan’ı da içeren siyasi yasaklılık davaları ile karşı karşıya kalmıştır (15 Mart 2008). Anayasa Mahkemesi’nden az bir oyla red kararı çıkarken Anayasa Mahkemesi Başkanı siyasetçileri parti kapatılmasını zorlaştıracak yasal, anayasal düzenlemeler konusunda adım atmaya da davet etmiştir (31 Temmuz 2008). Bu dönemde ülke çapında tarihi bir kırılmanın unsurları patlak vermiş, bölücü terör odaklarını da kullanarak darbe planı yaptığı iddialarıyla Ergenekon terör örgütü olarak adlandırılan yapılanmalara yönelik adli ve yargısal süreçler başlatılmıştır. Birden bire telefon ya da ortam dinlemelerinden elde edilen bilgilerin yayıldığı bir döneme girilmiş, emekli ve görev başında yüksek rütbeli pek çok subay darbe planları yaptıkları iddiası ile açılan davalarda tutuklanmış, uzun bir yargı süreci başlamıştır. Öte yandan yargıçlar rejimi olmakla eleştirilen yüksek yargının politik faaliyetlerinin, hükümete yönelik karşıt yaklaşımlarının dinlemelerle teşhir edilmesiyle su yüzüne çıkan gerilimler, yüksek yargının kendi konumunu politik, ideolojik ve mezhepsel, yargıyı araçsal kullanımı üzerine tırmanan tartışmalar, yargının siyasi çekişme alanı olarak belirmesine neden olmuştur. Yüksek yargının taraflı, katı ideolojik önyargılar içinde çalıştığına ilişkin çeşitli dosyalar, dinleme bilgileri ortaya konulmuştur. Daha önemlisi de olmuş, askeri vesayetın söylem ve kurumlarının dışladığı bir iktidarı temsil eden AK Parti Hükümeti’nin gücünün kaynağını tanımlama hedefleri, ulusalcılığa mesafeli ekonomik, politik açılım planları, Avrupa Birliği’ne uyum çalışmaları, halka “hizmet verme” politikasına odaklanması, eskimiş siyaset kaynaklarını temsil etme gücünü kaybetmekte olan muhalefetin erimişliği, terörle mücadelede yaşanan kayıpların kitleler tarafından sorgulanma kanallarının açılması (Demokratik açılımı/Kürt açılımını destekleyen, *Taraf, Star, Bugün* gazetesi gibi mecraların bu sorgulamaların alanı haline gelmesi), TSK’nın sorumlulukları açısından sorgulanması gibi bütünleşen koşullar askeri vesayetın ağır gölgesinin siyaset alanından çekilmesi yönündeki talebi olgunlaştırmıştır. Ergenekon davaları, buna adı karışan siviller, polisler, emekli ve görev başındaki askerlerin yargılanması, sivil siyasete, sivil iktidara karşı çok sayıda darbe planının ortaya çıkması, darbe planı yapmakla suçlanan generallerin yargılanması süreci de bu kırılmanın hızlandırıcı unsurlarını oluşturmuştur. Bu süreçte gözlerin yüksek yargıya ve orduya çevrilmesi

ve daha önce başlayan bir süreç olmakla birlikte her iki kurumun hiç olmadığı kadar muhkem, oligarşik konumunu kaybetmesine tanık olunmuştur. Yüksek yargının devleti muhafaza ederek kendisini de muhafaza eden, karar ve uygulamalarında ideolojik çerçevesinin penceresinden bakan, içine kapalı bir cemaate dönüştüğünün anlaşılması da siyasal iktidarın devletin iskeletini yeniden yerine oturtma hedeflerinin yolunu açmış, bu süreçte gereken gücü ve olanakları sunmuştur.

Bu kırılmada bir başka toplumsal güç en meşru olma konumundan uzak düşmüştür: İlerici, çağdaş olarak tanımlanan, kendi laiklik tanımıyla ilişkisi sorunlu hale gelen (daha çok Cumhuriyet Halk Partisi'nce temsil edildiği düşünülen) kesimler devletin temsilcisi olma konumunu yitirirken, yeni bir çerçeve belirlemeye çalışan bir cemaate dönüşmüştür. Askerî, laik sistemin teminatı olarak siyaset alanında hâkim olmaya teşvik etmiş, ayıplı bir öteki gibidir. Buna karşılık AK Parti iktidarı hem kendisini, hem de iki önemli genel seçim başarısıyla temsil etme iddiasında olduğu “milleti”, bu yapılar tarafından çıkarıldığını ya da sürüldüğünü hatırlamadığı alanına bir güç olarak geri çağırma iddiasındadır. “Milletim(iz) gel ve hakimiyeti ele al.” AK Parti iktidarına göre iktidarın kaynağının halk olduğunun hatırlatılması, geleneksel vesayet kurumlarının siyasal iktidarı paylaşma alışkanlığından uzaklaştırılması düşünülmüştür. Siyasal alana hâkim olan otoriter devlet alanı giderek bu alanın tüm yükünü (kendisini ve çevresini olduğu gibi muhafaza etmeye çalışmakla) taşıyamamıştır. Bu esas üzerinden geriye dönüp bakıldığında, bir yandan esneklik içermeyen bir tarzda işleyen resmi ideolojiyi temsil etmekle hiç sorunu olmayacak, diğer yandan halkın yönelimlerini kavramayı ve temsil etmeyi bir biçimde dert edinecek merkez sağ ve sol tonlu partiler kolayca var olamazdı. Nitekim geçmiş partiler bunu denemeye çok da çabalamadan, sadece devlet alanına yaslanarak kendilerini çökerttiler.

Öte yandan bütün bu kırılmalar, yerinden çıkmalar yaşanırken muhalefet partilerinin sadece hükümet eleştirisi ile sınırlı kalması, demokratik açılım gibi konularda tutucu, aşırı milliyetçi yaklaşımları, devlete hâkim olan (asker, yargı gibi) yüksek bürokratik elitin siyaset alanını belirleyen oligarşik tonlu söylem ve pratiklerini desteklemek üzerinden politika yapması, hükümetteki partinin yeni (daha ilerici) siyasetin kurucu ve taşıyıcısı olma konumunu güçlendirmiştir. AK Parti tüm halkı/milleti temsil etme iddiasını söylem ve pratiklerinde vurucu

bir stratejik aygıt haline getirmeye yönelmiştir. “Millete hizmet etme” iddiasını, dışarıda bırakılan ve daha çok devletin ideolojisinin taşıyıcıları olmak, ya da ona karşı çıkmamak konumuna sıkıştırılmış milleti, devletin önüne geçirme vaadiyle bir adım ileriye taşınmış ve yeni siyasi stratejisinin zeminini oluşturmuştur. Böylece çok kısa süre önce iç güvenlik konuları belirlendiği zaman irticâi faaliyetler en büyük tehdit olarak tanımlanırken, laiklik karşıtı eğilimleri temsil etme yönelimleri içinde olup olmadığı izlenen muhafazakâr bir parti üst üste seçimler kazanarak devlet alanına adım atma çabasını en yüksek sesle dillendirmiştir. Kendisini İslamcı değil, **muhafazakâr demokrat** olarak tanımlayan AK Parti iktidarı bu seçim başarılarıyla birlikte tüm ülkeye yönelen icraatlarını sergilemek, gücünü ve farkını vurgulamaya odaklanmış olmakla kalmamış, küreselleşmeye ilgi duyan, dışlanmış dindar muhafazakâr eğilimli sermayenin, 2001 krizi ile kendisini çökerten eski siyasi anlayıştan ve temsilcilerinden umudunu kesmiş çok çeşitli toplumsal kesimlerin temsiline talip olarak, liberal demokrat, liberal sol kesimlerin desteğini alarak, eski siyaset kurgusuna karşı belli çerçevelerde ittifak edebileceği çevrelerin desteğini alarak siyaset alanına yön verecek adımları atmıştır. 12 Eylül darbesinin şekillendirdiği vesayet zeminine dayalı demokrasi anlayışını temsil eden yapı ve kurumların temsilcilerinin kendi aslı alanlarının sınırları içine çekilmesi ve siyasetin önünün açılması, milletin dışlandığı alana girme hakkının iade edilmesi söylemlerini hayata geçirmek üzere Anayasa değişikliği vaadedilmiştir. Avrupa Birliğine giriş çabaları çerçevesinde de Meclis’te bazı değişiklik paketleri kabul edilmiştir. İktidar tarafından köklü bir Anayasa değişikliği taslağı hazırlanırken kesintiye uğramış, daha sonra bir aşama olarak sunulan kısmî Anayasa değişikliği paketi, iktidarın bir çalışması olarak, Meclis’te çeşitli koşullar öne süren muhalefetin desteği alınmadığı için çok zaman kaybetmeden halk oylamasına sunulmuştur. Başbakan bunun bir AK Parti projesi olmadığını, partilere değil Anayasa değişikliğine oy verileceğini referandum çalışmaları süresince hem muhalefete, hem de tüm toplum kesimlerine anlatmaya çalışmıştır.

AK Parti, başta Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Anayasa Mahkemesi’nin üye yapısına ilişkin olmak üzere 26 konuda yeni düzenlemeler yapmak için yasal düzenlemeler yapmıştır. Ancak CHP bu değişikliklerin Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi’ne başvurarak iptal davası açmıştır. Anayasa Mahkemesi esastan yaptığı incelemenin (ki buna yetkisi olmadığı yolunda yoğun tartışmalar yaşanmıştır) ve sınırlı

değişikliğin ardından paketin bu yeni haliyle Anayasaya aykırı olmadığına karar vermiştir. Böylece Anayasa paketi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 335 oyla kabul edildiği için halkoyuna sunulmuş oldu. Çünkü mevcut yasalar anayasa değişikliklerinin 367 den daha az bir oyla kabul edilmesi halinde referanduma sunulmasını zorunlu kılmıştır. Yüksek Seçim Kurulu yaptığı toplantının ardından 12 Eylül 2010'u Anayasa değişikliği için referandumun yapılma tarihi olarak belirlemiştir (değişen maddeler için bkz. Ek-1).

Anayasa değişikliği ile ilgili süreçleri bağlamsal birer çerçeve olarak koymanın ardından bu yazının geri kalanında kısmî Anayasa değişikliğinin halk oyuna sunulması sürecinde yapılan evet-hayır kampanyalarının üzerinde odaklanılmıştır. Öncelikle siyasal partilerin yürüttüğü kampanyalar çerçevesinde parti Genel Başkanlarının miting meydanlarında yaptıkları konuşmalar söylem olarak ele alınmış, liderlerin yaklaşımlarının içinde olduğu ideolojik çerçevelere ilişkin nitelikler taşıyan söylemlerinin (diskurlarının) çözümlemeleri yapılmaya çalışılmıştır. Miting konuşmalarının yanı sıra partilerin gazeteleri, yeni medyayı kullanma, yerel medya kanalıyla, sivil toplum örgütlerinin, kanaat önderlerinin, tanınmış figürlerin desteğini alma çabalarıyla, hazırlanan kitapçıklarla, açık hava reklam alanlarının kullanımıyla, web sitelerinde yayınlanan parti teşkilatına dönük kampanya kılavuzlarıyla, yine web ortamında anayasa değişikliğini anlatan soru-cevap şeklinde metinlerin sunumuyla desteklenen kampanya çalışmaları da analiz edilmiştir. Ayrıca evet-hayır kampanyalarına partiler dışında destek veren, ayrıca YARSAV ve HSYK'dan bazı üyelerin yaptığı gibi kendi evet-hayır kampanyasını yapan çok çeşitli kesimlerin yaklaşımları kendi bağlamsal duruşlarının ifadeleri ve yaşanan gerilimler çözümlemeye konu edilmiştir.

Siyasi Partilerin Referandum Kampanyası

Referandumun Tanımlanması ve Konumlandırılması

AK Parti mevcut Anayasa'yı "darbe Anayasası", sunduğu 26 maddelik değişiklik paketini 'milletin anayasası' olarak tanımlayarak değişikliğe evet diyenlerin halkçı ve demokrat, karşıt olanların ise darbeci olacağını ileri sürmüştür. CHP, bu değişikliği Başbakan Tayyip Erdoğan'ın 'padişahlık ilan etmesi, bütün kurumları ele geçirmesi' olarak; MHP ise iktidarın gizli bir gündeminin olduğunu ileri sürerek bu paketi bir 'ihanet planı' olarak tanımlamıştır. Muhalefet

partileri referandum günü yapılacak oylamanın AK Parti iktidarının güven oylaması olduğunu iddia ederken, Başbakan Erdoğan bu oylamanın sadece Anayasa oylaması olduğunu vurgulayarak halkı partilere değil Anayasa değişikliğine oy vermeye çağırmıştır.

Erdoğan'a göre Türk milleti ilk kez anayasa yapmaktadır. Bu seçim egemenliği devletten alıp millete verme seçimidir. Başbakan Erdoğan AK Parti'nin milletin anayasasını; CHP, MHP, BDP ve TKP'nin ve bazı yargı örgütlenmelerinin ve yüksek yargı mensuplarının ise aynı safta yer alarak darbe anayasasını desteklediklerini ve bunlarla bir siyasi parti arasında da bir farkın olmadığını iddia etmiştir. Erdoğan bu referandumda bir tarafta milletin iradesini diğer tarafta ise devletin iradesini savunanlar olduğunu iddia etmiştir. Hatta 'evet söz milletin', 'evet karar milletin' söylemlerini kullanarak kendileriyle 60 ihtilali sonrası idam edilen Başbakan Adnan Menderes'i ve onun mücadelesini özdeşleştirmeye çalışmıştır. Böylece kendisini, yaşadığı mağduriyetleri ona benzeterek belli bir anlam (haksızlıklara, adaletsizliklere uğramışlık anlamları) inşa etmeye çalışmıştır.

AK Parti'nin Kurumsal Kimlik Odaklı, “Hizmet, Millet, Darbe, Demokrasi, Söz Milletin” Söylemlerine Dayalı Evet Kampanyası

AK Parti Grup Toplantısı'nda Başbakan Erdoğan (20 Temmuz, 2010) 26 maddelik kısmî anayasa değişikliğinin Türkiye'nin aydınlık geleceği için, daha ileri bir demokrasi için, daha âdil bir hukuk sistemi için çok önemli bir adım olduğunu, milli iradenin güç kazanması, vesayetçi ve statükocu anlayışın kırılması için tarihî bir girişim olduğunu vurgulayarak referandum kampanyasını başlatmıştır. Tüm referandum kampanyası boyunca konuşmalarında bu tezinin altını çizecek bir söylem örgütlemiştir. Mitinglerde Anayasa değişikliğinin AK Parti'ye oy vermek anlamına gelecek bir AK Parti projesi olmadığını, değişiklik paketinin, “milletimizin topyekûn talep ettiği”, “yıllardır özlem duyduğu bir Türkiye projesi, bir memleket projesi, bir millet projesi” olduğunu savunmuştur. Erdoğan kampanya planını bir buluşma gibi ilan ederken şu görüşleri dile getirmiştir: “36 ilimize giderek orada milletimle, vatandaşlarımla kucaklaşacağım. Sadece miting değil, miting dışında orada birçok kanaat önderleriyle bir araya gelmek, halkımla gece geç saatlere kadar sohbetler etmek, miting öncesi-sonrası halkımla bütünleşmenin gayreti içerisinde olacağım”. Nitekim Başbakan Bingöl, Elazığ, Adıyaman ve

Malatya ile mitinglerine başlar. Tüm Bakanlara, Genel Başkan Yardımcılarına, milletvekillerine, AK Parti teşkilatının kadın ve gençlik kolları dahil tüm mensuplarına bu süreçte seferberlik emri verir. Bir milli mücadeleden söz eder gibi talimatını iletir: “**İnşallah vatan topraklarına dağılacaklar**”.

Ülkemin, Milletimin Tüm Yöreleri, Değerleri Benim Değerlerim, İlham Kaynağım

Miting konuşmalarına şiddetli duygusal bir dille başlayan ve gittiği yörenin tüm özelliklerine, hikayesine dokunan, o yöre ile özdeşleşen, empati kuran bir üslupla giriş yapan Başbakan Erdoğan çok farklı dünya görüşlerindeki şairlerden şiirlerle, halk edebiyatından deyişlerle kendi doğallığını sergileyen doğrudan bir üslupla, hesapsız, ayrımsız diğerkâmlık vurgusu ile dinamik bir söylem tutturmuştur. Canlı, çalışkan, hafızası kuvvetli, muhakeme yeteneği güçlü, hükümetinin tüm icraatlarını tek tek takip eden, tüm yapılan hizmetleri en küçük ayrıntısına kadar izleyen ve takipçisi olan bir lider olmakla kolayca güçlü, otoriter bir konuma yerleşerek konuşmuştur. Türkiye'nin tüm bölgelerinden illere giderek iktidarın tüm milleti ayrımsız kucakladığını, konuşma yapılan yörenin, ilin tüm ilçelerini selamlayarak, tarihi, kültürel değerlerinden, geleneklerinden, iz bırakan figürlerinden seçtiği örnekleri şiddetli duygusal vurgularla arda arda sıralayarak benim değerlerimin kaynağı milletim, benim gücümün kaynağı milletimin değerleri (tarihi, kültürel, dini, siyasi, vb. değerleri) dilini kullanmıştır. Tüm konuşmalarında “**millete hizmet** etmeye”, “**millet sevdası**”na yaptığı şiddetli vurgu ile devletin içine alınmayanlarla, dışarda tutulanlarla, dışlanmışlarla aynı yerden gelmiş biri olarak (şikâyetçidir, hakkını arar, halini arzeder bir üslupla) özdeşlik kurmaya çalışmıştır. Milletim ben sendenim, senin değerlerini taşıyan, senin gibi dışlanmış, ötekileştirilmiş, ötelenmişlerdenim, ama artık bu sona erecek, onun için anayasa değişikliğine evet demek lazım, hayır demek kendine ihanettir söylemini inşa etmiştir.

Darbeci/vesayetçi Statükocu Güçlerin Adaletsizliği, Hukuksuzluğu

Reddedilemez gerçekleri dile getiren, söyledikleri inkar edilemez bir hatip gibi konuşan Erdoğan, hitap ettiği kitlelere mağdur oluşuğunu, sistemin tüm mağdur ettiklerinin acı haykırışı ile öfkeli, acılı dili ile seslenir. Bunları yaşamış biri olarak paylaşmaya, zalimliği ve müsebbiplerini şikayete gelmiştir. Kendi konumunu, mazlum ve çalışkan, kendisi için birşey

istemeyen, haksızlığa uğramışlığı ile öfkeli, hâlâ mücadele eden, hâlâ engellenen, dışlanan bir sade vatandaş olarak sunar. Fikir hürriyetinin olmadığını, okuduğu bir şiir yüzünden bedel ödetildiğini, yargının ideolojik davrandığını, mezhepsel davrandığını, ayrımcı yaklaştığını, bağımsız yargıya, tarafsız yargıya, güvenilir, ideolojik davranmayacak bir yargıya ihtiyaç olduğunu vurgular ve buradan kalkarak ileri demokrasi ve özgürlük isteyenlerin, üstünlerin hukukunun değil hukukun üstünlüğünün egemen olmasını isteyenlerin, çetelere dur demek isteyenlerin, yargıda siyasallaşmaya dur demek, kendini yürütmenin yerine koymasına dur demek isteyenlerin tek çıkar yolunun anayasa değişikliğine evet demek olduğunu savunur. Darbe anayasasına son vermek için, milletin anayasası için, kayıtsız şartsız milletin egemenliği için tek çıkar yol ‘evet’tir. “12 Eylül’de aziz milletimiz Hükümet icraatlarını değil, muhalefet performansını değil, kendi geleceğini oylayacaktır” derken bu ağır ve önemli sorumluluktan kaçınılamayacağını vurgular: “Bundan kaçmanın, hayır demenin vebali ağır olacaktır.”

Başbakan Erdoğan referandum kampanyasını başlattığı Meclis grup toplantısında, 12 Eylül darbesinin hemen ardından hızla idam edilen sağcı, solcu gençlerin dramını anlatır. Şair Nevzat Çelik’in, cinayet iddiasıyla 22 yaşında suçsuz yere Ulucanlar Cezaevinde idam edilen Necdet Adalı için yazdığı şiiri okur. “12 Eylül cuntasının” aldığı hayatlardan işkencelerden, acılanarak, duyulanarak örnekler verir. İdam edilen sağcı, solcu gençlerin, ülkücü gençlerin hikâyelerini anlatır, yazdıkları veda mektuplarını, şiirleri okur. Bu duygusal anlar televizyon kanallarının ana haber bültenlerinde, gazetelerde geniş yer bulur. 12 Eylül’de anayasa değişikliği paketine evet diyerek milletçe bu günlerin hesabı sorulacaktır. Ülkücülerin çektikleri acıları anlatır, bu günleri düşünen MHP’lilerin, bu günleri düşünen CHP’lilerin hesap sorabilmek için, bir daha benzer darbeler yaşamamak, başı dik yürümek için evet oyu vermesi gerektiğini duygusallıkla ve şiddetle vurgular.

Anayasa değişikliğine evet demekle toplum kesimlerinin neler kazanacaklarını, hangi konularda güvenceye kavuşacaklarını, hangi konularda söz sahibi olacaklarını art arda sıralar ve sonunda esaslı başlıkları bir nakarat gibi tekrarlar: “Avrupa standartlarında bir Anayasa Mahkemesi, uluslararası standartlarda bir hukuk sistemi için bütün milletim gür bir sesle evet diyecektir, üstünlerin hukukuna son verip hukukun üstünlüğünü egemen kılmak için halkımız güçlü şekilde evet diyecektir”. Hayır kampanyası yapan MHP ve CHP liderleri ise Erdoğan’ı yüce divana gönderme tehdidinde bulunurken özellikle yargıya dönük bu değişiklikleri kendisini

korumak için de istediğini iddia etmişlerdir. Başbakan yürütmenin kararlarını sık sık Anayasa mahkemesine taşıyan CHP'ye siyasi duruşunu, üzerinde durduğu sorunlu zemini hatırlatır:

“Biz millete hizmet yoluna başımızı koyduk, bu yola biz canımızı koyduk değerli kardeşlerim. Biz korkularla değil; ideallerle, ilkelerle, heyecanla, aşkla ve seveda ile siyaset yapıyoruz. O kurusıkı tehditler bize hiçbir şey ifade etmiyor. Bizim Anayasa Mahkemesi'nin yanında, yöresinde, bahçesinde ev tutmamıza gerek yok. Bizim evimiz milletimizin içinde, biz milletin gönlünde kendimize yer edindik” (20 Temmuz 2010).

Erdoğan kampanya çalışmalarında atılacak adımları, il, ilçe, kasaba, köy köy, kapı kapı dolaşacaklarını ilan ederken öncelikle parti üyelerine ne için seferber olduklarını bir kez daha hatırlatmak için 26 maddelik anayasa değişikliğini can alıcı yönleriyle anlatır:

“Kadınlarımız, çocuklarımız, özürlü kardeşlerimiz, yaşlılarımız, şehitlerimizin dul ve yetimleri, gazilerimizin, kısacası tüm dezavantajlı kesimlerin avantajlı konuma yükselmesine **evet** diyoruz. Çocuk istismarının önüne geçmek için **evet** diyoruz. Fişlemenin tarihe karışması için **evet** diyoruz. Yurt dışına çıkış özgürlüğünün genişletilmesine **evet** diyoruz. Vatandaşların mahkemeler dışında şikâyetlerini iletecekleri bir Kamu Deneticiliği Kurumu'nun kurulmasına **evet** diyoruz. 12 Eylül darbesini yapan darbəcilerin hesap vermelerine zemin hazırlamak için **evet** diyoruz. Mahkemelerin, kendisini, halkın iradesiyle seçilen hükümetlerin yerine koymaması için **evet** diyoruz. Yargı bağımsızlığını güçlendirmeye, yargı bağımsızlığını sağlamaya, sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmasına son vermeye evet diyoruz. Anayasa Mahkemesi'nin tıpkı gelişmiş ülkelerdeki gibi çağdaş, demokratik ve geniş katımlı bir yapıya kavuşturulmasına **evet** diyoruz. Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruya, memurlara grev ve toplu sözleşme hakkına **evet** diyoruz. Üstünlerin hukukundan hukukun üstünlüğüne geçmeye **evet** diyoruz. Güçlü bir ekonomiye, itibarlı, büyük bir Türkiye'ye **evet** diyoruz.” (16 Temmuz, 2010).

Evet kampanyası için seferberlik ilanı

Referandum kampanyası başlarken AK Parti il başkanlıklarına ve tüm diğer ilgili yerlere daha özgürlükçü, sivil ve demokratik bir Anayasa yolunda atılan adımlardan biri için, Anayasa Değişikliği için propaganda döneminin başladığı duyurulur. Bu süre boyunca AK Partili tüm büyükşehir, il, ilçe ve belde belediye başkanlarının, il genel meclisi başkanlarının, il genel ve belediye meclisi üyelerinin bu dönemde çalışmalarına azami gayretle destek vermesi, Parti teşkilatları ile uyumlu bir şekilde propaganda sürecine katılmasının gerekliliği bildirilir. Sürecin

çok daha etkin ve verimli kullanılması için tüm yerel yöneticilerin, parti teşkilatının tüm kademeleriyle birlikte hareket ederek AK Partili belediye başkanlarının, il genel meclis başkanlarının Ramazan ayı olduğu için lüks iftar sofralarından kaçınarak daha çok evlere iftar, sahur ziyaretlerinde bulunmaları; görev alanları içerisinde yaşayan fakirlerin tespit edilerek deşifre edilmeden yardım edilmesi; Belediye başkanlığı AK Parti'den olmayan komşu yerleşim merkezlerinde de yoksul sofralarına katılarak, gıda yardımlarının yapılması; her türlü yaz eğlencelerinde, sosyal ve kültürel etkinliklerde, yöresel ürün yarışmalarında aşırılıklara ve israfa kaçmamaları, belediye bütçesi dışında sponsor veya değişik kaynaklar aracılığı ile de olsa, kültürel ve milli değerlerimizle çatışan muhtevada programlara, isim ve gösterilere yer verilmemesi, mutlak surette sağlanmalıdır, uyarısında bulunulur. Genel Başkan Yardımcısı Yerel Yönetimler Başkanı Manisa Milletvekili Hüseyin Tanrıverdi propaganda süresince kampanya çalışmalarında yerel birimlerin görevlerini bildirirken referandumun içeriği konusunda “halkımızın” doğru bilgilendirilmesi, “ülkemiz” için öneminin vurgulanması ve AK Parti dönemindeki icraatların birebir herkese ulaşacak şekilde en iyi biçimde anlatılması talimatı verilir. Bu amaçla da oylama gününe kadar yurt içi, yurt dışı tüm programları ve izinleri ertelenir. Yerel yönetimler başkanlığının bilgisi dahilinde bölge dışına çıkılabilecektir ancak. Yerel yönetimlerde görevli tüm parti mensuplarının bu şekilde hareket etmesi ve bu uygulamaların yakından takibi de önemle hatırlatılır. Sevdamız millet, kararımız evet! Sloganları ile çalışmalar başlatılır (28 Temmuz 2010, http://www.akparti.org.tr/yerelyonetimler/genelge_7247.html). “Anayasa Değişikliği Paketi ile İlgili Sorular ve Cevaplar” adlı kitapçıklar hazırlanır ve dağıtılır. Ayrıca kampanya web sayfasında da yayınlanır.

“Etnik, Bölgesel ve Dinsel Milliyetçiliğe Hayır!”

Referandum kampanyasına Bingöl'den başlayan Başbakan Erdoğan 82 Anayasasına düşük bir destek vermiş olduğunu hatırlatarak Bingöl'ün ayırıcı özelliğine değiniyor. İktidarın gücünün, hizmetlerinin ülkenin her yerini ayrımsız, uzak yakın demeden içine aldığını vurgulamak bakımından Bingöl, iyi bir başlangıç mevkiidir. Burada Anayasa değişikliğinin anlamını, bu gereksinimin temel nedenlerini anlatırken mesaj olmak üzere milliyetçilik konusuna da değinir. Etnik, bölgesel, dinsel milliyetçilik yapanları yuhalar, tek millet, tek

bayrak, tek vatan olmayı tek yol olarak vurgular. Kürt açılımı, Alevi açılımı gibi demokratik açılım politikalarına gönderme yaptığı gibi, her kesimi temsil etme, içine alma çabasını sergiler. Oylanacak anayasa paketini bir “**millet projesi**” olarak tanımlar ve **darbe anayasası** ya da **millet anayasası**, ikisi arasında bir seçim yapılmasını ister. Sorar ve miting meydanı ile birlikte evet cevabını haykırır. Bütün kampanya boyunca hitap ettiği kitlelere sorular yöneltip hep birlikte evet cevabına davet eder ve yine kendisi en gür sesi ile ‘evet’i huşû içinde haykırır. Her gittiği yerde hayır cephesi olarak nitelendirdiği partileri halka şikâyet eder, soru sorar, cevabını verir. Tane tane sorar ve cevabını da aynı biçimde ders öğretir, ezberletir gibi verir :

“Hayır cephesini açıklıyorum kimler var bu cephede? CHP var. Kim var? MHP var. Kim var? BDP var. Türkiye Komünist Partisi var. Kim var, İşçi Partisi var. Kim var, YARSAV (*Yargıçlar ve Savcılar Birliği*) var. Kim var, malum medya var. Nedir o malum medya? Biliyorsunuz MHP ile biz bir işbirliği yaptık. Niçin yaptık? Şu başörtülü kızlarımızın okuyabilmesini sağlayabilmek için. Hatırlıyorsunuz değil mi? Ve 411 oyla Parlamentodan geçti ve Anayasa değişikliği oldu. Ertesi gün o malum medyanın Türkiye'nin en çok satan gazetesi nasıl başlık attı? "411 el kaosa kalktı" dedi. Hani ya, siz özgürlükçüydünüz, hani siz inanç özgürlüğünden yanaydınız, hani siz eğitim özgürlüğünden yanaydınız? Ama bunlar bu ülkeyi maalesef ayrıma tabi tutanlardı, Beyaz Türkler-Zenci Türkler diye. Bunlar var ya, benim milletime göbeğini kaşıyanlar diyecek kadar sefil. Bunları köşelerinde yazdırırlar, benim vatandaşımın bidon kafalı diyecek kadar ileri giden zihniyetleri bunlar. Şimdi işte hepsi hayır cephesinde toplandılar, bir araya geldiler” (Bingöl, 24 Temmuz, 2010).

Milletin Anayasasına hayır diyenler : “CHP, MHP, BDP, YARSAV, PKK, milleti(mi) aşılayan vesayetçi medya, koltuk düşkün bürokratlar, seçkinler, çeteler, mafya, statükocular, darbeciler, vesayetçiler, milletimi küçümseyenler”.

Başbakan Erdoğan gittiği her yerde adını çok açık vermese de Doğan Medya Grubu’nu hayır cephesini kışkırtan, destekleyen bir kısım medya olarak tanımlar ve teşhir eder. *Hürriyet*’in üniversite de **kız öğrencilerin** başörtüsü ile okuyabilme/egitim özgürlüğü adına alınan Meclis kararını “411 el kaosa kalktı” manşeti ile verdiğini her yerde hatırlatarak şiddetle kınar. **Askeri vesayetin baskısını içselleştiren ve siyasi iktidarın istifaya zorladığı 28 Şubat sürecini tutarlılaştırır bir konumda kalan Doğan medya grubunu, milleti küçümseyen Beyaz Türk-Zenci Türk ayrımını üreten mecralar olmakla da suçlar. Patronlarını ve genel yayın yönetmenlerini bu manşetleri ve bu yöndeki yaklaşımlarını hatırlatarak uyarır.**

Adiyaman konuşmasında yine hayır cephesini sıralar ve şikâyet eder:

“CHP, MHP ve BDP 'hayır' diyor. Onlara habire gaz veren medya 'hayır' diyor. YARSAV 'hayır' diyor. Koltuk sevdasına düşmüş, milleti çoktan unutmüş bir kısım bürokratlar, seçkinler 'hayır' diyor. Bitmedi çeteler bu değişikliğe 'hayır' diyor, mafya bu değişikliğe 'hayır' diyor. Statükocular, vesayetçi anlayışlar bu değişikliğe 'hayır' diyor. Benim milletime 'bidon kafalı' diyenler, bu değişime 'hayır' diyor. Benim milletime 'göbeğini kaşıyan adamlar' diyenler bu değişime 'hayır' diyor. Millet'in yaşam tarzını, tercihini aşağılayanlar, 'hayır' diyor. Peki kim 'evet' diyor? Demokrasi isteyenler 'evet' diyor.”

Erdoğan sözlerine şöyle devam ediyor: “Bir tarafta darbe anayasası var, bir tarafta da millet'in anayasası var. Millet'in anayasasına 'evet' darbe anayasasına 'hayır'...” (26 Temmuz 2010).

Malatya mitinginde de yine gittiği her yerde yaptığı gibi o ilin, o yörenin çıkardığı tarih büyüklerini, gazileri, şeyhleri, şairleri, aydınları sahiplenerek, anarak millete kendi değerlerini en vurucu biçimde, duygu yoğunluğu içinde hatırlatıyor, kendilerinin ayırt edici konumunu bu köklere, yaşamış bu değerleri izlemeye bağlayarak, halkla bütünleşerek yürüdüklerini ifade ediyor. **Çeşitli dersler taşıyan destansı eserleri, isimleri** kendilerine bağlayarak millete hizmet etmeye adanmayı öne çıkarıyor. Malatya'da da CHP ve MHP'nin Yüce Divan tehditlerini dile getirerek hizmet uğruna adeta şehit olmanın tarifini veriyor. Duygusal ve dramatik bir noktaya varıyor, milleti bu duyguya ortak ediyor: “Kefenle yola çıktık”

Malatya'da da miting yapan Erdoğan, “Bizim yolumuzu Malatyalı Seyyid Battal Gazi aydınlatıyor. Malatyalı Niyazi Mısri aydınlatıyor. Şeyh Sadrettin Konevi aydınlatıyor. Bizim yolumuza Malatyalı bir büyük insan Turgut Özal ışık tutuyor” diyerek şöyle devam etti: “Çıkmışlar Yüce Divanla, Anayasa mahkemeleri ile tehdit ediyorlar. Biz bu yola canımızı, bedenimizi koyduk. Biz bu yola beyaz kefenimizle çıktık. Merhum Turgut Özal'ın suikast sonrasında söylediği sözler çok anlamlıydı. 'Allahın verdiği canı ondan başka alacak yoktur'. Biz de ona teslim olmuşuzdur. Bu yolda biz ölmenin ne olduğunu çok iyi biliriz. O korkaklar arasında bizi bulamayacaksınız.” Kendilerinin şantiyede olduğunu belirten Erdoğan, muhalefete şöyle seslendi: “Peki onlar nerede? CHP'yi ararsanız Anayasa Mahkemesi'nin önünde, MHP'yi ararsanız, yeni hakaretler ararken bulursunuz.

Yargı da benim milletimin ön bahçesi olacaktır!

Üstünlerin hukukundan hukukun üstünlüğüne geçiş için evet!

Gittiği her yerde CHP, MHP, BDP, YARSAV ve belli bir medya grubu diyerek isim vermeden Doğan grubunu işaret ederek hepsinin aynı yönde hareket ettiklerini halka şikâyet ederken, Yargıçlar ve Savcılar Birliği'ni şiddetle eleştirerek, anayasa değişikliğinin bu koşullarda çok daha hayati hale geldiğini vurgular: “Ben şimdi bu YARSAV'a ve bunun üyelerine nasıl güveneyim? Çünkü siz kimliğinizi açıkladınız, kendinizi ortaya koydunuz, siz bir sivil toplum örgütü olarak çalışmıyorsunuz, adeta bir ideolojik kurum gibi çalışıyorsunuz” (14 Ağustos, 2010, http://www.akparti.org.tr/basbakan-erdoganin-sakarya-mitinginde-yaptigi-konusmanin-ta_7245.html). YARSAV üyeleri referanduma hayır kitapçıkları yayınlamış ve açıkça hayır kampanyası yürütmüş, siyasal iktidarla çatışan, saygınlığını sarsan gerilimli bir yaklaşım ortaya koymuştur. Erdoğan mitinglerde bu duruma dikkat çekerken ne kadar mağdur olduklarından, adalete güvenin kalmadığından şikâyet ederken, bu anayasa değişikliğiyle hukuk sistemini birilerinin arka bahçesi olmaktan çıkardıklarını, üstünlerin hukukundan hukukun üstünlüğüne geçişin anahtarını sunduklarını şiddetle vurgular ve evet sözü alır: “Yeni dönem farklı olacak”tır. Artık “yargıya her zaman kendi arka bahçesi olarak bakanlar, yargının kendi arka bahçesi olmadığını, benim milletimin ön bahçesi olduğunu görecekler”dir.

Yeni anayasanın milletin anayasası olduğunu her konuşmasında sık sık vurgular. Kendi anayasasına karşı çıkmak kimliksiz, kişiliksiz, silik ve ezik olma, tabii olma haline razı gelmektir, bir yerde onursuz yaşamaktır. Hayır diyen bazı kesimler içinse elzem olan statükoyu, ayrıcalıkları, ayrımcılıkları korumaktır. Onlar zaten halkın iradesini küçümsemekte, halka tepeden bakmaktadır, onların temsil ettiği, savunduğu anayasa yerine, onların iktidarı yerine halkın/milletin egemenliğinin ve bunu temsil eden milletin anayasasının geçme zamanıdır.

Hayır cephesinde milletin anayasasına, demokrasiye hayır diyen terör örgütü!

Erdoğan konuşmalarında PKK'nın bu yeni süreci kesintiye uğratma çabalarına göndermede bulunur. Adını anmadan terör örgütünün kanlı saldırılarının da esasen bir hayır kampanyası olduğunu, demokrasiye, özgürlüklere, güçlü, büyük, huzurlu, güvenli Türkiye'ye, birlik, beraberliğe hayır dediklerini vurgular. Bunların yanında yer alanlar kim diye sorar ve her

zaman olduğu gibi, cevabını vurucu biçimde haykırır, “CHP var, MHP var”. Beraber hareket ettiklerini vurgularken hayır cephesindeki iki partiyle de , “bunlar ruh ikizi “, BDP’yle birlikte “ruh üçüzü” diyerek alay eder. Üç partiyi terör örgütü ile aynı cephede çalışmakla suçlar, ortak bir çerçeveye oturtur.

Mitinglerde gittiği ilin tüm ilçelerini, beldelerini sıralayarak kimseyi dışarda bırakmadığını, her yere hakim, haberdar olduğunu sergiler. Daha özel bir yer ayırdığı İstanbul’un iri kıyım semtlerini sayar, selamlar, tarihi karakterleri, bu topraklar için can veren kahramanlıkları ile anılan isimleri şiirsel metinlerle anar, yüceltir ve yoğun bir özdeşlik kurar. Kendilerinin de aynı yolda olduğuna delil sunar. İstanbul’da Kazlıçeşme miting alanında haykırır, kendisine ve izleyenlere enerji, duygu yükler, özdeşleşmeye davet eder: “Delikanlım, işaret aldığım gün atandan, yürüyeceksin, millet yürüyecek arkandan. Sana selam getirdim Ulubatlı Hasan’dan. Sen ki burçlara bayrak olacak kumaştasın, Fatih’in İstanbul’u fethettiği yaştasın” (5 Eylül 2010). Kendi söylem ve uygulamalarının köklerini, meşruiyetini bir koluyla da kültüre, tarihe bağlayarak bir destana, bir halk hikâyesine dönüştürmektedir. Erdoğan halkı aşk, seveda, tutku içinde eyleyen, kendisini bağrına basan, demokrasi mücadelesine sahip çıkan, sevgi hareketine hizmet veren, destek veren, dua eden olarak yüceltirken, kendi gücünün kaynağını, konumunu pekiştirir ve şükranlar sunar. “Halkın kölesi”, “halkın hizmetçisiyiz” söylemi aynı zamanda otoriterlik taşıyan bir güç söylemidir, hizmet edişin, görevi yerine getirişin takdir edilmesine çağrıdır. Diğer yandan kendilerine yetki veren meşruiyet kaynağı olarak milletin mücadelesi, milletin iradesi öncelikle söylemsel düzlemde her an öne çıkarılır. Böylece kendi meşruiyetini de alacağı yer itiraz edilemez tek mevki olacaktır. O da millettir. Satır aralarından taşan bir başka anlam da yayılır gibidir: O millet ki hak bilmezlik etmemeli, verene, millete hizmet edene onay vermeli, hatta sorgulamamalıdır.

“Adnan Menderes’i idam eden, 12 Mart, 12 Eylül, 28 Şubat’ı yapan darbecilerinin mirasına son”

“Darbe ile, darbecilerle hesaplaşmak için evet!”

Kaynağını Osmanlı tarihine dayandırarak insanı yüceltmekle devletin yüceleceğini söyleyen Başbakan Erdoğan, 60’da darbecilerin seçimle gelmiş başbakan Adnan Menderes ve arkadaşlarını idam ettirmekle herşeye millete, hakka, hukuka, ilerlemeye darbe vurduklarını

haykırır. Hemen bugün olmuşcasına Menderes’le özdeşlik kurar. Dünün ve bugünün darbecileri tükenmemiştir, vesayet devam etmektedir. 12 Mart, 12 Eylül darbelerini hatırlatırken, 28 Şubat’da da bir kez daha milli iradenin küçümsendiğini şiddetle vurgular.¹ Bundan kurtulmak için anayasa değişikliğine evet demek gerekir. Niçin, neye evet demek gerektiğini anlatmak için gazetelerin arka sayfasında her gün ilanlar verilerek, her gün bir madde açıklanır. Mevcut madde ve yerini alacak olan yeni madde açıklanır, ne yararının olduğu vurgulanır. Başbakan miting meydanlarında herkesin bu ilanları takip etmesini ister.

Ötekileştirmeye son!

Her miting konuşmasında din, ırk, mezhep ayrımcılığına karşı oluşlarını, hiçbir vatandaşın dışarda tutulmasının mümkün olmadığını vurgulayarak konuya vatandaşlık boyutu üzerinden baktıklarını yineler. Bu yaklaşımını temellendirirken “Bizim indimizde can kutsaldır. Biz istiyoruz ki devlet karşısında hiç kimse kendisini ötelenmiş, itilmiş, örselenmiş hissetmesin. Biz istiyoruz ki dininden, inancından, etnik kökeninden, aidiyetlerinden dolayı horlanmasın, hor görülmesin. Zengine ayrı, fakire ayrı hukuk olmaz. Güçlü için farklı, zayıf için farklı muamele olmaz” vurgusunu yineler. Hükümetin milletin hükümeti olduğunu yine hizmetlerden söz ederek yakınlık tesis eder. Ülkeyi kirli ilişkilerden, mafyalardan, çetelerden, hukuk dışı örgütlenmelerden de arındırdıklarını sık sık vurgular. Anayasa değişikliği de bu mücadelenin bir devamıdır ve evet denilmelidir.

Yeni hizmetlerin anahtarı anayasa değişikliğine evet!

“İktidar milletin hizmetçisidir/İşimiz hizmet, gücümüz millet/Sevdamız millet/

Kararımız evet”

Başbakan Erdoğan gittiği her ilde hükümetinin yaptığı hizmetleri en ince ayrıntısına kadar sıralayarak hitap ettiklerini müteşekkir olma haline sürüklemektedir. Her mitingde aynı zamanda

---

¹ “28 Şubat'ta bir kez daha milli iradeyi küçümsediler. Siyasetin üzerine karabasan gibi çöktüler. Siyasetin üzerine vesayeti yerleştirdiler. İnsanı değil, devleti merkez aldılar. İnsan için devlet değil, devlet için insan dediler. Vatandaşına hizmetkar olan değil, vatandaşına buyurgan olan bir anlayışı egemen kıldılar. Halbuki yeri geldiği zaman bunlar Atatürkçüyüz diyorlardı. Ama Cumhuriyetimizin banisi Gazi Mustafa Kemal Atatürk şu ifadeyi kullanıyordu: "Millete efendilik yoktur, millete hizmet etmek vardır" diyordu (İstanbul konuşması, 5 Eylül 2010)”

tüm Türkiye'ye/millete seslenir. Ayrımsız her yere yatırım yaptıklarını sağlık, eğitim, yol, konut, vb. hizmetlerini isimleriyle, rakamlarla, en detaylı biçimde sıralar. Ülke çapındaki ekonomik başarıyı, ülkeyi krizden nasıl çıkardıklarını, eski iktidarların borçlarını ödediklerini, enflasyonun eritildiğini, anlatırken özetle “Biz eserlerimizle konuşuyoruz” vurgulaması ile iktidarın başarısını, çalışkanlığını aralıksız her konuşmasında anlatır. Hizmetleriyle nasıl değişim yaşandığını vurgular, bunları kendini adanmış bir üslupla anlatır: “**81 vilayet şantiye**”dir. Anayasa değişikliği de hizmet içindir. Muhalefeti ise iş üretmez, hizmet üretmez olarak tanımlayarak en zayıf yerinden vurur. Muhalefet partileri ile aralarındaki farkı en çok bu noktadan kurar.²

Referandum alanlarında Türkiye'nin dünyada itibarını arttırdıklarını, uluslararası alanda Türkiye'nin ekonomik ve siyasi gücünün, saygınlığının artışı ifade eden örnekler sıralar. Hemen her miting alanından ayrılışı esnasında meşakkatli siyasi mücadelesini milletle bütünleşmişlik boyutuna taşıyan “bizim şarkımızı” dediği güfteyi tekrarlar: ***Berber yürüdük biz bu yollarda/ Beraber ıslandık yağın yağmurda / Şimdi dinlediğim tüm şarkılarda /Bana her şey sizi hatırlatıyor /Bana her şey sizi hatırlatıyor /Bana her şey sizi hatırlatıyor***. Bu şarkının yanı sıra kendisini adeta özdeşleştirdiği başbakan Adnan Menderes'in 1950 seçimlerinde kullandığı “yeter, söz milletindir” sloganını “yeter, karar milletindir” şekline dönüştürerek tekrarlar. “Mühür sizde, karar sizin. Öyleyse, sevdamız millet, kararımız evet/ Sevdamız millet, oyumuz evet /Sevdamız millet, tercihimiz evet” diyerek konuşmasını sonlandırır (5 Eylül 2010, İstanbul konuşması).

---

² “Biz bu millete sevdalıyız değerli arkadaşlarım, biz ülkemize sevdalıyız. Biz omuzlarımızda ne büyük bir sorumluluk taşıdığımızın, ne büyük ve mübarek bir yük taşıdığımızın şuuru içindeyiz. Her zaman söylüyorum, idare edebilirdik, popülizme tevessül edebilirdik, böyle gelmiş böyle gider diyerek hiç etliye-sütlüye karışmayabilirdik. Risk almayabilirdik, başımızı ağrıtmak istemeyebilirdik. Bize dokunmayın dediklerinde, yaklaşmayın dediklerinde, bu meselelerle ilgilenmeyin dediklerinde geri adım atabilirdik. Ama o zaman biz çıkıp da milletimizin yüzüne bakamazdık. Bu milletin huzurunda başımız dik, alınımız ak hesap veremezdik. Kendileri için gecemizi gündüzüme kattığımız yoksulların yüzüne bakamazdık. Bizim için her daim hayır duaları eden amcaların, teyzelerin yüzüne bakamazdık. AK PARTİ'nin kuruluşunda gözleri umutla parlayan, AK PARTİ'nin her cesur adımıyla gözlerindeki umut ışığı daha da parlayan yetimlerin, öksüzlerin, yolda kalmışların karşısında mahcubiyetimizi gizleyemezdik. Biz zor olanı tercih ettik değerli arkadaşlar. Bu ülkenin yerinde saymasına biz karşı çıktık. Kalkınmayı, ilerlemeyi, büyümeyi tercih ettik, hayal kırıklıklarına karşı çıktık. Bu ülkeye bir ufuk çizmeyi, bir vizyon oluşturmayı tercih ettik. Biz bütün kirli ilişkilere, kirli senaryolara, çetelere, mafyaya, hukuk dışı kirli örgütlenmelere karşı çıktık. Demokrasi mücadelesini, özgürlük mücadelesini, hak ve adalet mücadelesini tercih ettik. İşte bugün de milletin önüne getirdiğimiz, milletin oyuna, milletin takdirine sunduğumuz Anayasa değişikliği de, bu büyük Türkiye mücadelesinin bir neticesidir”(AK Parti Grup Toplantısı, 20 Temmuz 2010).

Erdoğan hayır cephesini eleştirirken referandumda boykot kararı alan, daha önce kurdukları partileri beş kez kapatılan Barış ve Demokrasi Partisi'ni (BDP), parti kapatmalara karşı gibi görünse de parti kapatmaları zorlaştıracak anayasa değişikliğini desteklememekle ve barıştan yana görünüp, gerilimi ve çatışmayı körüklemekle, demokratik gelişmenin önüne set çekmekle suçlar. Kendisini demokratik sol kitlesel bir siyasi oluşum olarak tanımlayan BDP (<http://www.bdp.org.tr/hakkimizda/tuzuk.html>), 12 Eylül 1980 darbesinin ürünü 82 “anayasanın darbeci özüne dokunulmadığından, tekçi-otoriter-vesayetçi sistem değişmedi”ğinden, “tektipleştirici, otoriter laiklik anlayışı”na karşı çıkan “toplumsal sözleşme niteliğinde özgürlükçü ve çoğulcu yeni bir anayasa”ya ihtiyaç olduğundan, toplumdaki bütün etnik, kültürel, inançsal ve cinsiyet farklılıklarını kapsayacak şekilde, “Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığı” esas alınacak ve anayasal yurttaşlık olarak bu üst kimlikle tanımlanacak” şekilde bir anayasa beklentisini programına koymuştur (<http://www.bdp.org.tr/hakkimizda/program.html>).

Anayasa değişikliğinin tüm milletin çıkarına olduğunu vurgular. İstanbul mitinginde “AK Parti İktidarı hiçbir etnik unsurun iktidarı değildir. AK Parti İktidarı, Türkiye'deki 73 milyonun iktidarındır” derken, kendi söylemlerinin özünü de ilan eder: “...Hepsi benim kardeşim. Çünkü biz yaratılanı yaratandan ötürü seviyoruz”. Ve bir mesaj gönderir tüm mevki ve makam sahiplerine: “Cumhurbaşkanı olsan ne yazar, başbakan olsan ne yazar, genelkurmay başkanı olsan ne yazar, bakan olsan ne yazar. Bir gün gelecek öleceksin.” 8 yıldır demokrasi mücadelesi verdiklerini söyleyen Erdoğan yaşam tarzlarına ilişkin görüşlerini ise şöyle vurgular: “73 milyon vatandaşımın yaşam tarzı bizim emniyetimiz altında oldu”.

Hayırcı MHP kafatası milliyetçisi, CHP yargıyı siyallaştıran statükocu!

Gittiği her alanda muhalefet partilerinin anayasa değişikliği çalışmalarından kaçtığını, ortak çalışma önerilerine yaklaşmadıklarını detaylarıyla anlatarak halka şikâyet eder. Kürt açılımına çok sert yaklaşan MHP'yi milliyetçiliği istismar etmekle, şehitleri istismar etmekle, kafatası milliyetçisi olmakla suçlar, ve “Milliyetçilik bu milleti sevmektir, bu vatani sevmektir, bu vatana hizmettir. Ne yaptın hizmet olarak çık onu söyle” diyerek yine AK Parti'nin hizmetlerine vurgu yapar. CHP'yi de yine aynı çerçevede eleştirdiği gibi yargıyı siyasallaştırmakla suçlar. Tüm hayır cephesini ileri demokrasi ve hukukun üstün kılınmasına,

milletin anayasasına hayır demekle suçlar. Yüksek yargıçların hayır cephesinde mücadele verdiğini ve bu uğurda İmralı (Abdullah Öcalan'a yapılan tüm göndermeler yattığı hapisaneyle anılmıştır bu kampanya boyunca) ile anlaşma planlarını yansıtan konuşmaların dinlemelerle ortaya çıktığını anlatır. Yüksek yargının kendisini itibarsızlaştıran, meşru olmayan siyasal mücadele biçimlerine savruluşları iktidarın anayasa değişikliği savunusunu güçlendirecek biçimde ele alınmıştır. Erdoğan, yargının tarafı yaklaştığını, kendisine yöneltilen “Türküm demekten kaçınan bir Başbakan” hakaretinin cezalandırılmadığını, ve bir bakıma bu hakarete layık görüldüğünü ileri sürer.

Darbeci vesayet sisteminin mağdurlarından biri: Başbakan Erdoğan

Kendisini her yerde darbeci vesayet sisteminin mağdur ettiklerinden biri, bir “damdan düşen” olarak takdim eder. Mezhebi bir grup olan Yargıtay'ın kendisine ideolojik davrandığını, bir şiir okumanın bedelini ağır ödettiğini anlatır. Bir sivil olarak askeri mahkemede yargılandığını hatırlatır, yeni anayasa ile bunun da son bulacağını ilan eder. Hangi cezaevlerinde kaldığını anlatır, orada özgürlüğün tadını aldık, demokrasiyi öğrendik diyerek mağduriyetinin kendilerini özgürlükçü, demokrat bir noktaya taşıdığını ve şimdi bu geçmişle birlikte bu sisteme karşı demokrasi mücadelesi verdiklerini anlatmaya çalışır ve anayasa değişikliğini açıklarken darbe dönemlerinde idam edilenler kadar kendi hikâyesine de dayanır. İnanç, ibadet, fikir hürriyetinin önemini bu yaşantılarına dayanarak kavradığını ileri sürer. Mücadelesini anlatırken ”Biz millete hizmet yoluna başımızı koyduk. Biz bu yola beyaz kefenimizle çıktık” şeklinde iktidarı algılayışının başka bir tanımını yapmaya çalışır.

Başbakan Erdoğan, miting alanlarında, televizyon konuşmalarında Anayasa değişikliğine destek isterken, aralıksız, bunun bir AK Parti ya da Tayyip Erdoğan projesi olmadığını, bir millet projesi olduğunu ısrarla vurgular. Bunu ispatlamak için de evet cephesinde yer alan partileri, kendileri ile beraber hareket eden partiler şeklinde değerlendirir, Saadet Partisi, Büyük Birlik Partisi, çeşitli sivil toplum örgütleri, bağımsız ülkücüler, bağımsız Kürt aydınları, Hak-İş Sendikası, Memur-Sen, kadın örgütlenmeleri, özürü örgütlenmeleri, iş örgütlenmelerinin vb. kurumların, sanatçıların darbe zihniyeti ile, vesayetçi anlayışla, milletin iradesini küçümseyenlerle (kimlerin ima edildiği açık) hesaplaşmak ve demokrasi için evette buluştuklarını ileri sürer.

Başbakan Erdoğan CHP'yi eleştirirken, hayır cephesinin ana sloganı haline gelen “hayırda hayr vardır” sloganını bir taklitçilik örneği olarak nitelendirir. CHP'yi popülistlik ve fırsatçılıkla suçlar, Bu sloganı 27 Mayıs'da darbe Anayasasına karşı çıkanların kullandığını ifade eder. 12 Eylül darbesini yapanların da bu sloganı kullandırmamak için, oy pusulasına evet-hayır yerine, evet-red yazdıklarını hatırlatır. CHP ile alay ederek 1960'ta darbe Anayasasına karşı kullanılan sloganın bugün CHP tarafından darbe Anayasasını korumak için kullanıldığını söyler.

Kampanya süresinde TSK'ya yöneltilen eleştirilere (darbe planları nedeniyle sorgulanan emekli ya da muvazzaf subaylardan, terörle mücadele konusunda orduya yöneltilen ciddi suçlamalardan sözetmekten kaçındığı gibi 27 Nisan 2007 e-muhtırasını hatırlatan CHP'ye de 28 Nisan'da bu bildiriye gereken cevabın verildiğini ileri sürerek, kesinleyici biçimde “Kimse bizi tuzağa çekmesin, kimse Silahlı kuvvetlerle Hükümetimiz arasında kendilerine göre bir gerginlik yaratmanın gayreti içerisine girmesin” açıklamasını yapar. Bütün kampanya boyunca darbelerin yaşattığı acıları, 12 Eylül darbesi ile hesaplaşmak için anayasa değişikliğine evet demenin görev olduğunu şiddetle vurgulayan ve kampanyanın ana sloganı haline getiren Erdoğan TSK'ya doğrudan bir göndermede bulunmamıştır. Bir diğer dikkat çeken nokta ise, bütün kampanya süresince partilerin laiklik üzerinden bir çekişme içine girmedikleri izlenmiştir.

Başbakan Erdoğan her kesimden destek isterken İstanbul sermayesini temsil eden TÜSİAD'ın yaklaşımını açıkça ilan etmemesi karşısında ağır bir tutum sergilemiş ve “Bitaraf olan bertaraf olur” şeklindeki açıklaması ağır bir tehdit olarak yankı bulmuştur. Başbakan'ın bu sert tavrının ardından pek çok TÜSİAD üyesi kampanyaya destek verdiklerini ve evet diyeceklerini ilan etmek durumunda kalmıştır. Türkiye Odalar Borsalar Birliği'nin (TOBB) de bu konuda ağırdan alması ve kampanyaya desteğini geç açıklar gibi olması, evet cephesinin gönüllülerinin TOBB'un bölünmesinin iyi olacağı, esasen hantal bir yapı olduğuna kadar baskıyı götürmüşlerine neden olmuştur.

Başbakan ilk günlerde hayır cephesindeki partileri darbe anayasasını desteklemekle suçlarken, hayır oyu verenleri/hayır oyu veren vatandaşı darbeci olarak niteledirmiştir. Kampanyanın sonlarına doğru evet oyu verenin de, hayır diyenin de oyunun saygın olduğunu söyleyerek sert, baskıcı söylemini yumuşatmaya çalışmıştır. Bu referandumda “hayır” diyenler tutucu, muhafazakâr, darbeci, statükocu, tuzu kuru, imtiyazlı, “evet” diyenler ilerici, demokrat muhalif, kendi oy verdikleri partileri ne olursa olsun, milletin anayasasına oy vermiş, darbe

anayasasına hayır diyen bir davranış sergilemiş sayıldılar. Fethullah Gülen cemaatinin sahibi olduğu *Feza Grubu*'nun tüm gazete, dergi, televizyon ve yeni medya olanakları evet kampanyasında seferberlik ilan etmişçesine evet oyu için çalışmıştır. *Yeni Şafak, Bugün, Star, Taraf, Ülke TV, TVnet, Beyaz TV* gibi gazete ve kanallar kampanyaya çok yoğun ve aralıksız destek vermiştir. Kısmi Anayasaya değişikliğine tam destek veren Fethullah Gülen görüşlerini şu ifadelerle açıklamıştır:

“Bir kısım cellatlıkların ve farklı vesayetlerin önünü almaya matuf bir iki maddenin değişikliği bile çok önemlidir. Değil sadece kadını erkeğiyle, çoluğu çocuğuyla ve dünyanın dört bir yanına dağılmışıyla hayatta olan insanları, imkan olsa mezardakileri bile kaldırarak o Referandum'da “EVET” oyu kullanırmak lazım. Mezardakiler bile kalksın. Ben zannediyorum kalkarlar da. Ben zannediyorum ruhları koşar da. Çünkü demokrasi adına çok önemli bir adımdır.” (23 Temmuz 2010)

Fethullah Gülen “Referandum'un sadece 12 Eylül'ün kirlerini temizlemeye ve darbecilerle hesaplaşmaya vesile gibi gösterilmesi”nin de, “bu sayede darbecilerden intikam alınacağını düşünme”nin de yanlış olduğunu, zira mü'minlerin intikam peşinde olamayacaklarını hatırlatır. “Okyanusun öte tarafından” seslenen ve mezardan kalkıp ölümlerin bile evet oyu vermesi gerektiğini söyleyen Gülen, evet kampanyasına açık ve yoğun biçimde destek verirken bunun partizan bir yaklaşım olmadığını da vurgulamıştır. Cemaatin gazetesi *Zaman*, kampanya süresince çok farklı kesimlerden gelen ve evet oyu verenlerin, evet ama yetmez oyu verenlerin listesini çıkarmış, haber ve köşe yazılarıyla, ekleriyle tüm sayfalarını evet kampanyasını desteklemeye ayırmıştır. Evet kampanyalarının baskısı ve ağırlığı tüm mecralardan hissedilmiştir. Evet Kampanyası 12 Eylül darbe anayasasına hayır, 12 Eylül darbecileri ile hesaplaşmak için, bir daha darbe olmaması için, daha ilerici tam bir anayasa değişikliği için şimdi milletin anayasasına evet diyen ana sloganlar etrafında kurulmuştur. **Anayasa değişikliği paketinin ülke ekonomisinin geleceği ve istikrarı açısından hayati olduğu söylemleri hâkim olmuştur. İşadamlarınca, iş örgütlenmelerince ve hükümetin ekonomiden sorumlu bakanı tarafından yoğun biçimde büyüme için “işleyen bir hukuk sistemi ile iç ve dış yatırımcılara güven veren tarafsız ve bağımsız bir yargı sistemine sahip olması, ekonomik kalkınmanın olmazsa olmaz şartlarındandır” söylemi yine evet cephesinin etkili bir kampanya silahı**

olmuştur. Yürütmenin ve yasamanın önünü açacak yani milletin önünü açacak olan kısmî anayasa değişikliği ekonominin geleceğinin temellerini atacaktır.

Tüm bunlar bir yana AK Parti 8 yıllık iktidarının hizmet odaklı gücünü, çeşitli düzeylerde kurulan toplumsal ittifakları ve devamında seçmenin desteğini arkasına alarak girdiği referandum sürecinde de çok güçlü, planlı bir kampanya yürütmüştür. AK Parti “**Tanıtım ve Medya Başkanlığı**” halk oylaması kurumsal kılavuzu hazırlamış ve iki web sitesinden de yayınlamıştır. Parti teşkilatının kampanya süresince harfiyen uyması için hazırlanan metin de kampanyanın kuralları en ince ayrıntısına kadar belirlenmiş ve buna uyulması istenmiştir. Oy verenle (“milletimizle”) “doğru iletişim kurabilmek için belli bir disiplin ve kurallar çerçevesinde hareket edilmesi” istenmiştir. Zira: “Kurallı, disiplinli bir kampanya çalışması, Parti kadrolarının takım ruhu ile çalışması seçimde olumlu algıya dönüşecektir”. Kampanyada kullanılacak materyallerden teşkilat çalışanlarının davranışlarına kadar herşeyin ahenk ve bütünlük oluşturmasına önem verilmiştir. Bunu sağlamak üzere temel kurallar belirlenmiştir: Kullanılacak slogan ve metinler parti genel merkezinden gönderilecek olanlar ve ayrıca merkezin kullanımına izin verdiği dokümanlardan oluşacaktır. Hiçbir teşkilatın kendi başına hazırladığı metin ya da sloganları kullanması ve dağıtmasına izin verilmemiştir. Benzer bir önlem almamış görünen CHP kampanya sırasında bunun zararını ciddi biçimde görmüş, CHP’li Avcılar belediyesinin astırdığı, çok keskin ifadelerin yer aldığı (anayasa değişikliğine neden evet sorusuna “Müslüman kadınların rahibe gibi örtünmesi için evet” / yetim hakkı yemekten dosyaları bulunan Recep Bey’le AKP’lileri yargıdan kurtarmak için evet, / yargıyı, yasamayı ve yürütmeyi tek elde toplayıp padişahlığı geri getirmek amacıyla Cumhuriyet’i yıkmak için evet/ Hikmetyar’ın önünde diz çöken zihniyetin devamı ve tek adamlık için evet/ Askerlerimizi katleden PKK’ya Haburda kucak açmak için evet/ Bebek katilini serbest bırakmak için evet/ Parçalanacak topraklarımızda Kürdistan’ın kurulması için evet/Cezaevlerinin aydınlarla, vatanseverlerle doldurulması için evet/ Ulu önderimizi, Mustafa Kemal’i tarihten silmek için evet/ diyen ve daha başka iddiaların sıralandığı) bir afiş parti için pek çok sıkıntı yaratmıştır. Evet kampanyasının medya ayağını yürüten gazetelerden *Zaman*, Parti’nin sorumluları disiplin kurulunda sevketmesine rağmen konuyu neticelendirememesi üzerine ‘yeni CHP’ de dinî değerlere hakareten vazgeçemiyor” (9 Aralık 2010), yorumunu yapar .

“Darbe anayasasına son millet anayasasına evet” kampanyasını en küçük detaylarına kadar, merkezden, disiplin içinde planlayan AK Parti tanıtım ve medya başkanlığı kampanya ile ilgili konsept bütünlüğünün bozulmaması için sadece belirlenen materyallerin kullanılmasına kesin dille şart koşmuştur. Kurumsal kimlik kitabına uygun şekilde dökümanların tasarım ve basımının yapılmasına önem verilir. Kullanılacak renk ve yazı karakterlerine kadar talimatlar verilir. “Kullanılacak materyallerin estetik olması, algılanabilirliğinin yüksek olması parti imajına olumlu katkı yapacak, seçmenin partiyi düzenli, disiplinli bir parti olarak algılamasına yardım edecektir. Çevreye duyarlı bir kampanya yürütülmesi istenir. Afiş, broşür, el ilanı gibi materyallerin merkezi noktalarda en çabuk şekilde en çok seçmene yayılması, kaset, video, vcd, dvd gibi materyallerle yapılacak propaganda içinde yine merkezi yerlerin seçilmesi” talimatı verilir. Teşkilatlarda aynı kişilerin görev almasına önem verilir. AK Parti’nin dünyayı bilen, teknolojinin bütün imkanlarından yararlanan, iş yapabilir ve kabiliyetli kadroları olduğunu göstermek için günümüz iletişim cihazlarının teşkilatlarda hazır halde tutulması istenir. Çalışmalarla ilgili raporlar tutulması istenir. Kampanyanın etkisinin ölçülebilmesi, sorunların belirlenebilmesi, çözümlenmesi ve hedef kitleyi doğru tanımlama için gerekli görülür. Teşkilatta çalışma disiplinine önem verilmesi, en etkili şekilde çalışılması istenir, seçmene ulaşma kanal ve mecralarının yörenin durumuna göre ele alınması istenir. Teşkilatta yer alacak kadroların genç, birikimli olmasına önem verilir. AK Parti’nin toplumun her kesimini kucaklayan bir parti olduğu hatırlatılarak kampanya sırasında buna uygun bir yaklaşım izlenmesi istenir. Yerel medyanın kullanılmasına önem verilir, sivil toplum kuruluşları ile kurulacak ilişkilere çok önem verilir. Doğru ve inanılır kampanya için, çalışılan bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının mutlaka desteği alınmalıdır. Partinin düşüncelerinin en doğru biçimde anlatılması istenir.

Tanıtım faaliyetlerinin, bilinen mecralar dışında da gerçekleştirilmesi için çalışma yapılır. AK Parti için, tanıtım faaliyetlerini bilinen mecraların dışına çıkarmak ve gerekirse yeni mecralar üretmek önemlidir. “Bu bakımdan partinin tanıtım faaliyetleri belirli bir disiplin ile yeni ve ilgi çekecek, diğer partilerin kullanmadığı mecralara da taşınmalıdır. Sonuç olarak Anayasa değişikliğinin halk tarafından onaylanması teşkilat mensuplarının gayretleri ile mümkün olacaktır. Ancak bu gayretlerin belirli bir disiplin ve ahenk içinde yürütülmesi önem arz etmektedir” (*evet söz millet, evet karar millet Halk Oylaması Kurumsal Kılavuzu*)

AK Parti, evet kampanyası için yeni medyayı kullanmaya önem vermiştir. Kampanya süresince oy vereni ikna etmeye ve aklında soru bırakmamaya önem verildiği gibi, her yerde kampanya çalışmaları yapan parti mensuplarına hangi çerçevede hareket edecekleri de bu sayfalar yardımıyla ayrıntılı biçimde anlatılmıştır. Anayasa değişiklik paketi ile ilgili soru ve cevapların sunulduğu resmi web sitelerinden *kararmilletin.com* sayfasında Anayasa değişikliğinin neden şart olduğu açıklanırken, Başbakan Erdoğan'ın kesinleyici üslubuyla o güne kadar bu yönde atılmaya çalışılan adımların statükocu güçler ve statükocu muhalefet tarafından engellendiği vurgulanır. Tüm meşruiyetinin dayanağı olarak, sık sık, “milletimiz” söylemiyle gücün sahibinden gücü temsil etme ve kullanma yetkisini almayı mutlak meşruiyet zemini olarak sunmaktadır. 2011 genel seçimlerinden sonra “**halkımızdan** Anayasa'nın tümünü değiştirecek yetkiyi almamız halinde, **halkımıza**, bütünüyle iç tutarlılığı olan, **bireyi devlet karşısında daha özgür ve güçlü kılacak** yeni bir Anayasa sunmayı hedefliyoruz” açıklamasıyla da köklü Anayasa değişikliği sözü verilir. Bu değişiklikte “temel hak ve hürriyetlerin, insan haklarının Anayasal seviyesini genişletme, güçlendirme ve çeşitlendirme; demokratik standartları yükseltme, **hukuk devletini ve yargı bağımsızlığını güçlendirme, siyasal alanı yeniden tabii sınırlarına kavuşturarak etkinleştirme**” hedef olarak ifade edilir.

Anayasa değişikliği halk oylaması, ülkemize, milletimize, demokrasimize hayırlı olsun vurgusu ile “Şimdi artık **söz asıl sahibinde**, şimdi artık **yetki gerçek sahibinde**, şimdi **mühür aziz milletimizde**. **Aziz milletimiz son sözü söyleyecek, son kararı verecek**” (<http://www.halkoylamasi2010.com>) sloganları tüm Türkiye’de billboardlarda, diğer açık hava mecralarında, mitinglerde, referandum şarkılarında aralıksız kullanılmıştır. AK Parti Genel Başkanı ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 'evet' diyerek, halktan demokrasiye, milli iradeye, adalete ve hukukun üstünlüğüne sahip çıkmasını ister.

12 Eylül’ün 73 milyon vatandaş için bir milat olacağını söyler. Adeta karanlık Ortaçağ kapanacak, yeni bir çağ başlayacak ve 12 Eylül’de evet oylarının galip gelmesi bunun anahtarı olacaktır. Halka, değişikliklerin bunlarla sınırlı kalmayacağı, yeni Anayasanın gerekliliği konusunda güvence verebilmek, samimiyetini göstermek için referandum sonrasında hemen ertesi gün hazırlıklarına başlayacaklarını ilan eder. Anayasa değişiklik paketi ile “**Devletin**

Hukuku” yerine “**Hukuk Devleti**” ilkesini ve “**üstünlerin hukuku**” yerine “**hukukun üstünlüğüne**”ne dayalı yönetim anlayışının iyice pekişmesini amaçlayan “AK Parti, toplumsal düzenin teminatı olan adalet sistemine azami ölçüde güvenin tesisini sağlayacaktır. Ülkemiz yıllardan beridir hukuk devletinden ziyade bir kanun devleti görüntüsü vermektedir” (<http://www.kararmilletin.com/calismahayativeekonomi/çalışma-hayatı-ve-ekonomi>).

Anayasa Değişikliği Halk oylaması ile ilgili tüm açıklayıcı bilgileri, kampanya web siteleri www.kararmilletin.com, kampanya için üretilecek tüm materyallerin tasarımlarının ise www.halkoylamasi2010.com adreslerinden temin edilmesi sağlanır. Evet demek için kırk neden sıralanır. Çalışma hayatı ve ekonomi açısından, yargı açısından, birseysel hak ve özgürlükler açısından Anayasa değişiklik paketinin neler getirdiği, soru-cevap şeklinde maddeler halinde değerlendirilmiştir. Bu pakette halk oylamasına sunulan “26 maddenin hepsi daha fazla hak ve özgürlük, daha çok demokrasi ve daha oturmuş hukuk devleti anlamına geldiği için hepsi birbiriyle doğrudan veya dolayısıyla ilgilidir ve ilintilidir” denilerek, paketin bir bütün olarak halkın iradesine sunulmasının aykırı yanı yoktur açıklaması yapılmıştır. Anayasada değişiklik teklifi konusunda AK Parti’nin diğer partilerle uzlaşmadığı, uzlaşmak istemediği eleştirileri de şiddetle reddilmiştir (<http://www.kararmilletin.com/giris/giris>).

Başbakan Erdoğan anayasa değişikliğine evet kampanyası çerçevesinde mitinglere başladığında bunun bir AK Parti projesi olmadığını, AK Parti anayasası olmadığını anlatmaya önem vermiş, bu nedenle genel seçim söyleminden uzak durmak istemiştir. Ancak mitinglerin daha başında liderler genel seçim havasına girmiş, özellikle CHP lideri halk oylamasını hükümete yönelik bir güven oylaması düzlemine çekmeye çalışmıştır. Başbakan Erdoğan Anayasa değişiklik paketinin neler getirdiğini anlatmaya çalışırken, sekiz yıllık bir iktidar olarak hemen her ilde hangi hizmetleri gerçekleştirdiklerini, ulusal ve uluslararası ekonomik ve politik başarılarını, ekonomiyi nasıl düze çıkardıklarını, kendilerinden önceki iktidar ve muhalefet partilerinin ülkeyi nasıl zarara uğrattığını verilerle anlatmaya girişmiştir. Gittiği her ilde yaptıkları hizmetleri zaman zaman en ince ayrıntısına kadar sıralamıştır. Bütün bu hizmetleri yapmış olan iktidarın ve hizmetlerinin devamlılığı için yolunu açacak bir değişikliğe, sevdalısı olduğu milleti için neden iyi olacağını tek tek anlattığı bir metne milletin yeterince evet

dememesi yine de bir güven azalması olarak değerlendirilebilirdi. Kısmî değişiklik paketinin 12 Eylül darbesi ile hesaplaşma, darbe anayasasına son verme, daha ileri bir Anayasa için önemli bir adım olarak sunulması da evet kampanyalarının etkili bir dayanağını oluşturmuştur. Kısmî Anayasa değişikliği paketini hazırlayan taraf olarak AK Parti değişen maddeleri, yeni eklenen maddeleri mitinglerde ve diğer mecralarda daha iyi anlatmıştır. Başbakan Erdoğan hayır cephesine karşılık verirken, mitinglerde evet oyu isterken güçlü, etkili ve (zaman zaman fazla) otoriter bir tablo çizmiştir. Evet deme eğiliminde olanların bir kısmını da ürkütmüştür.

Kampanya sonunda, tüm destek verenlere teşekkür eden Başbakan Erdoğan, yaptığı konuşmada hangi örgütlenmelerin kampanyanın hangi aşamasındayken destek verdiğini de ayrı ayrı belirterek, farklı tonlarda teşekkür etmiştir. Bir başka konuşmasında ise referandumda bu sonucun çıkmasında emeği olan teşkilatın tüm mensuplarını, milletvekillerini, il başkanlığını, belediye başkanlarını, il genel ve belediye meclis üyelerini, ilçe ve belde başkanlarını, mahalle-köy temsilcilerini, sandık müşahitlerini, kadın ve gençlik kollarını da kutlayarak teşekkür etmiştir.

CHP: İktidar partisi eleştirisi ve genel seçim odaklı bir hayır kampanyas “Hayır’da hayır var!”

CHP de tüm diğer partiler gibi 82 Anayasası’nın değiştirilmesi, yeni bir Anayasa hazırlanması yönünde hazırlık içinde olmuştur. Ancak darbe döneminin ardından gelen vesayet rejiminin belirlediği ve arkasında yerleşik bıraktığı yapılanmaya eleştirel, değişimci bir siyaset anlayışı ile bakamayan, siyasal alandaki varoluşunu devleti koruyan kurucu ideoloji ve dar bir laiklik tanımı, laik yaşam tarzı kaygısı odağında sınırlayan bir çerçeveye hapsolmuştur. 12 Eylül’de bastırılan, devleti yıkmaya dönük olduğu iddia edilen örgüt ve eylemlerin, kalkışmaların olmaması, bir daha kanlı kaos ortamlarının yaşanmaması (böylece darbeye de davetiye çıkarılmaması) için düzenleme ve uygulamalarıyla, korkuları canlı tutan söylemiyle siyasal alana hükmeden asker devletin yanında yer alan bir konuma sürüklenmiştir. Devletin siyasi alana müdahalelerini meşrulaştıran, tabanından gelen yaşam tarzı kaygılarıyla da örülen, özgürlükçü olmayan, konformist bir devlet partisi konumuna kaymıştır. Meşruiyetini ve temsil gücünü bu konumlanmadan almakla sol muhalif bir parti olma potansiyelini yozlaşmaya

bırakmıştır. Askeri egemenin siyasal alana (28 Şubat, 27 Nisan e-muhtırası gibi) müdahalelerini desteklemesi, seçmeni temsil etme kaygılarını sadece belli toplum kesimleri ile sınırlı tutan bir çerçeveye hapsetmesi gibi donuklaşan politikaları varoluşunu sorunlu hale getirmiştir. Seçim başarısızlıkları, yeni iktidar partisinin temsil gücü, güçlü yeni siyasal söylemi, süregelen hegemonik vesayet kurumlarının ve uygulamalarının sorgulanması, geçirgenleşmesi, farklı toplumsal taleplerin güçlenmesi gibi değişen gerilimli koşullarda tüm toplum kesimlerine ulaşmak, farklı kesimleri anlamak ve yeni bir siyaset tavrı, anlayışı geliştirmek konusunda adımlara zorlanmıştır. Bu yönde yarı paralize adımlar atmaya çalışan parti, bir yandan da AK Parti iktidarının seçmene söz verdiği yeni Anayasa çalışmasına karşılık diğer muhalefet partileri gibi Anayasa değişikliği için taslak çalışmaları yapmakla beraber iktidar partisinin hazırladığı değişiklik çalışmalarına katılma ya da sunulan taslağı tartışma konusunda çekince ve itirazlar öne sürmüştür (kismî değişiklik paketini Anayasa Mahkemesine taşımış), anayasa değişikliği çalışmalarında başı çeken, öne düşen, biçimlendiren aktör konumunu oluşturamamış, sürecin gerisinde kalmanın sonuçları ile yüzyüze kalmıştır.

CHP Anayasa Mahkemesine 17 maddelik bir itiraz dileçesi vermiştir. “Anayasa değişikliği **teklif** değil Başbakan’ın başkanlığında hazırlanmış bir **tasarıdır.**” Bunun da Anayasa’ya aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Şekil açısından aykırılıklar olduğunu ileri sürmüştür, “**Kamu Denetçiliği Kurumu’nun** TBMM Başkanlığına bağlanmasına, kuvvetler ayrılığına aykırı olduğu gerekçesiyle kamu başdenetçisinin seçimine, yine Kurumun yapısı ve kamu denetçilerinin seçimi gibi hususların düzenlenmesinin kanuna bırakılmasına” itiraz eder.. “Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun yapısıyla ilgili olarak yapılan yeni düzenlemeye” itiraz eder. **Anayasa Mahkemesi’nin üyelerinin** TBMM ve Cumhurbaşkanı tarafından seçilmesine, yine Anayasa mahkemesine ilişkin diğer itirazların yanında, üye sayısı arttırılmakla birlikte “**hukuk devleti**”, “**yargı bağımsızlığı**” ve “**kuvvetler ayrılığı**” ilkelerine aykırı bir Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) yapısının kurulduğunu ileri sürmüştür. Bununla ilgili bir kaç hususda daha itiraz eder ki Anayasa mahkemesi kendisi HSYK seçimlerinde oy kullanma, buraya hukuk kökenli olmayan üye seçimi gibi bazı ibareleri iptal etmiştir. CHP, birbirleriyle ilgisiz maddelerin tümünün birlikte oylamaya sunulduğunu bunun demokrasiye aykırı olduğunu öne sürmüştür. Ancak Anayasa Mahkemesi bunda bir sakınca görmediğini

bildirmiştir. AK Parti, CHP'nin itirazlarına ve Anayasa Mahkemesi'nin gerekçeli kararına referandum web sitelerinde yer verir (www.kararmilletin.com,http://www.kararmilletin.com/gerekcelikarar/CHPnin-iddaalarına-anayasa-mahkemesinin-gerekçeli-kararı).

Kismî Anayasa değişikliğinin halk oyuna sunulması kararı alınmışken, kampanya sürecinden hemen önce CHP Genel Başkanı Deniz Baykal partinin başından kaynağı ve zamanlaması tartışılan bir video-komplo ile ayrılmak durumunda bırakılmıştır. Partinin başına mecliste iki dönemdir milletvekili olan Kemal Kılıçdaroğlu seçilmiştir. Yapılan çok gerilimli kurultaydan (22 Mayıs 2010) hemen sonra partinin yeni Genel Başkanı olarak referandum kampanyasına diğer liderlerden çok önce başlamıştır. Diğer parti genel başkanları kadar siyaset tecrübesi olmayan Kılıçdaroğlu erkenden yola çıkmış, referandum kampanyası çerçevesinde 70 il, 170'den fazla ilçe dolaşmış, 76 miting yapmıştır (Malatya, Kayseri, Ordu, Samsun, Gaziantep, K.Maraş, Trabzon, Rize, Artvin, Ardahan, Kars, Erzurum, Bayburt, Gümüşhane, Ankara, Yozgat, Sivas, Erzincan, Konya, Karaman, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kırıkkale, Zonguldak, Bartın, Karabük, Kastamunu, Sinop, Muğla, Aydın, Afyon, Kütahya, Uşak, Isparta, Burdur, Denizli, Kırklareli, İstanbul, Van, Batman, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Kayseri, Osmaniye, Hatay, Mersin, Bolu, Düzce, Sakarya, Kocaeli, Manisa, İzmir, Antalya,http://www.gazete5.com/haber/partilerin-miting-programi-chp-akp-mhp-hangi-ilde-9-eylul-201-40411.htm). Referandumda kismî Anayasa değişikliğinin reddedilmesi için yoğun bir hayır kampanyası gerçekleştirmeye çalışmış olan CHP Genel Başkanı bu süreci daha çok bir genel seçim ortamı olarak değerlendirmeye yönelmiştir. Anayasa değişikliğinin reddedilmesiyle AK Partinin iktidar konumunu kaybedeceği olasılığına odaklanmıştır. Kampanya konuşmaları boyunca Anayasa değişikliği paketini AK Parti'nin iktidarı süresince yaptığı yanlışların hesabını vermekten kaçma çabası olarak değerlendirmiştir.

“AKP, Yüce Divan'dan kaçmak için yandaş yargı oluşturmaktadır!”

Açıklayıcılık bakımından sınırlı kalan, daha çok suçlayıcı bir yaklaşımı öne çıkaran, bu Anayasa değişikliğine gerçekten neden hayır denmesi gerektiğini açıklamaya yoğunlaşmayan sekiz sayfalık bir “*Neye Hayır*“, “*Neden Hayır*” kitapçığı yayımlanmıştır. Bu metinde, CHP,

“**Ben yargıcı seçeyim, yargıç beni aklasın düzenine Hayır!**” derken, bu suçlamayı ağır bir iddia ile gerekçelendirmiştir. “Yolsuzluk batağına saplanmış AKP hesap vermekten kurtulmak derdine düşmüştür. Cumhurbaşkanı ve başbakan’ın kendilerini yargılayacak yüce divanı kendilerinin belirlemesinden başka birşey değildir iddiasında bulunulmuştur. **Bu yüzden AK Parti kendi yandaşlarını yargı organlarına atamanın yolunu aramaktadır**”. Yani Başbakan ve Bakanlar yolsuzluklarından dolayı Yüce Divan’a gönderildikleri zaman, kendilerine ceza vermeyecek yandaş hâkimler tarafından yargılanmak istemektedirler. CHP’ye göre, “**Anayasa paketinin asıl amacı budur!**” Kitapçıkta neden ve neye hayır denmesi gerektiği keskin bir dille suçlamalar ve eleştiriler biçiminde ifade edilir:

“Zehirli Hapa HAYIR! Anayasa değişikliği paketi birbirleriyle hiçbir bağlantısı olmayan maddeleri içermektedir. AKP değişikliklerin ya hepsini kabul edersin ya da hiçbirini diyerek vatandaşın iradesine ipotek koymaktadır.”

“AKP’NİN TEK BAŞINA YAZDIĞI ANAYASAYA HAYIR! AKP, değişiklik paketini hiçbir uzlaşma çabası göstermeden yangından mal kaçıran gibi Meclis’den geçirdi. Bir tek kendi gibi düşünenleri, o da laf olsun diye dinledi. Bu anayasa değişikliği, en ufak bir uzlaşma olmaksızın, sadece AKP’nin isteklerinin dayatılmasından ibarettir.”

“MEMURA GÖSTERMELİK GREVSİZ TOPLU SÖZLEŞME HAKKINA HAYIR!

“Değişiklik ile kamu emekçilerine grevli toplu sözleşme hakkı verildiği tamamen yalandır. Sadece ‘toplular görüşme’nin adı ‘toplular sözleşme’ olmakta, memurlar kararlarına yargı yolu kapatılan, hükümetin atayacağı bir uzlaşma kuruluna mahkum edilmektedir. Memura grev hakkı kesinlikle tanınmamaktadır. Bu değişiklikle memurların hakları ileriye değil geriye gitmektedir. Memurlar tümüyle AKP’nin insafına bırakılmaktadır.”

“AKP’nin 12 EYLÜL TÜCCARLIĞINA HAYIR!

Geçici 15’nci Maddenin kaldırılmasıyla 12 Eylül darbesini yapanlar yargı önüne getirilemeyecektir. Çünkü bu madde ne yazık ki darbecilerin sorumluluklarını bir kez ortadan kaldırmıştır. Ülkemizin en önemli hukukçularının ifadelerine göre, bu sorumluluğu maddeyi kaldırarak getirmek mümkün değil. AKP’nin amacı sadece göz boyamaktır. AKP darbeleriyle gerçekten hesaplaşmak istese önce 27 Nisan emuhtirasını verenleri yargı önüne çıkarmaz mıydı? 12 Eylül’de doğan 27 Nisan’da beslenen bir iktidar darbecilere hesap soramaz!”

“AKP sivil darbe yapma hazırlığındadır”

“AKP DARBESİNE HAYIR!

AKP referandumda “Hayır” oyu kullanacak vatandaşlarımızı darbecilikle yaftalamaktadır. En demokratik hak olan ‘serbestçe oy verme hakkı’ bile AKP tarafından ayaklar altında çiğnenmektedir. Esas bu değişikliklerle yargıyı kontrolü altına alacak olan AKP sivil darbe yapmaya çalışmaktadır.”

“GERÇEK SORUNLARI ÇÖZMEYEN GÖSTERMELİK DEĞİŞİKLİKLERE HAYIR!

“Bu değişiklik paketi, 12 Eylül’den kalma ve demokrasi ile bağdaşmayan birçok unsuru ortadan kaldırmamaktadır.” “Mesela, dokunulmazlıklar/ YÖK/ Cumhurbaşkanı’nın aşırı yetkileri / Adalet Bakanı ve Müsteşarı’nın Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyesi olması / Yüzde on seçim barajı”

“AKP, 82 Anayasası’nı anti-demokratik niteliğinden arındırmayacaktır.”

“CHP iktidarında 82 Anayasası kaldırılacaktır.”

“YARIM YAMALAK DEĞİŞİKLİKLERLE 1982 ANAYASASININ KORUNMASINA HAYIR!”

“AKP, 1982 Anayasasının korunmasını istemektedir. Sadece işine gelen yarım yamalak değişiklikler yapılacak, tüm anti-demokratik unsurlarıyla 1982 Anayasası ayakta kalacaktır. Biz iktidara gelince bu Anayasa’yı kaldıracağız. Üzerinde hepimizin uzlaştığı yep yeni bir Anayasa yapacağız.“

“Anayasa değişikliği yoksulluğu çözmez.”

“VE TALAN DÜZENİNE HAYIR!”

“Referandumun halkın gerçek gündemi olan işsizlik, yoksulluk ve yolsuzluk sorunlarıyla ilgisi yoktur. Referandum bu sorunların hiçbirine çözüm getirmemektedir.”

“Yargı bağımsızlığına darbe!”

“Mevcut anayasa değişikliği paketi ülkemizi 12 Eylül Anayasa’sından uzaklaştırmamaktadır. Önerilen değişiklikler yargı bağımsızlığına ve demokrasiye indirilen ağır bir darbe niteliğindedir. Halkımız yargı bağımsızlığına, insan haklarına, hukuk devletine ve demokrasiye sonuna kadar sahip çıkacaktır”.

“Kul hakkı yiyen iktidarın tek parti darbesi!”

“KUL HAKKI YİYEN İKTİDARA HAYIR!

“Fakir fukaranın hakkını vereceğiz” diye iktidara gelen AKP, 8 yıldır kendisine ve yandaşlarına devlet imkanlarıyla haksız çıkar sağlamaktadır. İnsanların semt

pazarlarından artık toplamaya mahkum edildiği bu ülkede AKP'liler havuzlu villalarda zevk ve safa içinde yaşamaktadır”.

“CHP, tüyü bitmemiş yetimlerin hakkının yendiği bu haramzade sistemine dur demeye kararlıdır. “

“AKP'nin tek parti darbesine HAYIR!”

“AKP'nin 8 yıllık alan ve talan düzenine HAYIR!”

“AKP'nin aldatma ve kandırma düzenine HAYIR!”

“CHP ‘Neye hayır’, ‘Neden hayır’ kitapçığında AK Parti’nin hazırlattığı kısmî anayasa değişikliği paketinin bu iktidarın (yapılan özelleştirmeler) suistimallerini örtme aracı olarak hazırlandığını, yüce divanda yargılanacaklarını, bu yüzden kendilerini yargılayacak yargıyı ve Anayasa Mahkemesi’ni ele geçirmeye çalıştıklarını öne sürer. AKP iktidarı soygun düzeni olarak tanımlanır. Halkoyuna sunulan Anayasa paketi ise AKP’nin dikta Anayasası olarak nitelendirilir. Milliyetçi Hareket Partisi de aynı sloganı benimsemiştir. CHP ‘hayır’ deme nedenlerini sıralarken *Hürriyet* eski baş yazarı Oktay Ekşi’yi gazetesinden eden ifadeyi çağrıştıran bir slogan kullanır: “Türkiye’yi pazarlayan, babalar gibi satanlar”ın icraatları diyerek devletin elindeki işletmelerin, ulusal sanayinin Türklerin elinden çıktığını vurgular. AK Parti iktidarının “vatan topraklarını babasının çiftliği gibi sattığını ileri sürer.

“Anayasa değişikliği üreticilerin sorununu çözüyor mu?”

CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu, “bu değişiklik yoksulluğa, işsizliğe, az gelirli emekliye çare olacak mı, çiftçinin perişanlığına çare olacak mı, kul hakkı yiyen iktidar, kalpazanlar (Başbakan işaret edilmektedir) ihale fesatçıları, sahte faturacılar yargı önüne çıkarılacak mı?”, sorularını sıralayarak cevabını ‘hayır’ şeklinde verir. Miting yaptığı yerlerde yörenin tarım, hayvancılık sorunlarına da göndermede bulunan Kılıçdaroğlu’nun” bu Anayasa değişikliği fındık üreticisinin sorununu çözüyor mu? Çay üreticisinin sorununu çözüyor mu? Esnafın derdini çözüyor mu? Emeklinin derdini çözüyor mu? Sanayicinin derdini çözüyor mu? O zaman bu Anayasa değişikliği niye geliyor Allah aşkına? Niye geliyor” sözleri referandum kampanyalarında espri ile karşılanmış, Başbakan Erdoğan da ‘Anayasa kitabında değişiklik yapıyoruz yemek kitabında değil’ sözleriyle karikatürize etmiştir. Ancak Erdoğan ve Bakanlar Anayasa değişikliğinin geçirilmesi halinde ekonominin, sermaye akışının önü açılacak, aksi

halde ekonomiye yansımaları ağır olacaktır iddialarında bulunmuşlardır. Kılıçdaroğlu'na verilen cevap o ki, evet ekonomiye yarayacaktır. O halde herkese yarayacaktır.

Genel Seçim provası: “12 Eylül’de yetki verirsiniz hiçbir insanımızı kırmayacağız”

Mitinglerde daha çok genel seçim kampanyasına dönüşen bir söylem öne çıkmıştır. CHP Genel Başkanı, aynı zamanda yeni bir yaklaşımın da işaretlerini vermeye çalışmıştır. “Biz ülkemizi seviyoruz. İnsanlarımızı seviyoruz. Yetki verirsiniz, izin verirsiniz 12 Eylül’de Türkiye değişecek, dünya değişecek. Hiçbir insanımızı kırmayacağız, ötekileştirmeyeceğiz. Birileri çıkıp bizim adımıza üzen olursa, kırılan, üzülen herkesten CHP Genel Başkanı olarak özür dilemesini biliriz. Adam gibi adam olacağız” demiştir (5 Eylül 2010, www.gazete5.com/.../kilicdaroglu-ankara-miting-konusmasi-5-eylul-201-39714.htm). Bu sözlerde bir yandan yeni bir yaklaşım, yeni bir dil arayışının zorlayıcılığı hissedilirken, diğer yandan anayasa değişikliğinden çok seçmenin ekonomik sorunlarına odaklanmaya çalışan dağınık bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Oylamaya hükümete seçim kaybettirecek bir son kerte gibi yaklaşmıştır. Seçim havasında işsizliğe, teröre son verme, Doğu’da, Güneydoğu’da fabrikalar kurma, aile sigortası yapma, belediyelerde taşeron işçiliğe son verme, sadaka devletine son verme gibi seçim dönemlerine has vaadlerde bulunmuştur.

Doğu ve Güneydoğu’da CHP’nin gitmediği illerde yaptığı mitinglerde, bu ilgisizlikten ötürü halktan özür dileyen CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu, bundan sonra bu hataları telafi edeceklerine, her yerin sorunlarıyla ilgileneceklerine dair söz verir. Tunceli mitinginde halkla kaynaşma, halka ulaşma dilini yakalama çabası sözlerinde açıkça kendini belli eder: “

“Size en içten selamlarımı, saygılarımı sunuyorum. Buraya geldiniz, beraber olduk. Bundan sonar da beraber olacağız. Gönül birlikteliğimiz sürecektir. İnanıyorum ve güveniyorum ki tek umudum halktır diyorum. Halka güveniyorum, halkın gücüne güveniyorum. Bölünmeyeceğiz, ayrılmayacağız, birlik olacağız, dirlik olacağız, Türkiye’yi ayağa kaldıracacağız. Başbakanlık benim elimde değil o sizin elinizde. Seçimler gelecek. Süleyman siz olacaksınız. Mühür de sizde. Mührü doğruluktan yana kullanırsanız, adaletten yana kullanırsanız, kul hakkı yemeyenlerden yana kullanırsanız, dürüst siyasetten yana kullanırsanız bu kardeşiniz Başbakan olursa size onurla hizmet etmek de benim boynumun borcu olacaktır” (Tunceli, 25 Ağustos, 2010).

Erzurum’da, “ benim bir tek umudum var, **bir tek komutanım var**, bir tek gücüm var. **O da halktır** ve halka güveniyorum ben” diyen Kılıçdaroğlu, “Size gönül bağıyla bağlıyım. Size umut bağıyla bağlıyım. Destek verin 12 Eylül Anayasasına 12 Eylül’de hayır deyin Türkiye’nin önu açılsın. Biz dedik ki, en büyük gücümüz halktır, tek desteğimiz halktır, gücümüzü halktan alacağız. Tek komutanımız olacak, o da halk diyeceğiz. Halk tek umudumuzdur, tek güvencemizdir diyeceğiz.” (2 Ağustos 2010), sözleriyle de yine halkı temsil etme söylemine ilişkin bir dil, bir yaklaşım arayışında olduğunu ortaya koymuştur. “ Yetki verin, güç verin AKP’yi sandığa gömelim. Yetki verin güç verin haramilerin iktidarını yıkıp halkın iktidarını kuralım. Yetki verin güç verin haramilerin iktidarını yıkıp Türkiye’de halkın özgür sesini yüceltelim” diyen CHP Genel Başkanı sandığa gidişi genel seçim oylaması olarak tanımlamaya, partisi için bir şans aramaya, halka seslenme çabalarına devam etmiştir. Başbakan Erdoğan, Kılıçdaroğlu’nu yeni Anayasa paketini konu etmediği yönünde eleştirecektir.

Karadeniz’e, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun daha önce ihmal ettiği pek çok iline giden, özür dileyen CHP Genel Başkanı halka sesleniş konusunda, yakınlık kurmak, hemhal olmak konusunda mesafe katetmeye çalışırken, öncesi de olan sekiz yıllık iktidarıyla gücünün doruğunda AK Parti Genel Başkanı Başbakan Erdoğan ‘benim milletim, gücümü milletimden alıyorum, bunun hakkını veriyorum, hizmet ediyorum diyen’, bu ilişkiyi biçimlendiren ve güven tesis eden, muhafazakâr bir otorite diliyle seslenmektedir. Ana muhalefet partisi konumundaki CHP’yi konumlandırırken de söylemini millet/halk kavramı üzerine yoğun biçimde temellendirir. CHP Genel Başkanı halkın iktidarını kurmaya geliyoruz derken, Erdoğan milletin/milletimin egemenliğinin önünü açıyoruz sözleriyle yaslandığı iradeyi temsil ettiğini şiddetle vurgular:

“AK Parti’yi millet iktidara getirdi millet. Onlar statükocularla işbirliği yaparken çetelere avukatlık yaparken darbecilere çanak tutarken mafya ile el ele dolaşırken Ak Parti gücünü millettten aldı. Onlar bildirileri alkışlarken statüko mitingleri yaparken vesayetçi anlayışlarda medet umarken Ak Parti dik durdu, milletin yanında durdu. Ak Parti sadece ve sadece milletle işbirliği yapar. Bunlar millete her zaman tepeden baktı bugün de bakıyorlar. Her zaman seçkinci davrandılar bugün de davranıyorlar. Arayın bakın onları kaymak takımında görüyorsunuz, milletin arasında değil. Bunlar aziz millete bidon kafalı dediler göbeğini kaşıyan adam dediler. Bunların çiftçinin oyuyla profesörün oyu aynı

olamaz dediler” (30 Temmuz 2010, www.akparti.org.tr/basbakan-erdoganin-balikesir-mitinginde-yaptigi-konusmanin-_7202.html)

Adana’da AK Parti iktidarının mağdur edebiyatı yaptığını öne sürerek, "Bunlar mağdur değil, mağrur. Şimdi zalim oldular. Anayasa'yı değiştirecekler, firavun olacaklar. Firavun olmalarına izin vermeyeceğiz"(2 eylül 2010) şeklinde açıklamalar yapan Kılıçdaroğlu, 27 Nisan e-muhtırasının da AK Parti'nin yeniden iktidar olması için yayımlandığını, bundan sorumlu olan dönemin Genel Kurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt ile Erdoğan'ın hemen sonra başbaşa içeriği açıklanmayan bir görüşmeye yaptıklarını, bunun bir işbirliği olduğunu ileri sürer. Siyasi iktidarın yasal yollara başvurmak yerine muhtıracı generale madalya verdiğini vurgular (oysa CHP, yayımlandığı günlerde e-muhtırayı destekler bir yaklaşım sergilemiştir). Başbakan Erdoğan ise muhtıra konusunda gerekenin yapıldığını açıklar. Kamuoyu önünde devletin bir diğer kurumu ile doğrudan bir kavga ya da gerilim havası yaratmamıştır.

Kılıçdaroğlu'nun meydanlarda Erdoğan'a meydan okuması, zorlama bir güç gösterisi yaratacak biçimde televizyon kanallarında karşılaşmaya davet etmesi anlamlı olmamıştır. Aksine yoğun bir güç dili kullanan Erdoğan'ın umursamaz tavrını daha çok vurgulayan sıkıntılı, trajik bir anlam doğurmuştur. Kılıçdaroğlu “senin istediğin televizyon kanalında, senin istediğin gazetecilerle gel karşıma, çikalım yüreklice ve özgürce tartışalım. Adam gibi adamsan çıkarsın karşıma, boyunun ölçüsünü alıveririm ben” derken, bir başka yerde “sen eğer yürekliysen, yaptığın işe güveniyorsan, Anayasaya güveniyorsan, adam gibi adamsan istediğin televizyon kanalında karşıma çıkarsın, seninle konuşuruz. Recep bey, televizyonda benim karşıma çıkmaya cesaret edebilir mi? Ben de biliyorum edemez, çünkü karşıma çıkacak adamda mangal gibi yürek olması lazım" (2 Eylül 2010, Adana, www.chp.org.tr/?p=4645) sözleri havada kalmıştır. Zaman zaman daha da ileri gitmiş kışkırtıcı bir dil kullanmaya çalışmıştır : “Recep bey'in ezberini bozduk. Ne söylediğini bilmiyor. Tamamen kaybediyor kendisini. Kimyasını bozduk, sıra geldi düzenini bozmaya. Yetki verin destek verin düzenini de bozalım” (5 Eylül 2010, Ankara). Kılıçdaroğlu Başbakan Erdoğan'ı yasa dışı dinlemelerin arkasına saklanmakla suçlar. Bazı yüksek yargı üyelerinin taraflı davrandıklarına delil teşkil edecek içerikteki konuşmaları telefon dinlemeleri ile basına yansımıştır. Referandumda hayır kampanyası yapmak adına İmralı'ya (PKK liderinin anayasa değişikliğine ilişkin yaklaşımına) göndermeler içeren telefon görüşmelerinin (izinle yapılıp yapılmadığı bilinmeyen) dinlemelere takılması ve tüm mecralarda

yayınlanması yüksek yargının tarafsızlıkla tanımlanan konumunu sarsmıştır. Halk oyuna sunulan Anayasa değişikliğinin dayanaklarını güçlendirmiştir. İktidar partisi yargının siyasallaştığını savunurken, muhalefet de değişiklikle siyasal iktidarın yargıyı kendi güvenli kalkanı haline getireceğini savunmuştur.

Başbakan Erdoğan'ı Büyük Ortadoğu Projesi'nin (BOP) eşbakanı olarak Irak'da yaşanan işgal kısımlarına ortak olmakla suçlar (3 Ağustos, 2010, Bayburt). Kadir gecesine denk gelen bir başka konuşmasında kutsal gecede dua edeceğiz, kul hakkı yiyenlere evet demeyelim çağrısında bulunur. AK Parti'nin binlerce kişilik iftar sofrası düzenleyerek evet kampanyası yapmasını da eleştirir.

Demokratik açılım/Kürt açılımı konusunda çok belirgin, açık bir yaklaşım izlemek, iktidarı bu konuda şiddetle eleştirmek gibi yaklaşımlardan kaçınan CHP Genel Başkanı daha genel bir söylem tutturmuş, Kürt açılımı ifadesini hiç kullanmamaya özen göstererek belirsiz bir dil kullanmıştır. Parti olarak herkesin inancına, etnik kimliğine saygılıyız derken inançlar ve etnik kimlik konusunun siyasetin konusu olmadığını, işsizlik ve yoksulluğun ana konular olduğunu ileri sürer. Nasıl olacağını açıklamaksızın yine terörü bitirme sözü verir. Kardeş kavgasını bitireceklerini, dostluğu öne alacaklarını, herkesin etnik kimliği ile onur duyduğu bir Türkiye'yi el birliğiyle ayağa kaldıracıklarını söyler. "Size söz, halkın sözü bu. Biz toplumun her kesimini kucaklayacağız" sözü verir (Tunceli 25 Ağustos, 2010, <http://www.chp.org.tr/?p=4678>).

Pakette olmayanlar

"AKP'nin Kürt açılımı da akan kanı durdurmaz"

CHP Genel Başkanı, Anayasa değişikliğini konu ederken sendikaların, vatandaşların kamu zararı gerekçesiyle danıştaya başvurma hakkının elinden alındığını, yargıya başvurma hakkının engellendiğini, örneğin kamu hizmetlerine zam yapıldığında hiçbir yurttaşın idare mahkemesine başvurup haklarını artık arayamayacağını, hiç kimsenin mahkemeye başvurmayacağını ileri sürmüştür. Anayasa değişikliğine değindiği noktalarda daha çok nelerin eksik olduğuna odaklanır. Milletvekili dokunulmazlığını kaldıracak, seçim barajlarını indirecek düzenlemelerin olmadığını vurgulayan CHP Genel Başkanı, demokratik açılım vaadiyle din ve etnik köken üzerinden siyaset yapıldığını, anayasa değişikliğinin bunu önlemeyeceğini, AKP'nin Kürt

açılımının akan kanı durdurmayacağını, en sosyal demokrat biziz diyen AKP'nin bu paketle sendikal hakları iyileştirmediğini, maden işçisine can güvenliği sağlamadığını ileri sürer. Başbakan Erdoğan'ı örnek alarak miting alanlarında kendisi sorup kendisi cevap vererek neden hayır dediklerini açıklamaya çalışır. AKP'yi Allah'la aldatarak halkın dinini sömürmekle suçlar, Amerika'nın cinayetlerine ortak olmakla, açılım safsatısıyla 36 etnik kimliği kurcalamak ve alt, üst kimlik tartışmalarını alevlendirmekle suçlar. Cumhuriyet ve Atatürk'den yana AKP'ye muhalefet eden kim varsa hapse attığını, AKP iktidarına ve onun dikta anayasasına evet demenin insanlık adına işlenmiş suçlara evet demekle eş olacağını ileri sürer. Referandumu bir genel seçim gibi değerlendirmek isteyen CHP Genel Başkanı, AKP'den kurtulmak için, halkın, vatanın bu iktidardan kurtulması için ve bu suçları işleyen AKP iktidarının yüce divana gönderilmesi için hayır dediğini vurgular. CHP Genel Başkanı, hedefinin bu iktidarı yüce divana yollamak olduğunu tüm kampanya süresince vurgular, Başbakan Erdoğan bu suçlamalara miting meydanlarında korkusuz, kadercı söylemiyle ve alaycı bir üslupla yanıt verir. Başbakan tüm seçmene, tüm partilerin oy verenlerine (MHP'li, CHP'li, BDP'li kardeşlerim söylemiyle) adı adına seslenir ve tüm seçmeni "milletim" söylemiyle otoriter bir üslupla sahiplenirken, siyasette henüz çok yeni olan CHP Genel Başkanı seçmene seslenirken daha mesafeli bir konumda kalmamaya yoğun çaba sarfetmiştir. Halkla yakınlaşma, oturup kalkma, yeme-içme dertleşme şeklinde genel seçim kampanyası yapar gibi iletişim kurmaya çalışmıştır. AK Parti ise yukardan aşağıya topyekun, tüm teşkilatıyla halkla temasa, tüm bölgelerde sivil toplum örgütlerini ikna etmeye ve yerel medyayı kullanmaya çok önem vermiştir.

CHP Genel Başkanı anayasa değişikliği paketindeki bazı maddelerin sakıncası üzerinde durmaya çalışmakla beraber ana odağını AK Parti iktidarına yönelik eleştiri ve suçlamalar şeklinde belirlemiştir. Daha çok işsizlik, yoksulluk, yolsuzluk, dokunulmazlık, başbakanın villası gibi konulara kayan, zaman zaman dağınıklık içeren bir tarzda kampanya konuşmalarını yapmıştır. Başörtüsü sorununu çözmek, dokunulmazlıkların kaldırılması, genel affa sıcak bakıldığının işaret edilmesi, işsizliği, terörü çözme vaatleri halk oylamasında genel seçim konuları olarak öne çıkmıştır. Bu anayasa değişikliğinin bu sorunları çözmeyeceği söylemi alayla karşılanmış, eleştirilmiştir. CHP her ne kadar genel seçime konu olacak başlıklara girdiyse de Başbakan da gittiği her ilde hükümetinin yaptığı icraatları, hizmetleri, dünyadaki

başarılarını şiddetle vurgulamış, bütün bu hizmetlerin takdir edilerek o bölgelerde yaşayanların evet oyu vermekle mükellef olduğu îma edilmiştir. Hükümetin güçlü konumu, hizmetleri gösterme, somutlaştırma söylemi öne çıkmıştır. Anayasa paketi de bir hizmettir, başka daha esaslı hizmetlerin kapısını aralayacak, milletin ve millete hizmet eden hükümetin önündeki engelleri kaldıracaktır.

CHP Genel Başkanı hükümeti telekulak hükümeti olarak nitelendirir, özgürlükçü bir hükümet olmadığını, yargıyı, herşeyi, güvenlik güçlerini baskı amacıyla kullanmak, halkı sindirmek, sessizleştirmek istediğini ileri sürer. AK Parti'yi "Adaletten Kaçanlar Partisi" olarak tanımlar (2 Eylül 2010, Mersin, <http://www.chp.org.tr/?p=4643>) Show TV'de katıldığı *Siyaset Meydanı* programında AK Parti ve BDP'yi eleştirir. AK Parti'yi Doğu ve Güneydoğu'da inançlar üzerinden siyaset yapan bir parti", BDP'yi de etnik kimlik üzerinden siyaset yapan bir parti olarak tanımlar. CHP'yi ise inanca, etnik kimliğe saygılı üçüncü yol olarak tanımlar. Mesafeli bir üslup özelliğini yansıtır şekilde, "Biz o insanların sorunlarıyla ilgiliz. Biz diyoruz ki sizin inançlarınıza saygılıyız. Neye inanıyorsanız başımızın üstüne. Etnik kimliğinize saygılıyız. O da sizin zaten şerefinizdir"(<http://www.chp.org.tr/?p=3312>). İşsizlik, yoksulluğu öncelikle çözülmesi gereken sorun olarak ifade ederken, kültürel sorunları da çözeceklerini belirtir. CHP'yi terörü çözenin adresi olarak gösterir, bu da odağa insanı koyarak, bölünmeyi değil, entegrasyonu, toplumu ayrıştırmayı değil, kaynaştırmayı savunarak olacaktır. CHP'nin terör konusuna, Kürt açılımına bakışını üstü örtülü bir dille böyle anlatır. Kürt açılımı ifadesini kullanmadan sadece etnik kimliklere saygıdan söz eder. İnançlar ve ibadetler konusunda halkın büyük bir bölümüne mesafeli, uzak bir yerden konuşan ve tüm Türkiye'ye seslenmek gibi bir derdi olmayan marjinal bir parti olmakla eleştirilmiştir. Yeni CHP Genel Başkanı, hemen önceki CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın yaklaşımını sürdürür. Dine saygılı olduklarını, ibadet özgürlüğünden yana olduklarını vurgulayan CHP Genel Başkanı, yeni bir yolun kesintili çizgileri gibi yeni bir söylemin işaretlerini vermeye çalışır, ancak sorunlu bir düzlemde hareketle: Halkın iktidarının, halkın devriminin gerçekleşeceğini, Recep bey düzenine son vereceklerini vurgular. Halkın düşük, orta altı, orta gelirli kesimlerine seslenerek kendi siyasetçi kimliğinin unsurları haline gelen "Memur Kemal'in sözü, işçi Kemal'in sözü, emekli Kemal'in sözü, esnaf Kemal'in sözü" ile söz verir. "Bu coğrafyada bir tek çocuk yatağa aç girmeyecek.

Bizim anlayışımıza göre sağ elin verdiği sol el görmeyecek. Yaratacağız, çalışacağız, üreteceğiz ve hakça bölüşeceğiz” sözleriyle esasen genel seçime giden CHP’ye destek verilmesini, şans verilmesini, çabalarının izlenmesini ister. Başbakan’ın Anayasa değişikliği paketine destek verilmekle nelerin önünün açılacağını vurguladığı gibi CHP lideri de “Destek verin, hayır deyin Türkiye’nin önünü açalım. Destek verin, hayır deyin değişimin önünü açalım. Destek verin bu ülkede işçinin de, çiftçinin de, memurun da, emeklinin de, sanayicinin de yüzü gülsün” (Mersin, www.chp.org.tr/?p=4643, Antalya, www.chp.org.tr/?p=4605) söylemiyle benzer bir üslup benimser. Konuşmalarında Başbakan’ın vurguladığına benzer biçimde adanmışlık ifade eder: “Ben yanmasam, sen yanmasan nasıl çıkar karanlıklar aydınlığa diyelim... Bir bedelse o bedeli ödemeye razıyım. Ben ülkemi seviyorum.” Yine “Halkın iktidarında daha özgürlükçü bir anayasa gelecek” sözü verirken konuşmalarını Başbakan’ın yaptığı gibi zaman zaman şiirlerle bağlar. “Koca Nazım’ın söylediği gibi bir ağaç gibi tek ve hür ve bir orman gibi kardeşçe yaşayacağımız bir Türkiye’yi hep beraber mübarek ellerimizle kuralım, yüceltelim Türkiye’yi. Sağolun, var olun diyorum. Yüreğiniz insan sevgisiyle dolu olsun” sözleriyle bağlar.

CHP Genel Başkanı’nın kampanya esnasında en önemli çıkışı da 12 Eylül darbesine dayanak olarak gösterilen Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu’nun 35. Maddesinin değiştirilmesi talebidir. “Silahlı Kuvvetler’in vazifesi, Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti’ni kollamak ve korumaktır” diyen kanun maddesinin değiştirilmesini AKP içinde samimiyet testi olarak sunar. Önerisi tüm partilerce desteklenmiştir. CHP Genel Başkanı partisinin daha önce destekler bir yaklaşım sergilemiş olduğu 27 Nisan e-muhtırasına karşı bir yaklaşım sergilemiş ve hükümeti de “e-Muhtırayı veren komutan hakkında siz ne yaptınız? Altına kurşun geçirmez, zırhlı araç aldınız. Bu mudur sizin darbelerle mücadeleniz?” sözleriyle eleştirmiştir (*Sabah*, 24. 7. 2010) Bu yaklaşım da CHP’nin farklı bir zeminde durma çabalarının bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. “12 Eylül Anayasası’nı koruyan parti veya ordunun vesayet yapma yetkilerine müsamaha eden bir parti olma damgasından kurtulma çabasına girer” (İnsel, 3 Ağustos 2010, <http://www.marksist.org/roportajlar/1566-ahmet-insel-referandum-12-eylul-rejimini-sonlandirmanin-kapisini-acacak>) şeklinde yorumlanmıştır.

CHP Genel Başkanı miting konuşmalarında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’a “Recep Bey” diye seslenerek adeta rakibini iktidar olma konumundan uzaklaştırarak konu etmeye çalışmıştır. Zaman zaman aşırı nitelermelere yönelmesi durmaya çalıştığı zemini

güçlendirmemiştir. “Kırım Kongo kenesi gibi halkı sömüren Recep Bey'i inşallah 12 Eylül'de sandığa gömeceğiz.” “Recep Bey'in yalanlarından ansiklopedi çıkaracağım” ifadeleri kavgacı ve sert karşılıkları beslemiştir. CHP Genel Başkanı'nın “Recep Bey”e odaklanması, kendi yaklaşımlarını oluşturma ve ifade etme konusunda zayıf kalarak, iktidarın bu düzeyde eleştirisine bağımlı-odaklı olma noktasına savrulma tehlikesini doğurmuştur. Referanduma da böylece aşırı anlam yüklenmiş ve zaman zaman hem iktidar hem de muhalefet tarafından şizofrenikleştirilmiştir.

CHP'nin 12 Eylül referandumundaki ‘Hayır’ kampanyası için hazırlattığı parçalardan biri de yine Başbakan üzerinedir. ‘*Hani Benim Recebim*’ adlı türkü uyarlanmıştır:

“Siyasette Recep Bey

Uzanmış da yatar.

Oğlan gemicik almış

AKP suya batar.

Hani benim Recebim Recebim

Hayır oyu vereceğim. (Sana hayır diyeceğim)

Yasanı sandığa gömeceğim.

Gemi dolu pırlanta

Atma Recep Bey atma.

Ali Dibolar devri

Kesme naylon fatura (Naylon fatura çakma)

Sandık gelir yanaşır.

Recep boşa uğraşır.

Vatandaş hayır diyor

Recep niye ağlaşır?

Recep Beyi tanırlar

Yolsuzlukta şanı var.

Kılıçdaroğlu der ki,

‘Hayır’ demekte yarar var.

Hani benim Recebim Recebim.

Hayır oyu vereceğim

Yasanı sandığa gömeceğim.”

Anayasa değişikliğine evet- hayır kampanyaları esnasında sol kesimler içindeki tartışmalar da yeniden gündeme gelir. 12 Eylül'ün ezdiği solun, solcuların mutlak evet demesi gerektiği öne sürüldüğü gibi, “12 Eylül düzeninin özünün korunduğu ve mutlak hayır denmesi gerektiği” biçiminde tartışmalar yaşanmıştır. Evet'çi solculara yönelik eleştirilerde “yeni statükonun yeni bekçileri egemen sınıf siyasetinin parçası olmak, onlara avuç açmakla sol iddianın sürdürülemeyeceği” ileri sürülür (*Yeni Harman*, Ekim 2010:4-5).

Hayır blokuna destek verenlerin başında gelen Emek Partisi (EMEP), Halkevleri, Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) ve Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) çağrısı ile düzenlenen ve birçok sendikanın destek verdiği 'HAYIR' mitingleri yapılır. EMEP, Halkevleri, ÖDP ve TKP'nin çağrısı ile mitinglere sendikalardan ve Alevi derneklerinden bir bölümü katılır. ÖDP Genel Başkanı Alper Taş, anayasa değişikliği paketinin 12 Eylül düzeninin özünü koruduğunu ileri sürerken gerekçelerinden bir bölümünü şöyle açıklar:

“Anayasa değişiklik paketine dair referandumda "evet" kampanyası yürütenler sözümona 12 Eylül düzeninde değişiklik yapma fırsatı yakalandığını iddia ediyor. Oysa ortada bir değişiklik yok. Nedir 12 Eylül'ün, 12 Eylül düzeninin özü? Birincisi, 12 Eylül, 24 Ocak kararlarının devamıdır, doğal olarak bu düzenin özü, piyasanın, piyasa diktatörlüğünün önünü açmaktır. Özelleştirmelerin önünü açmaktır. 12 Eylül budur. AKP'nin değişiklik paketinin özü de budur. Bu pakette yargının yerinden denetimini ortadan kaldırarak özelleştirmelerin, piyasalaştırmanın önü açılmaktadır. Artık kıyıları, çevre, doğa, sular dahi kolaylıkla alınıp satılabilecek, kirletilebilecek. Bunların önündeki engelleri kaldırıyorlar, özelleştirmelerin engellenmesine dönük kısmi önlemler kalkıyor. Piyasa düzeninin önü açılıyor. Bu paket bu özü koruyor ve güçlendiriyor.

İkincisi, bu paketteki anlayış, iktidarı dağıtan değil merkeze toplayan, yürütmeye toplayan bir anlayış. Doğal olarak paketin özü de iktidarı daha fazla merkeze toplamaya dönük bir çabayı temsil ediyor. Yasama yürütme ve yargının güçlendirilmesinde yürütmenin rolü artırılıyor, bu nedenle de bu paket, 12 Eylül düzeninin özünü koruyor. Esas olarak bu iki temel noktada 12 Eylül anayasasının özü korunmuş oluyor Neden "hayır" diyorlar?” (7 Ağustos 2010).

CHP'nin yaptığı kampanyalar Genel Başkan'ın çaba ve gayretleri ile gerçekleşen meşakkatli bir çalışma olarak izlenirken, parti teşkilatlarının çok da bütünlüklü ve disiplinli çalışmadığı izlenimi doğmuştur. Telefonunu açık unutan ve sıcakta kampanya yapan liderin durumunu espri konusu yapan milletvekillerinin medyaya yansıyan konuşmaları da bütünlükten uzak, Genel Başkan'la birlikte güçlü ve uyumlu çalışma disiplininin uzak bir görüntü yaratmıştır. İstanbul'dan Diyarbakır'a, Van'a tüm bölgelerde, illerde AK Parti Kürt sivil toplum kuruluşları, kanaat önderleri başta olmak üzere tüm işadamları, dernekler, birliklere, cemaat liderleri, kanaat önderlerine kadar ulaşarak destek istemiştir. Bu konuda da CHP'nin daha geride kaldığı izlenimi doğmuştur.

MHP, AK Parti ve Başbakan'ı hedef alan, duygusal, ağır suçlamalara dayalı bir “hayır kampanyası” yürüttü.

MHP lideri Devlet Bahçeli mitinglere çok ağırlık vermemiştir, 31 ili ziyaret etmiş ancak 7 ilde miting yapmıştır (Erzurum, Konya, Trabzon, Tokat, Balıkesir, Aydın), daha çok iftarlara katılmış ve televizyon programlarına da ağırlık vermiştir (*Sky Türk, CNN Türk, Show TV, TV 8*). MHP, kısmî Anayasa değişikliğine ilişkin halk oylaması sürecinde yaptığı “hayır” kampanyalarında AK Parti'yi, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ı, uyguladığı politikaları ve söylemlerini hedef alırken, ağır ve çok şiddetli bir dil kullanmıştır. MHP lideri Devlet Bahçeli, “terörle mücadele, etnik bölücülük, uluslararası çalkantılar, yoksulluk, işsizlik gibi” sayısız soruna boğulmuşken ülkenin Anayasa değişiklikleri süreci ile “oyalanmasının” ciddi bir talihsizlik olduğunu vurgulayarak referandum sürecindeki yaklaşımlarını açıklamıştır. Başlatılan “Hayır” kampanyasında “Başbakan Erdoğan ve AKP'nin” Anayasa değişikliğinin ardındaki gerçek niyetlerinin ve hesaplarının başka olduğunu ve halka bunları anlatacaklarını açıklar. “Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından hazırlanan” ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan ve Genel Kurulda yapılan görüşmeler sonunda “AKP çoğunluğunun onay verdiği, AKP Anayasası” ile ilgili hükmü “milletin doğrudan iradesi verecektir.” Partinin adını tam açılımla söyleyerek eleştirel vurgusunu güçlendiren MHP lideri, Adalet ve Kalkınma Partisi ve kadrolarının başından beri gerilim ve çatışmaların kaynağı, ana aktörü olduklarını iddia ederken, kampanya sürecinin hemen başında Bahçeli, “Başbakan Erdoğan'ın demokrasi, hukuk, özgürlük, değişim ve milli irade gibi sahte ambalajlar arkasına saklamaya çalıştığı gerçek

niyetleri ve gizli bir gündeminin olduğunu ve Anayasa değişiklik süreci içinde açığa çıktığını” iddia eder (8 Mayıs 2010) .

Ayrıntılı biçimde hazırlanan “Neden Hayır”, “Ülken İçin Bir Hayır Yeter” başlıklı 55’er sayfalık kitapçıklarda AK Parti yönetimini işaret ederek “tek parti diktasına hayır”, “ Sivil diktaya hayır” şeklindeki sloganlar eşliğinde çok keskin bir dille eleştiriler sıralanır. Anayasa paketi ile Anayasa Mahkemesi ve HSYK’nın değiştirilerek, bu iki kurumun üstüne siyasallaşmanın ve iktidarın gölgesinin düşmekte olduğu ileri sürülür. Bu ayrıntılı olarak gerekçelendirilir. AKP’nin yasama ve yürütmeyi kontrol altına aldığı, yargıyı da ele geçirme çabasında olduğu, Yüce Divan üyelerini “kendi memuru yapma telaşında” olduğu öne sürülür. “AKP kuvvetler ayrılığına son verip diktatörlük kurmaya çalışmaktadır. Yandaş yargı yolunu açmaya çalışmaktadır. Paketteki kamu denetçiliği kurumu da kadrolaşma, yandaşlarına istihdam yeri açma çabası olarak değerlendirilir.

Erdoğan hükümetinin “demokratik açılım/Kürt açılımı” politikasını, “PKK açılımı” ya da “bölücülüğün siyasallaştırılması”, “yıkım projesi” olarak nitelendiren MHP lideri, hükümetin bu açılımda ısrar edişinin terör saldırılarını artırdığını, Başbakan’ın milli birliği dışlayan, ayrımcı, yıkıcı, farklılaştırıcı söylemlerle açıkça tahrik edici davranmayı sürdürdüğünü iddia eder. Evet cephesi oluşturma çabalarının bir unsuru olarak kanaat önderleri gibi görülen sanatçıları, yazarları, edebiyatçıları, sinemacıları, şarkıcıları, sporcuları ikna çabalarının da sonuç vermediğini iddia eder. Yazın dünyasından, eğlence ve spor endüstrisinin popüler figürlerinden “evet” ya da “yetmez ama evet” biçiminde açıklamalar gelmiştir. Evet blokunu güçlendirme mücadelesinde seferberlik ilân eden gazetelerin başında gelen *Zaman* gazetesi her gün bu isimleri ön sayfadan vermeye özen göstermiştir. Öte yandan MHP lideri kampanya boyunca Başbakan Erdoğan’ın demokratik açılım diyerek maskeleyiği yıkım projesine devam ettiğini, PKK ve (Abdullah Öcalan’ın adını anmaz) İmralı canisi ile pazarlık yapıldığını (15 Haziran 2010), AKP döneminde terörün cesaret kazandığını, meşrulaştırılan etnik bölücülüğün önünün açıldığını, kimliklerin tahrik edildiğini ayrılıkçı ve bölücü emelleri gerçekleştirme ümitlerinin yeşertildiğini, bunun baş sorumlusunun Erdoğan ve hükümeti olduğunu iddia eder. Alabildiğine öfkeli bir üslupla AKP hükümetinin terörle müzakere suretiyle/“PKK açılımıyla” etnik bölücülüğün taşeronluğuna soyunduğunu, Türkiye’nin çok ağır bir ihanet kuşatması altına alındığını, uçuruma sürüklenmek istendiğini öne sürer. Hükümetin 11 aydır süren açılım

politikasının ihanet projesi olduğunu, terörün ve bölücülüğün böylelikle bitmeyeceğini iddia ederken, AK Parti'yi ülkeyi yıkım ihalesini almış , “küresel vesayetin yerli işbirlikçisi”, “küresel siyasi taşeron”, PKK'yı da küresel silahlı taşeron olarak niteler. Ülkeyi iki koldan yıkıma koyulduklarını öne sürer. Başbakan Erdoğan, demokrasi ve özgürlüklerin gelişmesini ve bunu amaçlayan anayasa değişikliklerini istemeyenlerin (PKK, derin PKK ve diğer güçlerin) terör silahını kullandığını sıkça vurgularken, MHP lideri tam tersine açılım çabasının terörü tahrik ettiğini ileri sürer ve AKP'yi (AK Parti demekten kaçınır) hainlik ve bozgunculuk içinde olmakla, bölünme arayışlarını Anayasa'ya yedirme uğraşı içinde olmakla suçlar, açılımdan vazgeçilmesini ve 30 Kasım 2002'de kalkan olağanüstü halin geri getirilmesini ve İmralı canisi diye çağırdığı A. Öcalan'ın infazını talep eder (22 Haziran 2010). AKP ve PKK işbirliğinden sözeder.

Eleştirdiği tüm süreçlerde yandaş, yoldaş medya ve işbirlikçi lobiler olarak nitelediği, hükümeti destekleyici politika izleyenleri de işbirlikçi olmakla suçlamıştır (26 Haziran 2010). Niyet okuması yapan MHP lideri “Başbakan Erdoğan ve AKP'nin” (parti adını bu şekilde ya da Adalet ve Kalkınma Partisi şeklinde kısaltmadan kullanmaktadır) Anayasa değişikliği konusundaki asıl amaçlarının yıkım, soygun ve vurgun döneminin hesabından kaçmak olduğunu, Başbakan'ın etnik bölücülüğün emellerine sahip çıktığını, PKK açılımını ilerletmek için Anayasal alt yapıyı hazırladığını iddia eder. Başbakan'ın gizli niyeti, emeli budur. Referandumda sonucun hayır çıkması “AKP'nin” genel seçimlerde de tasfiyesini hızlandırması bakımından önemlidir. Referandum süreci böylece 2011 genel seçimlerine gidişte bir ön kampanya dönemi, iktidarı zayıflatma zemini olarak değerlendirilir (8 Temmuz 2010).

Bahçeli, Anayasa değişikliğine ilişkin ilk hazırlıklar yapılırken AKP'nin, MHP başta olmak üzere diğer siyasal aktörlerin fikirlerine rağbet etmediğini, meclisteki çoğunluk kuvveti ile tek taraflı bir biçimde karar alındığını sık sık vurgularken, yasama, yürütme, yargının birbirinin görev alanlarına müdahale ettiği şeklindeki iddiasını çok açıklamadan bırakır, ve en yoğun odak noktası olarak hükümetin etnik politikasını konu eder: “Hükümet eliyle etnik kışkırtma” yapıldığını iddia eder. Bahçeli, Başbakan Erdoğan'ın dayatmacı, tehditkâr ve aşağılayıcı bir üslubu olduğundan; uzlaşma, uyum ve işbirliği zeminin yokluğundan şikayet eder. Anayasa değişikliğini ise “AKP Anayasa'sı” ve tümüyle bir dayatma olarak değerlendirir (13 Temmuz 2010).

Başbakan terör olaylarının açılımı durdurmak için gerçekleştirildiğini savunurken, Bahçeli karşıt bir nedensellik bağı kurarak açılımın teröre neden olduğunu, terörü beslediğini iddia etmiştir. Referandumu da ülkeyi bölünmeye götürecek aşamalı oyunun bir parçası olarak değerlendirir. Demokrasi, hukuk, özgürlük, değişim, milli irade kavramlarını sahte ambalajlar olarak nitelendirir. Tüm hayır kampanyasının asıl hedefini özetleyen ise MHP liderinin şu sözleridir: Oy veren “Anayasa değişikliğine **hayır** diyerek, AKP’ye **hayır** diyecektir”. Şehitlerin ardından ‘şehitler ölmez, vatan bölünmez’ haykırışını tahrik sayanlara **hayır** diyecektir.” Bahçeli Aydın mitinginde, Anayasa değişikliğini mahkum etmiş bir yaklaşımla söylemini bölünme, terör, açılım, açlık ve AKP’ye hayır ilişkilendirmeleri üzerine kurmuştur. Güçlü bir anlam taşıyor gibi görünse de, çok soyut bir düzlemde kalan “ülken için yalnızca bir hayır yeter” sloganı tekrarlanır. “Demokrasi arayışı, özgürlük beklentisi, birlik-beraberlik hevesi, hepsi yalan, hepsi tuzak” diyen Bahçeli “ne mutlu Türküm diyene” haykırışı ile bitirir konuşmasını (1 Ağustos 2010). Anayasa değişikliğinin şart olduğunu kabul eden MHP lideri, kendi çalışmalarının ve bununla ilgili olarak da hükümete işbirliği önerilerinin olduğunu, ancak iktidarın itibar etmediğini açıklamıştır. Hayır kampanyasını sadece AK Parti ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan karşıtlığı üzerine kurarken sert bir milliyetçi söylem içinden (örn. Türkiyelilik’in üst kimlik olarak önerilmesini zıvalık olarak değerlendirir) sadece demokratik açılımı reddetme üzerine odaklanmış, ve Anayasa değişikliğine konu olan maddeleri tartışmaya gerek görmemiştir. AK Parti ve Başbakan Erdoğan PKK ile işbirliğine girişmiş vatana ihanet etmektedirler. Anayasa değişikliğine hayır diyerek esasen “büyük Türk milleti” tüm bunlara hayır demiş olacaktır (21 Ağustos 2010). MHP liderinin giderek sertleşen, bu gerilimli yaklaşımı kendi kitlesi tarafından da referandumda tam bir destek görmemiştir.

Başbakan’ın “12 Eylül darbe Anayasasına hayır diyenlerin, özellikle her kesimden muzdarip olanların” referandumda Anayasa değişikliğine evet demelerinin şart olduğunu ileri sürerken, MHP içinden bazılarını ve işkence görmüş ülkücülerin oylarının evet olacağını açıklar. MHP’yi de hayır kampanyası yürüten CHP’nin arkasına takılmakla, onun vagonu olmakla suçlar. MHP liderinin cevabı daha çok kendi konumunu keskin, aşırı bir noktaya savuracak bir yorumlamadır: Amerika’da yaşayan Fethullah Gülen’e göndermeyle “AKP’yi öyle bir hale getirdin ki okyanus ötesinin takası yaptın. Bir tarafta AB, bir tarafta ABD, bir tarafta da bir hoca efendinin takası haline geldin” demiştir. Kendilerinin hayır kampanyasının lokomotifini olduğunu

belirten Bahçeli, 12 Eylül darbesi ve Anayasası ile hesaplaşmak adına evet blokunda yer aldığı belirtilen ülkücülerin evet kampanyasına destek veren gazetelerde sıkça yer alması üzerine de MHP'lilerin görüşlerinde eksen kayması olmadığını vurgularken, mağduriyetler yaşamış, yılların birikimine sahip gönülbirliği ettikleri “Türk milliyetçileri”nin kendi öz partilerini desteklemek yerine (üstelik iktidar ortağı oldukları dönemde 34 maddenin değiştirildiğini unutarak) AKP'ye yandaş olmakla, tuzağına düşmekle suçlar. AKP'nin kara çarşafı altında ne yaptıkları belli olmayan bir ilişkinin farkına varmaya davet eder.

Bahçeli, 1982 Anayasasının 85 maddesinin o güne değin değiştirildiğini, AKP'nin ilk defa kendileri ara rejim anayasasını değiştirmeye cesaret edebilmiş gibi bir iddia içinde olduğunu, 12 Eylül'den intikam alıyor görüntüsüne insanların kandıklarını iddia eder. İsyân eder. AKP'nin gizli gündemlerini örtmek, kabul ettirmek için, kanunla düzenlenebilecek maddelerin değişiklik olarak sunulduğunu iddia eder. Yargının yandaşlaştırılmaya çalışıldığını, Başbakan ve partili yöneticilerin Yüce Divan'dan kaçmak için hem Anayasa, hem de bağımsız yargı üzerinde oyunlar oynadığını, tuzaklar kurduğunu iddia eder (28 Ağustos 2010).

Başbakan 12 Eylül darbe sürecinde öldürülen, işkence gören milliyetçi ve solcu gençlerin mektuplarından örnekler okuyarak aslında kampanyayı başlatmıştır. Duygusal bir yaklaşımı harekete geçirecek, bir özdeşleşme kanalı açarak, samimi bir duruş sergilerken bu süreci yaşayan, izler taşıyan her kesimden halkın desteğini çekecek bir başlangıç yapmıştır. MHP lideri Bahçeli, 12 Eylül şehidi olarak tanımladığı ülkücü gençlerin mektuplarını okuyarak hayır kampanyasında gücünü kıran bu stratejiyle sarsılmıştır. MHP sadece genel seçime giden bir süreç olarak değerlendirdiği kampanya döneminde Ak parti ve Başbakan karşıtlığına indirgenmiş, mutlak bir “açılım” karşıtlığına hapsedilmiş çok şiddetli, duygusal, soyut düzlemde kalan bir söylemi, sadece sertlik dozunu yükselterek yinelemekten öteye gidememiştir. Ne CHP (73), ne de AK Parti (36) kadar miting yapmıştır, 15 ilde miting yapan Ramazan ayında 8 ilde ise iftar yemeklerine katılan Bahçeli hayır kampanyasını sürdürmüştür. CNN Türk'de, Show TV, TV 8, SkyTürk'de de programlara konuk olmuştur.

Uygulanan Kampanya Stratejileri

İktidar partisi paket içerisinde yer alan maddeleri sürekli gündemde tutmaya çalışarak bu maddelerin kamuoyundan destek almasını sağlamaya çaba gösterdi. Yapılması gereken de

maddelerin konu edilmesi olsa da zaman zaman tartışmalar başka zeminlere çekilmiştir. Muhalefet ise stratejisini bu maddelerin tartışılmaması ve iktidarın olumsuz yönlerinin ön plana çıkartılması üzerine kurmuştur. Bu nedenle CHP ve MHP, AK Parti ve Erdoğan'ın kendisini ve icraatlarını gündeme taşıyarak tartışılmasına çaba harcadı. İktidarın yıpratılarak kamuoyu nezdindeki prestijini azaltmak, böylece yaklaşan genel seçimlerde iktidarın koltuğunu kaybetmesi, oy oranının düşmesi için çaba sarfedilmiştir.

AK Parti olumlu ve tematik kampanya stratejisi güderken, CHP ve MHP olumsuz strateji izleyerek sürekli iktidara ve Başbakan Erdoğan'a saldırdılar. Bu nedenle kutuplaştırıcı, dışlayıcı, ötekileştirici, küçük düşürücü, düzeyi son derece düşük bir dil kullandılar. Bazı liderler başbakana 'yüreğin yetiyorsa karşıma çık, televizyonlarda tartışalım' gibi kavga ve dövüş sırasında kullanılan dili kullanmayı tercih etti. Ayrıca kimi liderler iktidarı 'devletin bütün kurumlarını ele geçirmekle' itham etti.

Dili bir iletişim aracı olarak en başarılı bir biçimde kullanan liderin Başbakan Erdoğan olduğunu söylemek mümkündür. Erdoğan bağlama göre dilin içeriğini, biçimini şekillendirerek seçmenleri ikna etmeye çalıştı. Örneğin 12 Eylül'de idam edilen gençlerle ilgili yaptığı konuşmalarda bu gençlerin mektuplarını okurken duygulanarak ağlaması önemli bir ikna unsuru işlevini gördü. Yine Ahmet Kaya'nın ülkeden ayrılmak zorunda kalmasını, Diyarbakır Hapishanesi'nde mahkumlara yapılan işkenceleri hep aynı dille anlattı. Muhalefet liderleri ise Erdoğan'ın gözyaşlarını timsah gözyaşları olarak niteleyerek kamuoyunun ona inanmamasını istedi.

Başbakan Erdoğan muhalefetin bu stratejisi karşısında son derece doğru bir strateji geliştirerek eleştirilerini etkisiz kılmaya çalıştı. Örneğin her gittiği ilde düzenlediği meydan mitinginde önce teker teker 26 maddeyi orada bulunan kitlelerle birlikte tekrar etti. Ve her maddenin ardından miting alanında bulunanlara 'evet mi, hayır mı' sorusunu sorarak onlara evet dedirtti. Ardından, muhalefetin iktidarın ülkeye hiçbir proje kazandırmadığı şeklindeki iddialarını çürütmek için, o kentte gerçekleştirdikleri projeleri ayrıntılarıyla anlatmaya çalıştı. Dahası Erdoğan'ın meydanları, önceki seçimlerde kimi liderlerin yaptığı gibi, bir gösteri alanı olmaktan daha çok bilgilendirme amaçlı kullandığı söylenebilir. Miting sırasında Erdoğan dinleyicileriyle karşılıklı olarak konuşmaya, sohbet etmeye, onların görüşlerini almaya çalıştı. Erdoğan'ın gerek mitinglerde ve gerekse televizyonlardaki programlarda dile getirdiği iddialar

internette yayınlanan ve gizli telefon dinlemeleri sonucunda elde edilen sesler, gazetelerde yer alan bazı haberler sayesinde daha da inandırıcı bir zemine taşınmıştır.

AK Parti ikna ve harekete geçirme stratejisi olarak önce kendi tabanını bir adanmışlık, seferberlik içinde çalışmaya koşarken ardından diğer partilerin tabanını ikna etmeye çaba harcadı. Örneğin MHP, BBP, Saadet Partisi ve hatta kısmen sol tabana odaklanarak Anayasa paketine destek vermelerini sağlamaya çalıştı. Böylece özellikle MHP tabanında belirli ölçüde kırılmayı sağladı. Bu arada değişiklik paketini destekleyen medya grupları da ülkücülerin bazı eski kanaat önderlerini ekranlara çıkartarak milliyetçi tabana hitap etmelerini sağladı. Devlet Bahçeli ülkücülerin ciddi bir bölümünün evet oyu vermesinin gerekçesini dini cemaatlerin propaganda çalışmalarıyla açıklamaya gayret etti. Milliyetçilerin bazılarının tuzağa düştüklerini söylemiştir. MHP gibi CHP de salt bir taban stratejisi uygulayarak kendi taraftarlarının hayır oyu vermesi için mücadele etti. Kuşkusuz bu tür bir stratejiyle ‘hayır’ oylarını % 50’ye çıkartmak mümkün değildi.

Kampanyanın Temel Aktörleri

Referandum çalışmalarının başat aktörleri siyasi parti liderleri, medya, sivil toplum örgütleri ve bazı kanaat önderleri oldu. Çalışmalarda Başbakan Erdoğan il il gezerken, parti örgütünü pek fazla önplana çıkartmadılar. Bunun nedeni belki de ‘bu referandum AK Parti iktidarının güven oylamasıdır’ şeklindeki iddiaları güçsüz kılmaktı. CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu da adeta tek başına Anadolu’yu dolaşmaya çalıştı. Kılıçdaroğlu referandum süresinde en fazla sayıda ile giderek tezlerini anlatmaya çalıştı. Kılıçdaroğlu’nun bu davranışı bazı kesimler tarafından partisi içindeki bazı grupların kendisine destek vermediğini ve başarısız olmasını arzu ettiği şeklinde değerlendirilmiştir. Bazı CHP’li milletvekillerinin kumar oynarken Genel Başkan’ın il il dolaşmasıyla ilgili alaycı konuşmaları gazetelere yansımış ve arkasında gerçek, örgütlü, tam inanmış bir ekibin olmadığı ve referandum sürecini de umursamadıkları kolayca düşünülmüştür. Bu referandum sırasında en az il ziyaret eden lider MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli idi. Bahçeli referandum kampanyasını Ankara’dan yürütmeyi yeğledi. Bahçeli’nin bu durumu bazıları tarafından referanduma fazla asılmadığı şeklinde yorumlandı.

Referandumda ikinci aktör medya idi. Medya adeta ikiye bölünerek ‘evet’ ve ‘hayır’ kampanyalarına destek vermeye çalışmıştır. İktidara karşıtlığı ile bilinen Doğan Medya

Grubu'na bağlı gazete ve televizyonlar Kılıçdaroğlu'na destek vermeye çalışmış; böylece iktidarı yıpratmaya, Kılıçdaroğlu'nu ne çıkarmaya, gelecekte iktidara taşımaya çaba göstermiştir. Ancak bunu yaparken daha önceki genel ve yerel seçimlerde yaptığı gibi çok açık tavır almak yerine daha mesafeli bir dil kullanarak CHP'ye destek sağlamaya çalıştığı söylenbilir. Ayrıca Doğan Medya Grubu'nda çalışan bazı köşe yazarları da evet oyu vereceklerini açıklamışlardır. Diğer yandan *Sabah*, *Star*, *Yeni şafak*, *Zaman* ve *Vakit* gazeteleri ile *ATV*, *Kanal 7*, *lke TV*, *STV* ve *Kanal 24* gibi iktidar yanlısı gazete ve televizyonlar, seferberlik içinde, tüm sayfalarını, en çok izlenme saatlerini bu konuya ayırarak çok açık bir dille iktidara destek verdiler. Değişikliğe evet kampanyasını öz davaları belleyerek, canla başla, adanmışlık içinde, kendilerini paralarcasına savundular, üstlendiler. Daha önceden tercih ettikleri, kendi söylemlerini olaylar üzerinde yeniden üreterek iletme yerine doğrudan iletme yöntemini seçtiler. Bu arada köşe yazarları oylarının rengini açıkça beyan ederek seçmenleri yönlendirmeye çalıştı. Liderler gündüz miting alanlarında yaptıkları konuşmaların yanı sıra akşamları kendilerini destekleyen televizyon kanallarına konuk olarak seçmenlerle buluşmaya çalıştı. Başbakan Erdoğan, Doğan Grubu televizyonlarına çıkmamayı tercih etti. Bunun bir istisnası Taha Akyol'un *CNN Türk*'te yayınlanan programı oldu. Başbakan Erdoğan onca çağrıya rağmen televizyonda liderlerle birlikte tartışma önerilerini reddetti. Bu arada siyasi partiler gazete ve televizyonlarda ilan yayınlayarak argümanlarını kitlelere ulaştırmaya çalıştılar.

Bazı sivil toplum örgütleri de (STK'lar) kampanya çalışmalarına açıkça destek verirken özellikle TÜSİAD görüş aıklamamayı tercih etti. TÜSİAD'ın bu duruşu biroklarınca hayır eğilimi olarak değerlendirildi. Başbakan daha baştan kendilerine bir karşı duruş, katı bir muhalefet olarak ve referandumda da 'hayır'a meyilli olarak yorumladı. Başbakan Erdoğan ise bir konuşmasında kullandığı 'Bi taraf olan bertaraf olur' şeklindeki ifadesiyle bu kurumu uyardı. TÜSİAD ve muhalefet partileri bu ifadeyi tehdit olarak algılayarak Erdoğan'ı sert bir biçimde eleştirdiler. Aslında bir çok konuda görüşlerini açıkça ortaya koyan ve kimi zaman sosyolojik araştırmalar yaptırın TÜSİAD'ın bu tavrı kamuoyu tarafından anlamlı bulunmuştur. Öte yandan TOBB, İstanbul Ticaret Odası, Ankara Ticaret Odası, Tuskon, Hak-İş gibi STK'lar açıkça 'evet' kampanyasını desteklediklerini deklare ettiler. Bu bağlamda en çok dikkati çeken konu Hak-İş Başkanı Salim Uslu'nun TÜSİAD Başkanı mit Boyner'e ilişkin sert ve kamuoyunda eleştirilen söylemlerde bulunmasıydı.

Bu referandum kampanyası sırasında eğlence dünyasının popüler figürleri, bazı sanatçılar, sporcular, dini, siyasi cemaatlerin kanaat önderleri, özellikle de işadamları evet yönünde oylarını ard arda açıkladılar. Mahalle baskısı tartışmaları alevlendi. Örneğin Sezen Aksu, Metin Şentürk, Edip Akbayram, Levent Kırca, Müjdat Gezen ve çok sayıda işadamı kararlarını kamuoyu ile paylaşmayı yeğlediler.

İstanbul'da pek çok yerde “Yetmez ama Evet” kampanyaları düzenlenirken, pek çok akademisyen, sanatçı, platform temsilcisi, aktivist “ yetmez ama evet” forumunu destekler: *Demokrat Yargı* sözcüsü Osman Can, sanatçı Lale Mansur, Hale Soygazi, Prof. Dr. Baskın Oran, Prof. Dr. Ahmet İnel, Prof. Dr. Ferhat Kentel, sanatçı Görkem Yeltan, Radikal yazarı Oral Çalışlar, *Sivil Dayanışma Platformu* sözcüsü Ayhan Ogan, *Açık Radyo* programcısı Avi Haligua, Doç. Dr. Berat Özipek, *DSİP* Genel Başkanı Doğan Tarkan, *Taraf* yazarı Roni Margulies, Yrd. Doç. Dr. Sezai Temelli, *Taraf* yazarı Yıldırım Oğur, sanatçı Zeynep Tanbay, Yetmez ama Evet kampanyası aktivisti Şenol Karakaş, *Genç Siviller*'den Turgay Oğur, Avukat Mehmet Uçum, *Yüzleşme Derneği* Yönetim Kurulu üyesi Cafer Solgun, *Habertürk* yazarı Nihal Bengisu Karaca ve sanatçı Rojin, 12 Eylül'de neden "Yetmez ama Evet" diyeceklerini anlatma kampanyasına katkıda bulunacaklar arasında yer alır (5 Ağustos 2010). Öye yandan "Yetmez ama Evet" kampanyası aktivistleri demokratikleşmenin meclisteki partilerin eline bırakılmayacağını, aşağıdan mücadeleyi önererek halkın taleplerinin öne çıkması için çalıştıklarını söyleyerek kampanyaya yoğun destek verirler. (<http://www.marksist.org/haberler/1550-yetmez-ama-evet-kampanyasi-sokakta-basladi>). Eşitlik ve Demokrasi Partisi (EDP) 12 Eylül referandumunda 'evet' oyu çağrısı yaptı. 'Yetmez ama Evet' kampanyasında yer alan Devrimci Sosyalist İşçi Partisi DSİP'in ardından "AKP zihniyetine 'hayır', Referandumda 'evet' sloganıyla tutumunu açıklayan EDP solda 'evet' diyen ikinci siyasi parti oldu. “Yetmez ama Evet” kampanyaları aktivistlerin de çabalarıyla pek çok yerde sürdürülmüştür. “www.yetmezamaevet.com” internet sitesinde de değişikliğe destek gerekçesi belirtilmiş ve imzaya açılmıştır.

Yargıçlar ve Savcılar Birliği (YARSAV) ve Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) Üyeleri başlı başına, karşıt siyasi bir güç/iktidar grubu olarak Hayır Kampanyası Yürüttü

YARSAV üyeleri darbe anayasasının yargı bağımsızlığını engelleyen hükümlerinin değiştirilmesinden yana olduklarını açıklarken gündemdeki kısmî anayasa değişikliğinin “Türk toplumunun temel gereksinimi olan bağımsız yargı önündeki engellerin kaldırılması istencinden doğmadı”ğını öne sürmüştür. YARSAV, başından beri bu anayasa paketine karşı çıkmış ve bu paketin yargıyı siyasetin emri altına alma çabası olarak görmüştür. HSYK üyeleri de bazı adliyeleri ziyaret ederek bu paketin ne kadar anti demokratik olduğunu anlatmaya çalışmışlardır. Yarsav Kurucu Başkanı Ömer Faruk Eminağaoğlu, “Yargı, sivil darbenin dipçığı olamaz” alt başlığını taşıyan **“30 yıl önce de 30 yıl sonra da 12 Eylül’den önce de 12 Eylül’den sonra da, 12 Eylülde ve her zaman 12 Eylülle Hayır!”** başlıklı kitapçıkta Anayasa değişikliğinin amacına ilişkin ağır eleştiriler ileri sürmüştür: “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, mutlaka çağdaş bir Anayasaya kavuşacaklardır. Bunun için, kullanılan söylemlerle çatışan Anayasa değişikliği tuzağına düşmemeleri; demokratik, laik ve sosyal hukuk devletini ortadan kaldıracak olan ve takiiye yapılarak kendilerine sunulan sivil darbeye geçit vermemeleri, gerekmektedir” şeklinde sert bir yaklaşımla paketin değerlendirmesine geçmiş. Sonunda da bu değişiklik paketini darbe olarak nitelendiren ağır eleştirilerle bağlamıştır:

“12 Eylülle yüzleşme ve 12 Eylül’ün izlerinin Anayasa’dan silinmesi söylemi ile çıkartılan 5982 sayılı Anayasa Değişikliği Hakkındaki Yasa’nın, 12 Eylül 1980’den itibaren yaklaşık üç yıl süren askeri darbe döneminin dayanağı olan 2324 sayılı Anayasa Düzeni Hakkındaki Yasa’dan, sonuçları yönünden hiçbir farkının bulunmadığı tartışmasızdır.

Askeri darbe dönemini yöneten yasadan esinlenerek; şimdi sivil darbe için, sivil darbe dönemini yönetebilmek için, bu Anayasa değişikliğinin yürürlüğe girmesi için, çalışılmaktadır.

30 yıl önceki Anayasa Düzeni Hakkındaki Yasa, geçici bir dönemde uygulanmıştır. 5982 sayılı Anayasa Değişikliği Hakkındaki Yasa’da ise, halkoylaması yoluyla, süresi belli olmayan, ucu açık bir dönemi yönetmek amacı güdülmektedir.

Askeri darbeye dipçik kullanılmıştır. Şimdi ise yargı, sivil darbe döneminin dipçığı yapılmak istenilmektedir. İster askeri olsun, isterse sivil, her türlü darbeye hayır!” (<http://www.yarsav.org.tr/>)

Yargıtay üyesi ve HSYK başkanvekili Kadir Özbek ve Yargıtay üyesi ve HSYK üyesi Ali Suat Ertosun “*HSYK'ya İlişkin Anayasa Değişikliği Konusunda Analitik Bir İnceleme*” başlıklı 30 sayfalık bir kitapçık yayımlayarak Anayasa değişiklik paketinde HSYK ile ilgili değişiklikleri yoğun biçimde eleştirmiş, siyasal iktidarın niyetinin yargıyı kendi güdümünde çalıştırmak olduğunu iddia etmiştir:

“Kurulun yapısını değiştirmeyi öngören kanun, yargı bağımsızlığını amaçlayan ve mevcut sisteme yönelik eleştirileri karşılayan bir metin olarak topluma sunulmuştur. Ancak önemli yenilikler olarak ifade edilen pek çok değişiklik önerisinin içeriği incelendiğinde, bugüne kadar yargı bağımsızlığını zayıflattığı için hem öğretilerde hem de AB metinlerinde eleştirilen sistem hatalarının düzeltilmediği, aksine perdelenmek suretiyle bu yanlışlıkların dozunun daha da artırıldığı anlaşılmaktadır... Yargıyı, tamamen yürütmenin güdümüne sokmayı amaçlayan bu kanun, yukarıda belirtilen nedenlerle mevcut Anayasa'nın da gerisinde olup, değişikliğin siviller tarafından yapılması tek başına öngörülen düzenlemelere haklılık ve meşruluk kazandırmaz. Bu konudaki değerlendirmeler metnin kimin tarafından hazırlandığından çok içeriğine bakılarak yapılmalıdır. Kanun'un temel amacının, Kurul ve AYM'nin yapısını değiştirmek olduğu anlaşılmaktadır. Bu iki amaca indirgenmiş bir anayasa değişikliğinin, özgürleşme ve demokratikleşme yönünde yapılmış bir reform olarak takdim edilmesi doğru değildir” (Ağustos, 2010).

Gündem Belirleme Çabası

Liderler kampanya sürecinde toplumun gündemini belirlemek için çeşitli yöntemler kullandılar. Bunlardan en dikkati çeken Kemal Kılıçdaroğlu'nun Tunceli mitinginde iktidara geldiklerinde üniversitelerde başörtüsü yasağını kaldıracıklarını ve genel af ilan edeceklerini ifade etmesiydi. Kılıçdaroğlu'nun bu çıkışı önce kendi partisinden tepki gördü. İzmir milletvekili Kemal Anadol genel affa karşı olduğunu açıklayarak genel başkanlarıyla aynı kanaatte olmadığını dile getirdi. Öte yandan Nur Serter ve Nejla Arat gibi 28 Şubat sürecinde üniversitede başörtüsü yasağını katı bir biçimde uygulayan milletvekilleri genel başkanlarına karşı çıkararak eleştirdiler. Serter ve Arat bu söylemin kendilerinin geçmişteki politika ve söylemlerine ters düştüğünü ve dolayısıyla partilerini tutarsız hale getireceğini ileri sürdüler.

CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu'nu bu bağlamda en çok zora sokan kişi ise **Avclar Belediye Başkanı'nın** hazırlattığı iddia edilen ve bilboardlarda yer alan afişte anayasa paketinin ‘Müslüman kadınların rahibe gibi örtünmesine yol açacağı’ iddia ediliyordu. Bu ifade kamuoyunda bir anda en çok tartışılan konu oldu ve Kılıçdaroğlu'nun bu konudaki söylemini

zayıflattı. Seçmenlerden sert tepkiler alan CHP yönetimi, konuya ilişkin bir soruşturma açarak tansiyonu düşürmeye ve tepkileri yatıştırmaya çalıştı. Ancak Kılıçdaroğlu'nun başörtüsü konusunda tutarsız bir lider olarak algılanmasını önleyemedi.

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun diğer bir çabası ise anayasa paketinin vatandaşın güncel sorunlarına, fındık ve kayısı sorunu gibi... bir çözüm getirmediği şeklindeydi. Bu söylemi başlangıçta alaya alarak bu bir ekonomi paketi değil anayasa paketi diyen Başbakan daha sonra bu taktiğinden vazgeçerek sözkonusu paketin ülkede istikrarı ve güveni sağlayarak yerli ve yabancı yatırımcıyı cesaretlendireceği ve dolayısıyla ekonomiyi canlandıracağı dolayısıyla ekonominin daha da canlanmasını sağlayacağını vurgulamaya başladı.

Seçmenin Tavrında Etkili Olan Diğer Konular

Referandum öncesinde gerçekleştirilen Yüksek Askeri Şura (YAS) toplantılarında başbakan Erdoğan'ın net tavır ortaya koyarak Genel Kurmay II. Başkanı Aslan Güner'in ve I. Ordu Komutanı Hasan İğsız'ın terfi etmelerini engellemesi ve daha da önemlisi II. Ordu Komutanının Jandarma Genel Komutanı olmasını ve daha sonra Kara Kuvvetleri Komutanı ve Genel Kurmay Başkanı olacak olmasını sağlaması çok büyük bir prestij ve güç kazandırdı. Öte yandan Hantepe ve Dağlıca baskınına ilişkin internette yayınlanan ses kayıtları, Heron görüntüleri, Balyoz ve Ergenekon davaları ve 102 subayın tutuklanmasına ilişkin mahkemenin kararı Erdoğan'ın referandumdan hayır çıkarsa ülkenin krize girebileceğine ilişkin argümanlarını daha da kuvvetlendirdi. Hatta PKK ile mücadele konusundaki ihmaller veya suiistimaller günlerce medyanın gündeminde tutularak kamuoyuna belli yönde mesajlar verilmeye çalışıldı. Böylece bu referandumun askeri vesayeti kırmak, darbe umutlarına son vermek için de ne derece önemli olduğu kamuoyuna anlatılmış oldu.

Hâkim ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun vesayetine son verilmesinin ve bu kurulun yeniden şekillendirilmesinin son derece önemli olduğuna ilişkin görüşler ise bazı kurul üyelerinin ve bazı Yargıtay üyelerinin birbirleriyle ve siyasilerle yaptıkları ve internette yayınlanan ses kayıtlarıyla kanıtlandı. Özellikle bazı üyelerin adalet eski bakanı Seyfi Oktay'la yaptıkları görüşmeler bardağı taşıran son damla oldu. Bu görüşmeler yargıyı belli mezhepsel inanca sahip olanların nasıl ele geçirdiğine ilişkin kamuoyunda dilden dile dolaşan spekülasyonların birer kanıtı olma işlevi gördüğü söylenebilir.

Liderlerin Miting Konuşmaları

Miting konuşmalarının etkili olabilmesi için belli bir içerik ve üsluba sahip olması gerekir. Erdoğan miting konuşmalarının akışını şu şekilde belirlemiştir. Konuşmanın ilk bölümünde Anayasa paketinin getirdiği yenilikleri teker teker anlatmaya, ardından ülke bazında ve bölge bazında yaptıkları projeleri açıklamaya ve daha sonra da bundan böyle gerçekleştirecekleri projeleri sıralamaya gayret etmiştir. Böylece Erdoğan seçmenin kendileriyle muhalefet partilerini daha kolay konumlandırarak karşılaştırabilmesini sağlamaya çalışmıştır. Erdoğan bu konuşmasında aynı zamanda muhalefete meydan okuyarak rakiplerinin olmadığını keskin ve kesinleyici bir dille vurgulamıştır.

Muhalefet liderleri ise tek düze, her yerde birbirine benzeyen, bağlama göre farklı bir üsluba sahip olmayan konuşmalar yaptılar. Bu ise konuşmanın ikna gücünü zayıflatmıştır. Özellikle CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu Erdoğan'ın şahsını ve ailesini eleştirerek çok lüks bir villada, altın kaplı bataryaları olan çeşmeleri olan yaşadığını iddia etti ve kendisinin ise sıradan, sade bir hayatı olan halktan biri olduğunu anlatmaya çalıştı. Ancak bir süre sonra kendisinin de villasının olduğunu ortaya çıkmasının ardından kısa süreli bir sarsıntı geçirdi. Ancak bunun çarpıtılmış olduğu da anlaşıldı... Melih Gökçek villa konusunu gündeme getirerek, günlerce, yeni konular açarak Kılıçdaroğlunu yıpratma, güvenilmez kılma kampanyası yaptı. Ana konuları bırakıp, kişiselleştirilmiş görüntüsü veren, zayıf bir noktadan Başbakan'ı hedef alması, sadece şahsına odaklanmış eleştiriler, kendisini de çaresiz, telaşlı ve güçlü olmayan bir konuma sürükledi ve kendisi güç kaybetti... Kamuoyunda bu çerçevede itibarı zedelenen Kılıçdaroğlu'nun düştüğü mevkiyi Doğan Medya Grubu'na bağlı gazete ve televizyonlar desteklemeye, tutarlılaştırmaya çalışmışlardır. Örneğin Ahmet Hakan Coşkun *Hürriyet*'teki köşesinde her iki liderin villasını karşılaştırarak, Kılıçdaroğlu'nun villasının sıradan, diğer vilların ortak kullanıma açık bir havuzu olan, lüks olmayan bir villa (esasen çok dar ortak kullanım alanları olan inşa halinde dubleks ev) olduğunu anlatmaya çalıştı. Bazı yazarlar ise Erdoğan'ın villasındaki kapıların kollarının altından olduğunu iddia etmişlerdi. Oysa Kılıçdaroğlu daha önce villasının olmadığını dile getirmişti.

Liderler Gündüz Geleneksel Akşamları Modern Kamusal Alanlardaydı

Siyasi parti liderleri gündüz vakitlerinde illerde düzenlenen halka açık toplantılarda seçmenlere seslenirken akşamları da farklı televizyon programlarına çıkarak kamuoyu ile fikirlerini paylaşmaya çalıştılar. Bu anlamda ilk ya da en çok üzerinde durulan program *Habertürk TV*'de Yiğit Bulut'un hazırlayıp sunduğu program oldu. Kimi köşe yazarları Bulut'u Başbakan'ın karşısında çok pasif kalmakla ve soru sormaya fazla cesaret edememekle itham etmişti. Bu tartışmalar medyada sürüp giderken Erdoğan'ın televizyon haberciliğinin önemli isimlerinden Ali Kırca'nın programında kendisine yönelttiği 'Çalıştığımız Genelkurmay Başkanlarıyla aranız nasıldı' sorusuna 'Böyle bir soru olabilir mi' şeklindeki cevabı Kırca'yı bozmuş ve hayal kırıklığına uğratmıştır. Televizyon programcıları Erdoğan'ın bu tavrı karşısında adeta sinmek zorunda kalmıştır. Programlarda Başbakan'ın etkin gücünün hissedilmesi programa sorularıyla katılan gazetecileri başbakana nasıl yaklaşabilecekleri konusunda güçsüz, becerisiz ve çekingen bırakmıştır. Böylece Erdoğan istediği şekilde TV programlarını yönlendirebilmiştir.

Öte yandan bilboardlarda da açıkça 'evet' kampanyasının üstünlüğü göze çarpıyordu. 'Hayır' kampanyasını yürütenler medya planlaması yaparken bilboardlar konusunda sınırlı bir kullanımda bulunmayı tercih etmişlerdi. Ya da bütçelerinin yetersiz olması onların medya kullanımını kısıtlamıştı.

PKK'ya Alternatif Bir Ses Yükseldi

Bu referandum döneminin akılda kalıcı ve bundan böyle iktidarın terörle mücadelesinde işbirliği yapabileceği yeni bir oluşumun Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden filizlenip inisiyatif alması Türkiye için önemli bir kazanıp olmuştur. Bölgedeki çok sayıda sivil toplum örgütünün bir araya gelerek referandumda 'evet' diyeceklerini açıklaması seçimi boykot eden PKK ve onun siyasi uzantısı olduğu iddia edilen BDP'nin gücünü zayıflatmıştır. Bu yeni oluşum, Türkiye'nin birlik ve beraberliğini vurgulamakta, bölgenin sorunlarını dile getirmekte ve de iktidara çözüm önerilerinde bulunabilmekte mesafe katetmiştir. Susmaktan vazgeçip konuşmuştur. Önemli bir sermaye gücünün söz sahibi olduğu bu bölgelerde istikrarın, sermayenin aradığı destek ve güvenin gelmesine duyulan acil ihtiyaç rasyonel davranmayı da beraberinde getirmiştir.

Sonuç

Muhalefet erirken, iki dönem üst üste seçim kazanarak giderek güçlenen iktidar, resmi ideolojinin karargâhı konumundaki devlete ve ona hâkim olan asker, yargı ve diğer sivil bürokrat katmanlarının iktidara biçim veren, siyasal alanı, bu alana olan ilgiyi kontrol eden politik hegemonik bir güç olma konumunu uzlaşmasız dayatmasını, karşı bir süreçle dağıtma mücadelesine girişmiştir. Bunu yaparken belli çerçevelere sıkıştırılmış, bastırılmış olanlar, pragmatik davranabilen çeşitli güç ve iktidar gruplarından, bağlarını güçlendirdiği yoksul seçmen kitlelerinden, liberal entelektüel kesimlerden destek almaya çaba sarfetmiş, peşinden sürükleyen, içine çekmek için mücadele eden bir güce dönüşerek ilerlemiştir.

Referandum sürecinde, şehirli, liberal, laikliğin ve seküler yaşam tarzının giderek güçlenen dindar, taşralı taassubu içindeki muhafazakarların tehdidi altında olduğunu düşünen, Batılı yaşam tarzını model almış (modernleşme mücadelesini sürdüren) Beyaz Türkler, otoriter söylemi ile öne çıkan sağ muhafazakar/muhafazakar demokrat iktidar karşısında kendisini güçsüz ve yer yer kısıtlanmış hissetmiştir. Referandum öncesinde de, referandum sürecinde de iktidarın güçlü çekim alanı karşısında, bu kaygı (*Taraf* gazetesinin manşetten eleştiren söylemiyle) kıyı kentlerinin tuzlu su muhafazakarları ya da Beyaz Türkleri için otoriter statükocu bir anlayışı politik olarak daha bir tutamak noktası kılmıştır. İktidarın üzerinde durduğu, giderek kavileşen bir toplumsal güç/iktidar zemininin yaygınlaşma, güçlenme, hemen her alanda ekonomik, kültürel, siyasal hegemonyasını kurma çabası yol almış, sağlam adımlarla ilerlemektedir. Yaşam tarzının meşruiyet zemininin daraltılacağından, kısıtılacağından kaygılananlar kendilerini pasif mücale yollarını aramaya sürüklenmiş hissetmektedir. Yine devletle kendisini özdeşleşmiş gören yüksek katmanların mensupları da yaslandıkları daimi hegemonyanın, en güçlü noktalarından sarsılmasıyla meşru stratejiler ve argümanlara dayandırılmayan (ideolojiyi yeniden üretme gücünü ve meşruiyetini yitirmiş) politik bir savaşım-mücadele içine girişmiş görünmektedir.

Bu referandumla Türkiye’de seçmenin anayasa yapma konusunda kendisini kanıtladığı ileri sürülmüştür. Milletın iradesi ve isteğinin ürünü olma iddiası tartışılmakla birlikte yaşanan süreç referandum konusunda en azından iktidarı cesaretlendirmiştir. Ancak çoğunluğun oylarını

almanın kendi başına tam bir gücün ya da egemenliğin kaynağı olarak değerlendirilemeyeceği de ortaya çıkmıştır. Öte yandan bu referandum muhalefet partilerinin siyasi konuların düğümlemesinde çözümü yine mecliste aramaları gerektiği, referandumun kendileri için olumsuz sonuç verebileceğini de ortaya koymuştur.

12 Eylül 2010'da açılan sandıklardan çıkan sonuca göre oyların dağılımı yüzde 57.88 evet, yüzde 42.11 hayır yönünde olmuştur. Böylece kısmî Anayasa değişikliği kabul edilmiştir. Bu referandum 2011 genel seçimlerini, 2012 Cumhurbaşkanlığı seçimini ve 2013 yerel seçimlerini etkileyebilir. Başbakan Erdoğan referandum sonucunda elde ettiği güçle önümüzdeki genel seçimlerden de başarıyla çıkmayı hedeflemektedir. Türk toplumu giderek referandumlara alışır hale gelmektedir. Son yıllarda gerçekleştirilen referandumlar siyasetin ve siyasetçilerin tıkandığı noktada referandumla halkın devreye sokularak aşılabileceği konusunda yaygın bir kanaat oluşturmuştur.

Son seçimlerde kamuoyu araştırma şirketleri giderek daha da ön plana çıkıp olası seçmen davranışlarını ölçmeye çalışıyor. Politikacılar da siyasette bilimsel yöntemlerin uygulanmasının önemini daha da anlamış durumdadır. O nedenle sürekli araştırmalar yaptırarak kamuoylarını anlamaya, değerlendirmeye, ölçmeye ve ona göre bir strateji geliştirmeye çalışmaktadırlar. Siyasi liderler artık seçimlerin profesyonel bir çalışma olduğunu ve bu çalışmada başarı sağlayabilmek için uzman profesyonellerle çalışmanın bir zorunluluk olduğunu anlamış durumdadır.

Bu referandum çalışmalarında en çok dikkati çeken ve bir anlamda bir tenakuz olan şey Türkiye'de 35 milyon internet kullanıcısının bulunmasına rağmen siyasi partilerin sosyal medyadan yeterince yararlanmamasıdır. Önümüzdeki seçimlerde bu yöne doğru bir yönelişin olabileceğini ya da olması gerektiğini şimdiden söylemek mümkündür.

Kaynakça:

Ahmet İnel Referendum 12 Eylül Rejimini Sonlandırmanın Kapısını Açacak (3 Ağustos 2010). Erişim tarihi: 29 Kasım 2010, <http://www.marksist.org/roportajlar/1566-ahmet-insel-referandum-12-eylul-rejimini-sonlandirmanin-kapisini-acacak>.

AK Parti Bingöl Mitingi. (24 Temmuz 2010). Erişim tarihi: 25 Kasım 2010, http://www.akparti.org.tr/ak-parti-bingol-mitingi_5212.html.

AK Parti Grup Toplantısı. (20, Temmuz, 2010). Erişim tarihi: 21 Kasım 2010, http://www.akparti.org.tr/basbakan-erdoganin-ak-parti-grup-toplantisinda-yaptigi-konu_7165.html.

AK Parti Yerel Yönetimler Genelgesi. Erişim tarihi: 18 Kasım 2010, http://www.akparti.org.tr/yerelyonetimler/genelge_7247.html.

Başbakan Erdoğan Bingöl ve Elazığ'da İlk Miting. (24 Temmuz 2010). Erişim tarihi: 22 Kasım 2010, http://www.akparti.org.tr/ilk-miting-24-temmuzda-bingol-ve-elazigda_7153.html.

Başbakan Erdoğan Denizli Mitinginde Yaptığı Konuşma. (5 Ağustos 2010)., Erişim tarihi: 16 Kasım 2010, http://www.akparti.org.tr/basbakan-erdoganin-denizli-mitinginde-yaptigi-konusmanin-ta_7209.html

Başbakan Erdoğan Diyarbakır Mitinginde Yaptığı Konuşma. (3 Eylül 2010). Erişim tarihi: 18 Kasım 2010, http://www.akparti.org.tr/basbakan-erdoganin-diyarbakir-mitinginde-yaptigi-konusmanin-tam-metni_7292.html.

Başbakan Erdoğan Grup Toplantısında Yaptığı Konuşma. (20 Temmuz 2010). Erişim tarihi: 22 Kasım 2010, http://www.akparti.org.tr/basbakan-erdoganin-ak-parti-grup-toplantisinda-yaptigi-konu_7165.html.

Başbakan Erdoğan İstanbul Mitinginde Yaptığı Konuşma.(5 Eylül 2010). Erişim tarihi: 28 Kasım 2010, http://www.akparti.org.tr/basbakan-erdoganin-istanbul-mitinginde-yaptigi-konusmanin-t_7296.html.

Başbakan Erdoğan Kocaeli Mitinginde Yaptığı Konuşma. (18 Ağustos 2010). Erişim tarihi: 22 Kasım 2010, http://www.akparti.org.tr/basbakan-erdoganin-kocaeli-mitinginde-yaptigi-konusmanin-ta_7253.html.

Başbakan Erdoğan Konya Mitinginde Yaptığı Konuşma (28 Ağustos 2010). Erişim tarihi: 21 Kasım 2010, http://www.akparti.org.tr/basbakan-erdoganin-konya-mitinginde-yaptigi-konusmanin-tam-_7281.html.

Başbakan Erdoğan Malatya Mitinginde Yaptığı Konuşma.(25 Temmuz 2010). Erişim tarihi: 22 Kasım 2010, http://www.akparti.org.tr/basbakan-erdoganin-malatya-mitinginde-yaptigi-konusmanin-ta_7185.html.

Başbakan Erdoğan Sakarya Mitinginde Yaptığı Konuşma. (14 Ağustos 2010) Erişim tarihi: 22 Kasım 2010, http://www.akparti.org.tr/basbakan-erdoganin-sakarya-mitinginde-yaptigi-konusmanin-ta_7245.html.

Başbakan Erdoğan Tokat Mitinginde Yaptığı Konuşma (25 Ağustos 2010). . Erişim tarihi: 1 Aralık 2010, http://www.akparti.org.tr/basbakan-erdoganin-tokat-mitinginde-yaptigi-konusmanin-tam-_7272.html.

Başbakan Erdoğan Trabzon Mitinginde Yaptığı Konuşma. (10 Ağustos 2010). Erişim tarihi: 15 Kasım 2010, http://www.akparti.org.tr/basbakan-erdoganin-trabzon-mitinginde-yaptigi-konusmanin-ta_7232.html.

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun Ankara mitinginde yaptığı konuşma. (5 Eylül 2010). Erişim tarihi: 29 Kasım 2010, <http://www.gazete5.com/haber/kilicdaroglu-ankara-miting-konusmasi-5-eylul-201-39714.htm>.

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu Show TV'nin canlı yayını Siyaset Meydanı'nda (27 Ağustos 2010). Erişim tarihi: 29 Kasım 2010, <http://www.chp.org.tr/?p=3312>.

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun Erzurum mitinginde yaptığı konuşma. (02 Ağustos 2010). Erişim tarihi: 27 Kasım 2010, <http://www.chp.org.tr/?p=4749>.

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun Erzurum mitinginde yaptığı konuşma. (21 Ağustos, 2010). Erişim tarihi: 29 Kasım 2010, <http://www.chp.org.tr/?p=4687>.

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun Kırşehir mitinginde yaptığı konuşma. (12 Ağustos 2010). Erişim tarihi: 22 Kasım 2010, <http://www.chp.org.tr/?p=4713>.

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun Mersin mitinginde yaptığı konuşma. (2 Eylül , 2010). Erişim tarihi: 1 Aralık 2010, <http://www.chp.org.tr/?p=4643>.

Chp neden hayır diyor? (12 Ağustos 2010). <http://www.gazete2000.com/site/?p=3925>, Erişim tarihi: 15 Kasım 2010.

Çolak, Ali. Sait Faik ölmemiş, çoğalmış. (11 Mayıs 2004). Erişim tarihi: 21 Temmuz 2006, <http://www.zaman.com.tr>.

Erdoğan: Sulandırma hareketi. Baykal: Oyun oynuyorlar! '3 madde' polemigi büyüyor! (15 Nisan 2010). Erişim tarihi: 29 Kasım 2010, <http://www.hurriyetport.com/news/118/ARTICLE/19809/2010-04-15.html>.

<http://www.yetmezamaevet.com>, Erişim tarihi: 25 Kasım 2010.

<http://www.bdp.org.tr/hakkimizda/program.html>. Erişim tarihi: 28 Kasım 2010.

<http://www.bdp.org.tr/hakkimizda/tuzuk.htmlx>. Erişim tarihi: 27 Kasım 2010.

<http://www.beyazgazete.com/video/2010/07/23/referandum-kampanyalari-tvnet.html>. Erişim tarihi: 22 Kasım 2010.

http://www.dailymotion.com/video/xepekr_ak-parti-referandum-da-evet-istanbu_news, Erişim tarihi: 20 Kasım 2010.

<http://www.halkoylamasi2010.com>, Erişim tarihi: 19 Kasım 2010.

<http://www.halkoylamasi2010.com/site/klavuzmaddeleri.html>. Erişim tarihi: 16 Kasım 2010.

<http://www.kararmilletin.com/degisenmaddeler/degi%C5%9Fen-maddeler>, Erişim tarihi: 23 Kasım 2010.

<http://www.mhp.org.tr/kitaplar/NedenHayir.pdf>, Erişim tarihi: 25 Kasım 2010.

http://www.mhp.org.tr/kitaplar/Ulken_Icin_Bir_Hayir_Yeter.pdf, Erişim tarihi: 28 Kasım 2010.

<http://www.yarsav.org.tr>, Erişim tarihi: 20 Kasım 2010.

<http://yerelce.wordpress.com/2010/08/20/anayasa-degisikligi-konusunda-analitik-bir-inceleme>. (8 Ağustos 2010). Erişim tarihi: 10 Aralık 2010.

Kadıköyde Büyük Hayır Mitingi (29 Ağustos 2010). Erişim tarihi: 27 Kasım 2010, <http://haber.sol.org.tr/soldakiler/kadikoyde-buyuk-hayir-mitingi-haberi-32743>.

Kılıçdaroğlu Tandoğan'dan seslendi. (05 Eylül 2010). www.gazete5.com/.../kilicdaroglu-ankara-miting-konusmasi-5-eylul-201-39714.htm Erişim tarihi: 27 Kasım 2010.

Kuvvetin Çılgınlığı ve Referandum Fırsatı 1(23 Temmuz 2010). Erişim tarihi: 28 Kasım 2010,

Kuvvetin Çılgınlığı ve Referandum Fırsatı2 (9 Eylül 2010). Erişim tarihi: 28 Kasım 2010, <http://izleindirfacebook.com/videolar/kuvvetin-cilginligi-ve-referandum-firsati-1-100056.html>.

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin "TBMM'de görüşülen Anayasa değişikliklerine" ilişkin yaptığı yazılı basın açıklaması. (8 Mayıs 2010). Erişim tarihi: 10 Aralık 2010, <http://www.mhp.org.tr/gbk.php?content=2811&cat=50>.

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin "Son terör saldırıları" hakkında yaptığı yazılı basın açıklaması. (19 Haziran 2010). Erişim tarihi: 18 Kasım 2010, <http://www.mhp.org.tr/gbk.php?content=2832&cat=50>.

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin "Yaşanan Gündem ve yaklaşan sürece" ilişkin yaptığı yazılı basın açıklaması (10 Ağustos 2010). Erişim tarihi: 16 Kasım 2010, <http://www.mhp.org.tr/gbk.php?content=2859&cat=50>.

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin 12 Eylül 2010'da Halk Oylamasına Sunulacak Olan Anayasa değişiklikleri hakkında "Hayır" Kampanyasını başlatma toplantısında yapmış oldukları konuşma. (13 Temmuz 2010). Erişim tarihi: 5 Aralık 2010, <http://www.mhp.org.tr/gbk.php?content=2846&cat=50>.

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin Anayasa Mahkemesi'nin dün açıklanan kararı ve referandum süreci" hakkında yaptığı yazılı basın açıklaması , (8 Temmuz 2010). Erişim tarihi: 16 Kasım 2010, <http://www.mhp.org.tr/gbk.php?content=2844&cat=50>.

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin gündemdeki AKP-PKK ilişkileri" hakkında yaptığı yazılı basın açıklaması. (21 Ağustos 2010). Erişim tarihi: 10 Aralık 2010, <http://www.mhp.org.tr/gbk.php?content=2869&cat=50>.

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin Referanduma Hayır Kampanyası Aydın Açık Hava Toplantısında Yaptıkları Konuşma. (1 Ağustos 2010). Erişim tarihi: 20 Kasım 2010, <http://www.mhp.org.tr/gbk.php?content=2857&cat=50>.

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma. (15 Haziran 2010). Erişim tarihi: 17 Kasım 2010, <http://www.mhp.org.tr/gbk.php?content=2829&cat=50>.

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin TBMM Grup Toplantısında yapmış oldukları konuşma. (22 Haziran 2010). Erişim tarihi: 1 Aralık 2010, <http://www.mhp.org.tr/gbk.php?content=2834&cat=50>

Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin TBMM Grup Toplantısında Yapmış Oldukları Konuşma. (29 Haziran 2010). Erişim tarihi: 18 Kasım 2010, <http://www.mhp.org.tr/gbk.php?content=2839&cat=50>.

Vatan Gazetesi (13 Nisan 2010). Erişim tarihi: 20 Kasım 2010, <http://www.kararmilletin.com/gerekelikarar/CHPnin-iddaalarına-anayasa-mahkemesinin-gerekceli-kararı'Sulandırmahareketleri'>.

Yetmez Ama Diyenler 9 Ağustos'da Toplanıyor (5 Ağustos 2010). Erişim tarihi: 24 Kasım 2010, <http://www.marksist.org/haberler/1579-yetmez-ama-evet-diyenler-9-agustosta-toplaniyor>.

EK-1 :

12 Eylül 2010'da Halk Oylamasına Sunulan Kısmî Anayasa Değişikliği Paketinde Değişen Maddeler

(mavi renkli ve üstü çizili olanlar çıkartılan maddeler, kırmızı renktekiler ise yeni eklenen maddelerdir).

1.

Kanun önünde eşitlik / 1982 Anayasası

Kanun önünde eşitlik / Yeni Hali

Madde 10 / Eski Hali

Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir.

Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

Madde 10 / Yeni Hali

Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir.

Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. **“Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.”**

“Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.”

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

Faydası

Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gazilerin her alanda avantajlı olmaları sağlanacak.

2.

Özel hayatın gizliliği / 1982 Anayasası
Özel hayatın gizliliği / Yeni Hali

Madde 20 / Eski Hali

Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.

Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, el koyma kendiliğinden kalkar.

Madde 20 / Yeni Hali

Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.

Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak, usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça; kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde, el koyma kendiliğinden kalkar.

Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir.

Faydası

Kişisel veriler ancak kanunlarla öngörülen hallerde veya kişilerin açık rızası ile işlenebilecek ve fişlenme tarihe karışacak.

3.

Yerleşme ve seyahat hürriyeti / 1982 Anayasası

Yerleşme ve seyahat hürriyeti / Yeni Hali

MADDE 23 / Eski Hali

Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir.
Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak;
Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek;
Amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir.
Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, vatandaşlık ödevi ya da ceza soruşturması veya kovuşturması sebebiyle sınırlanabilir.
Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz.

Faydası

Yurtdışına çıkış özgürlüğü genişletilecek.

4.

Ailenin korunması / 1982 Anayasası

Ailenin korunması ve çocuk hakları / Yeni Hali

Madde 41 / Eski Hali

Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır.

MADDE 23 / Yeni Hali

Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir.
Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak;
Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek;
Amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir.
Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, ancak suç soruşturması veya kovuşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlanabilir.
Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaz.

Madde 41 / Yeni Hali

Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır.

Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar.

Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar.

Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir.

Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır.

Faydası

Çocuklar, her türlü istismar ve şiddete karşı daha fazla korunacak.

5.

[Sendika kurma hakkı / 1982 Anayasası](#)

[Sendika kurma hakkı / Yeni Hali](#)

Madde 51 / Eski Hali

Çalışanlar ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten serbestçe çekilme haklarına sahiptir. Hiç kimse bir sendikaya üye olmaya ya da üyelikten ayrılmaya zorlanamaz.

Sendika kurma hakkı ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâk ile başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir.

Sendika kurma hakkının kullanılmasında

Madde 51 / Yeni Hali

Çalışanlar ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten serbestçe çekilme haklarına sahiptir. Hiç kimse bir sendikaya üye olmaya ya da üyelikten ayrılmaya zorlanamaz.

Sendika kurma hakkı ancak, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâk ile başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir.

Sendika kurma hakkının kullanılmasında

uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Aynı zamanda ve aynı iş kolunda birden fazla sendikaya üye olunamaz.

İşçi niteliği taşımayan kamu görevlilerinin bu alandaki haklarının kapsam, istisna ve sınırları gördükleri hizmetin niteliğine uygun olarak kanunla düzenlenir.

Sendika ve üst kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri, Cumhuriyetin temel niteliklerine ve demokrasi esaslarına aykırı olamaz.

Faydası

Birden fazla sendikaya üye olma hakkı sağlanacak.

6.

[Toplu iş sözleşmesi hakkı / 1982 Anayasası](#)

[Toplu iş sözleşmesi ve toplu sözleşme hakkı / Yeni Hali](#)

Madde 53 / Eski Hali

İşçiler ve işverenler, karşılıklı olarak ekonomik ve sosyal durumlarını ve çalışma şartlarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapma hakkına sahiptirler.

Toplu iş sözleşmesinin nasıl yapılacağı kanunla düzenlenir.

128 inci maddenin ilk fıkrası kapsamına giren kamu görevlilerinin kanunla kendi aralarında kurmalarına cevaz verilecek olan ve bu maddenin birinci ve ikinci fıkraları ile 54 üncü madde hükümlerine tabi olmayan sendikalar ve üst kuruluşları, üyeleri adına yargı

uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

~~[Aynı zamanda ve aynı iş kolunda birden fazla sendikaya üye olunamaz.](#)~~

İşçi niteliği taşımayan kamu görevlilerinin bu alandaki haklarının kapsam, istisna ve sınırları gördükleri hizmetin niteliğine uygun olarak kanunla düzenlenir.

Sendika ve üst kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri, Cumhuriyetin temel niteliklerine ve demokrasi esaslarına aykırı olamaz.

Madde 53 / Yeni Hali

İşçiler ve işverenler, karşılıklı olarak ekonomik ve sosyal durumlarını ve çalışma şartlarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapma hakkına sahiptirler.

Toplu iş sözleşmesinin nasıl yapılacağı kanunla düzenlenir.

~~[128 inci maddenin ilk fıkrası kapsamına giren kamu görevlilerinin kanunla kendi aralarında kurmalarına cevaz verilecek olan ve bu maddenin birinci ve ikinci fıkraları ile 54 üncü madde hükümlerine tabi olmayan sendikalar ve üst kuruluşları, üyeleri adına yargı](#)~~

mercilerine başvurabilir ve İdareyle amaçları doğrultusunda toplu görüşme yapabilirler. Toplu görüşme sonunda anlaşmaya varılırsa düzenlenecek mutabakat metni taraflarca imzalanır. Bu mutabakat metni, uygun idarî veya kanunî düzenlemenin yapılabilmesi için Bakanlar Kurulunun takdirine sunulur. Toplu görüşme sonunda mutabakat metni imzalanmamışsa anlaşma ve anlaşmazlık noktaları da taraflarca imzalanacak bir tutanakla Bakanlar Kurulunun takdirine sunulur. Bu fıkranın uygulanmasına ilişkin usuller kanunla düzenlenir.

Aynı işyerinde, aynı dönem için, birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılamaz ve uygulanamaz.

Faydası

Memur ve diğer kamu görevlilerine toplu sözleşme hakkı sağlanacak.

~~mercilerine başvurabilir ve İdareyle amaçları doğrultusunda toplu görüşme yapabilirler. Toplu görüşme sonunda anlaşmaya varılırsa düzenlenecek mutabakat metni taraflarca imzalanır. Bu mutabakat metni, uygun idarî veya kanunî düzenlemenin yapılabilmesi için Bakanlar Kurulunun takdirine sunulur. Toplu görüşme sonunda mutabakat metni imzalanmamışsa anlaşma ve anlaşmazlık noktaları da taraflarca imzalanacak bir tutanakla Bakanlar Kurulunun takdirine sunulur. Bu fıkranın uygulanmasına ilişkin usuller kanunla düzenlenir.~~

~~Aynı işyerinde, aynı dönem için, birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılamaz ve uygulanamaz.~~

Memurlar ve diğer kamu görevlileri, toplu sözleşme yapma hakkına sahiptirler.

Toplu sözleşme yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması halinde taraflar Kamu Görevlileri Hakem Kuruluna başvurabilir. Kamu Görevlileri Hakem Kurulu kararları kesindir ve toplu sözleşme hükmündedir.

Toplu sözleşme hakkının kapsamı, istisnaları, toplu sözleşmeden yararlanacaklar, toplu sözleşmenin yapılma şekli, usulü ve yürürlüğü, toplu sözleşme hükümlerinin emeklilere yansıtılması, Kamu Görevlileri Hakem Kurulunun teşkili, çalışma usul ve esasları ile diğer hususlar kanunla düzenlenir.

7.

[Grev hakkı ve lokavt / 1982 Anayasası](#)

[Grev hakkı ve lokavt / Yeni Hali](#)

Madde 54 / Eski Hali

Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında, uyuşmazlık çıkması halinde işçiler grev hakkına sahiptirler. Bu hakkın kullanılmasının ve işverenin lokavta başvurmasının usul ve şartları ile kapsam ve istisnaları kanunla düzenlenir.

Grev hakkı ve lokavt iyi niyet kurallarına aykırı tarzda, toplum zararına ve millî serveti tahrip edecek şekilde kullanılamaz.

Grev esnasında greve katılan işçilerin ve sendikanın kasıtlı veya kusurlu hareketleri sonucu, grev uygulanan işyerinde sebep oldukları maddî zarardan sendika sorumludur.

Grev ve lokavtın yasaklanabileceği veya ertelenebileceği haller ve işyerleri kanunla düzenlenir.

Grev ve lokavtın yasaklandığı hallerde veya ertelendiği durumlarda ertelemenin sonunda, uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulunca çözülür. Uyuşmazlığın her safhasında taraflar da anlaşarak Yüksek Hakem Kuruluna başvurabilir. Yüksek Hakem Kurulunun kararları kesindir ve toplu iş sözleşmesi hükmündedir.

Yüksek Hakem Kurulunun kuruluş ve görevleri kanunla düzenlenir.

Siyasî amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavtı, genel grev ve lokavt, işyeri işgali, işi yavaşlatma, verim

Madde 54 / Yeni Hali

Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında, uyuşmazlık çıkması halinde işçiler grev hakkına sahiptirler. Bu hakkın kullanılmasının ve işverenin lokavta başvurmasının usul ve şartları ile kapsam ve istisnaları kanunla düzenlenir.

Grev hakkı ve lokavt iyi niyet kurallarına aykırı tarzda, toplum zararına ve millî serveti tahrip edecek şekilde kullanılamaz.

~~Grev esnasında greve katılan işçilerin ve sendikanın kasıtlı veya kusurlu hareketleri sonucu, grev uygulanan işyerinde sebep oldukları maddî zarardan sendika sorumludur.~~

Grev ve lokavtın yasaklanabileceği veya ertelenebileceği haller ve işyerleri kanunla düzenlenir.

Grev ve lokavtın yasaklandığı hallerde veya ertelendiği durumlarda ertelemenin sonunda, uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulunca çözülür. Uyuşmazlığın her safhasında taraflar da anlaşarak Yüksek Hakem Kuruluna başvurabilir. Yüksek Hakem Kurulunun kararları kesindir ve toplu iş sözleşmesi hükmündedir.

Yüksek Hakem Kurulunun kuruluş ve görevleri kanunla düzenlenir.

~~Siyasî amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavtı, genel grev ve lokavt, işyeri işgali, işi yavaşlatma, verim~~

düşürme ve diğer direnişler yapılamaz.

Greve katılmayanların işyerinde çalışmaları, greve katılanlar tarafından hiçbir şekilde engellenemez.

Faydası

Grev hakkının önündeki engeller kalkacak.

8.

[Dilekçe hakkı / 1982 Anayasası](#)

[Dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı / Yeni Hali](#)

Madde 74 / Eski Hali

Vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye’de ikamet eden yabancılar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir.

Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, gecikmeksizin dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.

Bu hakkın kullanılma biçimi kanunla düzenlenir.

~~düşürme ve diğer direnişler yapılamaz.~~

Greve katılmayanların işyerinde çalışmaları, greve katılanlar tarafından hiçbir şekilde engellenemez.

Madde 74 / Yeni Hali

Vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye’de ikamet eden yabancılar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikâyetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir.

Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, gecikmeksizin dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir.

~~Bu hakkın kullanılma biçimi kanunla düzenlenir.~~

Herkes, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkına sahiptir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bağlı olarak kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu idarenin işleyişiyle ilgili şikâyetleri inceler.

Kamu Başdenetçisi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından gizli oyla dört yıl için seçilir. İlk iki oylamada üye tam sayısının üçte iki ve üçüncü oylamada

üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan aday seçilmiş olur.

Bu maddede sayılan hakların kullanılma biçimi, Kamu Denetçiliği Kurumunun kuruluşu, görevi, çalışması, inceleme sonucunda yapacağı işlemler ile Kamu Başdenetçisi ve kamu denetçilerinin nitelikleri, seçimi ve özlük haklarına ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

Faydası

İdarenin her türlü iş ve eyleminden dolayı haksızlığa uğrayan vatandaşların başvurabileceği Kamu Denetçiliği Kurumu hayata geçecek

9.

[Milletvekilliğinin düşmesi / 1982 Anayasası](#)

[Milletvekilliğinin düşmesi / Yeni Hali](#)

Madde 84 / Eski Hali

İstifa eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesi, istifanın geçerli olduğu Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanınca tespit edildikten sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunca kararlaştırılır.

Milletvekilliğinin kesin hüküm giyme veya kısıtlanma halinde düşmesi, bu husustaki kesin mahkeme kararının Genel Kurula bildirilmesiyle olur.

82 nci maddeye göre milletvekilliğiyle bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdürmekte ısrar eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, yetkili komisyonun bu durumu tespit eden

Madde 84 / Yeni Hali

İstifa eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesi, istifanın geçerli olduğu Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanınca tespit edildikten sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunca kararlaştırılır.

Milletvekilliğinin kesin hüküm giyme veya kısıtlanma halinde düşmesi, bu husustaki kesin mahkeme kararının Genel Kurula bildirilmesiyle olur.

82 nci maddeye göre milletvekilliğiyle bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdürmekte ısrar eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, yetkili komisyonun bu durumu tespit eden

raporu üzerine Genel Kurul gizli oyla karar verir.

Meclis çalışmalarına özürsüz veya izinsiz olarak bir ay içerisinde toplam beş birleşim günü katılmayan milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, durumun Meclis Başkanlık Divanınca tespit edilmesi üzerine, Genel Kurulca üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyuyla karar verilebilir.

Partisinin temelli kapatılmasına beyan ve eylemleriyle sebep olduğu Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararında belirtilen milletvekilinin milletvekilliği, bu kararın Resmî Gazetede gerekçeli olarak yayımlandığı tarihte sona erer. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı bu kararın gereğini derhal yerine getirip Genel Kurula bilgi sunar.

Faydası

Milletin verdiği milletvekilliği görevini ancak millet geri alabilecek.

10.

[Başkanlık Divanı / 1982 Anayasası](#)

[Başkanlık Divanı / Yeni Hali](#)

Madde 94 / Eski Hali

Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanı, Meclis üyeleri arasından seçilen Meclis Başkanı, Başkanvekilleri, Kâtip Üyeler ve İdare Amirlerinden oluşur.

Başkanlık Divanı, Meclisteki siyasî parti gruplarının üye sayısı oranında Divana katılmalarını sağlayacak şekilde kurulur. Siyasî parti grupları Başkanlık için aday gösteremezler.

raporu üzerine Genel Kurul gizli oyla karar verir.

Meclis çalışmalarına özürsüz veya izinsiz olarak bir ay içerisinde toplam beş birleşim günü katılmayan milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, durumun Meclis Başkanlık Divanınca tespit edilmesi üzerine, Genel Kurulca üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyuyla karar verilebilir.

~~Partisinin temelli kapatılmasına beyan ve eylemleriyle sebep olduğu Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararında belirtilen milletvekilinin milletvekilliği, bu kararın Resmî Gazetede gerekçeli olarak yayımlandığı tarihte sona erer. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı bu kararın gereğini derhal yerine getirip Genel Kurula bilgi sunar.~~

Madde 94 / Yeni Hali

Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanı, Meclis üyeleri arasından seçilen Meclis Başkanı, Başkanvekilleri, Kâtip Üyeler ve İdare Amirlerinden oluşur.

Başkanlık Divanı, Meclisteki siyasî parti gruplarının üye sayısı oranında Divana katılmalarını sağlayacak şekilde kurulur. Siyasî parti grupları Başkanlık için aday gösteremezler.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı için, bir yasama döneminde iki seçim yapılır. İlk seçilenlerin görev süresi iki, ikinci devre için seçilenlerin görev süresi üç yıldır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkan adayları, meclis üyeleri içinden, Meclisin toplandığı günden itibaren beş gün içinde, Başkanlık Divanına bildirilir. Başkan seçimi gizli oyla yapılır. İlk iki oylamada üye tam sayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan üye, Başkan seçilmiş olur. Başkan seçimi, aday gösterme süresinin bitiminden itibaren, beş gün içinde tamamlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanvekillerinin, Kâtip Üyelerinin ve İdare Amirlerinin adedi, seçim nisabı, oylama sayısı ve usulleri, Meclis İçtüzüğünde belirlenir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Başkanvekilleri, üyesi buldukları siyasî partinin veya parti grubunun Meclis içinde veya dışındaki faaliyetlerine; görevlerinin gereği olan haller dışında, Meclis tartışmalarına katılamazlar; Başkan ve oturumu yöneten Başkanvekili oy kullanamazlar.

Faydası

TBMM Başkanlık Divanı'nın görev süresi düzenlenecek.

11.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı için, bir yasama döneminde iki seçim yapılır. İlk seçilenlerin görev süresi iki, ikinci devre için seçilenlerin görev süresi ise **o yasama döneminin sonuna kadar devam eder.**

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkan adayları, meclis üyeleri içinden, Meclisin toplandığı günden itibaren beş gün içinde, Başkanlık Divanına bildirilir. Başkan seçimi gizli oyla yapılır. İlk iki oylamada üye tam sayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır; dördüncü oylamada en fazla oy alan üye, Başkan seçilmiş olur. Başkan seçimi, aday gösterme süresinin bitiminden itibaren, beş gün içinde tamamlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanvekillerinin, Kâtip Üyelerinin ve İdare Amirlerinin adedi, seçim nisabı, oylama sayısı ve usulleri, Meclis İçtüzüğünde belirlenir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Başkanvekilleri, üyesi buldukları siyasî partinin veya parti grubunun Meclis içinde veya dışındaki faaliyetlerine; görevlerinin gereği olan haller dışında, Meclis tartışmalarına katılamazlar; Başkan ve oturumu yöneten Başkanvekili oy kullanamazlar.

Madde 125 / Eski Hali

İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır. (Ek hüküm: 13.8.1999-4446/2 md.) Kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların millî veya milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir. Milletlerarası tahkime ancak yabancılik unsuru taşıyan uyuşmazlıklar için gidilebilir.

Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askerî Şûranın kararları yargı denetimi dışındadır.

İdarî işlemlere karşı açılacak davalarda süre, yazılı bildirim tarihinden başlar.

Yargı yetkisi, idarî eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlıdır. Yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idarî eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldırarak biçimde yargı kararı verilemez.

İdarî işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idarî işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda gerekçe gösterilerek yürütmenin durdurulmasına karar verilebilir.

Kanun, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş halinde ayrıca millî güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık

Madde 125 / Yeni Hali

İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır. (Ek hüküm: 13.8.1999-4446/2 md.) Kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların millî veya milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir. Milletlerarası tahkime ancak yabancılik unsuru taşıyan uyuşmazlıklar için gidilebilir.

Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askerî Şûranın kararları yargı denetimi dışındadır. **Ancak, Yüksek Askerî Şûranın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolu açıktır.**

İdarî işlemlere karşı açılacak davalarda süre, yazılı bildirim tarihinden başlar.

Yargı yetkisi, idari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlı olup, hiç bir surette yerindelik denetimi şeklinde kullanılamaz. Yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idarî eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldırarak biçimde yargı kararı verilemez.

İdarî işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idarî işlemin açıkça hukuka aykırı olması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda gerekçe gösterilerek

nedenleri ile yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlayabilir.

İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür.

yürütmenin durdurulmasına karar verilebilir.

Kanun, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş halinde ayrıca millî güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık nedenleri ile yürütmenin durdurulması kararı verilmesini sınırlayabilir.

İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür.

Faydası

Yüksek Askeri Şura kararlarına yargı yolu açılacak.

12.

[Kamu hizmeti görevlileriyle ilgili hükümler / 1982 Anayasası](#)

[Kamu hizmeti görevlileriyle ilgili hükümler / Yeni Hali](#)

Madde 128 / Eski Hali

Devletin, kamu iktisadî teşebbüsleri ve diğer kamu tüzel kişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslı ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür.

Memurların ve diğer kamu görevlilerinin nitelikleri, atanmaları, görev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri, aylık ve ödenekleri ve diğer özlük işleri kanunla düzenlenir.

Üst kademe yöneticilerinin yetiştirilme usul ve esasları, kanunla özel olarak düzenlenir.

Faydası

Madde 128 / Yeni Hali

Devletin, kamu iktisadî teşebbüsleri ve diğer kamu tüzel kişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği aslı ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür.

Memurların ve diğer kamu görevlilerinin nitelikleri, atanmaları, görev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri, aylık ve ödenekleri ve diğer özlük işleri kanunla düzenlenir. **Ancak, malî ve sosyal haklara ilişkin toplu sözleşme hükümleri saklıdır.**

Üst kademe yöneticilerinin yetiştirilme usul ve esasları, kanunla özel olarak düzenlenir.

Memurlara toplu sözleşme hakkı verilecek.

13.

[Görev ve sorumluluklar, disiplin kovuşturulmasında güvence / 1982 Anayasası](#)

[Görev ve sorumluluklar, disiplin kovuşturulmasında güvence / Yeni Hali](#)

Madde 129 / Eski Hali

Memurlar ve diğer kamu görevlileri Anayasa ve kanunlara sadık kalarak faaliyette bulunmakla yükümlüdürler.

Memurlar ve diğer kamu görevlileri ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları mensuplarına savunma hakkı tanınmadıkça disiplin cezası verilemez.

Uyarma ve kınama cezalarıyla ilgili olanlar hariç, disiplin kararları yargı denetimi dışında bırakılamaz.

Silahlı Kuvvetler mensupları ile hâkimler ve savcılar hakkındaki hükümler saklıdır.

Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ve kanunun gösterdiği şekil ve şartlara uygun olarak, ancak idare aleyhine açılabilir.

Memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında işledikleri iddia edilen suçlardan ötürü ceza kovuşturması açılması, kanunla belirlenen istisnalar dışında, kanunun gösterdiği idarî merciin iznine bağlıdır.

Faydası

Memurlara verilen disiplin cezalarına yargı yolu açılacak.

Madde 129 / Yeni Hali

Memurlar ve diğer kamu görevlileri Anayasa ve kanunlara sadık kalarak faaliyette bulunmakla yükümlüdürler.

Memurlar ve diğer kamu görevlileri ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları mensuplarına savunma hakkı tanınmadıkça disiplin cezası verilemez.

Silahlı Kuvvetler mensupları ile hâkimler ve savcılar hakkındaki hükümler saklıdır.

Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ve kanunun gösterdiği şekil ve şartlara uygun olarak, ancak idare aleyhine açılabilir.

Memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında işledikleri iddia edilen suçlardan ötürü ceza kovuşturması açılması, kanunla belirlenen istisnalar dışında, kanunun gösterdiği idarî merciin iznine bağlıdır.

Disiplin kararları yargı denetimi dışında bırakılamaz.

14.

[Hâkim ve savcılarının denetimi / 1982 Anayasası](#)

[Adalet hizmetlerinin denetimi / Yeni Hali](#)

Madde 144 / Eski Hali

Hâkim ve savcılarının görevlerini; kanun, tüzük, yönetmeliklere ve genelgelere (Hâkimler için idarî nitelikteki genelgelere) uygun olarak yapıp yapmadıklarını denetleme; görevlerinden dolayı veya görevleri sırasında suç işleyip işlemediklerini, hal ve eylemlerinin sıfat ve görevleri icaplarına uyup uymadığını araştırma ve gerektiğinde haklarında inceleme ve soruşturma, Adalet Bakanlığının izni ile adalet müfettişleri tarafından yapılır. Adalet Bakanı soruşturma ve inceleme işlemlerini, hakkında soruşturma ve inceleme yapılacak olandan daha kıdemli hâkim veya savcı eliyle de yaptırabilir.

Madde 144 / Yeni Hali

Adalet hizmetleri ile savcılarının idarî görevleri yönünden Adalet Bakanlığınca denetimi, adalet müfettişleri ile hâkim ve savcı mesleğinden olan iç denetçiler; araştırma, inceleme ve soruşturma işlemleri ise adalet müfettişleri eliyle yapılır. Buna ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

Faydası Adalet hizmetlerinin denetimi düzenlenecek

15.

[Askerî yargı / 1982 Anayasası](#)

[Askerî yargı / Yeni Hali](#)

Madde 145 / Eski Hali

Askerî yargı, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler, asker kişilerin; askerî olan suçları ile bunların asker kişileri aleyhine veya askerî mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidirler.

Madde 145 / Yeni Hali

Askerî yargı, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler; asker kişileri tarafından işlenen askerî suçlar ile bunların asker kişileri aleyhine veya askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidir. Devletin güvenliğine, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlara ait

Askerî mahkemeler, asker olmayan kişilerin özel kanunda belirtilen askerî suçları ile kanunda gösterilen görevlerini ifa ettikleri sırada veya kanunda gösterilen askerî mahallerde askerlere karşı işledikleri suçlara da bakmakla görevlidirler.

Askerî mahkemelerin savaş veya sıkıyönetim hallerinde hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili oldukları; kuruluşları ve gerektiğinde bu mahkemelerde adlî yargı hâkim ve savcılarının görevlendirilmeleri kanunla düzenlenir.

Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri, askerî savcılık görevlerini yapan askerî hâkimlerin mahkemesinde görevli buldukları komutanlık ile ilişkileri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı, askerlik hizmetinin gereklerine göre kanunla düzenlenir. Kanun, ayrıca askerî hâkimlerin yargı hizmeti dışındaki askerî hizmetler yönünden askerî hizmetlerin gereklerine göre teşkilatında görevli buldukları komutanlık ile olan ilişkilerini de gösterir.

Faydası

Siviller artık askeri mahkemelerde yargılanmayacak

16.

[Anayasa Mahkemesi Kuruluşu / 1982 Anayasası](#)

[Anayasa Mahkemesi Kuruluşu / Yeni Hali](#)

Madde 146 / Eski Hali

Anayasa Mahkemesi onbir asıl ve dört yedek üyeden kurulur.

davalar her halde adliye mahkemelerinde görülür.

Savaş hali haricinde, asker olmayan kişiler askerî mahkemelerde yargılanamaz.

Askerî mahkemelerin savaş halinde hangi suçlar ve hangi kişiler bakımından yetkili oldukları; kuruluşları ve gerektiğinde bu mahkemelerde adlî yargı hâkim ve savcılarının görevlendirilmeleri kanunla düzenlenir.

Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri, askerî savcılık görevlerini yapan askerî hâkimlerin görevli buldukları komutanlıkla ilişkileri, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

Madde 146 / Yeni Hali

Anayasa Mahkemesi onyediy üyeden kurulur.

Cumhurbaşkanı, iki asıl ve iki yedek üyeyi Yargıtay, iki asıl ve bir yedek üyeyi Danıştay, birer asıl üyeyi Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay genel kurullarınca kendi Başkan ve üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; bir asıl üyeyi ise Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri içinden göstereceği üç aday arasından; üç asıl ve bir yedek üyeyi üst kademe yöneticileri ile avukatlar arasından seçer.

Yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri ile üst kademe yöneticileri ve avukatların Anayasa Mahkemesine asıl ve yedek üye seçilebilmeleri için, kırk yaşını doldurmuş, yükseköğrenim görmüş veya öğrenim kurumlarında en az onbeş yıl öğretim üyeliği veya kamu hizmetinde en az onbeş yıl fiilen çalışmış veya en az onbeş yıl avukatlık yapmış olmak şarttır.

Anayasa Mahkemesi, asıl üyeleri arasından gizli oyla ve üye tamsayısının salt çoğunluğu ile dört yıl için bir Başkan ve bir Başkanvekili seçer. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Anayasa Mahkemesi üyeleri, aslî görevleri dışında resmî veya özel hiçbir görev alamazlar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi; iki üyeyi Sayıştay Genel Kurulunun kendi başkan ve üyeleri arasından, her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden, bir üyeyi ise baro başkanlarının serbest avukatlar arasından gösterecekleri üç aday içinden yapacağı gizli oylamayla seçer. Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılacak bu seçimde, her boş üyelik için ilk oylamada üye tam sayısının üçte iki ve ikinci oylamada üye tam sayısının salt çoğunluğu aranır. İkinci oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için üçüncü oylama yapılır; üçüncü oylamada en fazla oy alan aday üye seçilmiş olur.

Cumhurbaşkanı; üç üyeyi Yargıtay, iki üyeyi Danıştay, bir üyeyi Askerî Yargıtay, bir üyeyi Askerî Yüksek İdare Mahkemesi genel kurullarınca kendi başkan ve üyeleri arasından her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden; en az ikisi hukukçu olmak üzere üç üyeyi Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri arasından göstereceği üçer aday içinden; dört üyeyi üst kademe yöneticileri, serbest avukatlar, birinci sınıf hâkim ve savcılar ile en az beş yıl raportörlük yapmış Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından seçer.

Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay genel kurulları ile Yükseköğretim Kurulundan Anayasa Mahkemesi üyeliğine aday göstermek için yapılacak seçimlerde, [her boş üyelik için, bir üye ancak bir aday için oy kullanabilir;](#) (Anayasa Mahkemesi'nce çıkarılmıştır) en fazla oy alan üç kişi

aday gösterilmiş sayılır. Baro başkanlarının serbest avukatlar arasından gösterecekleri üç aday için yapılacak seçimde de ~~her bir baro başkanı ancak bir aday için oy kullanabilir ve~~ (Anayasa Mahkemesi'nce çıkarılmıştır) en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır.

Anayasa Mahkemesine üye seçilebilmek için, kırkbeş yaşın doldurulmuş olması kaydıyla; yükseköğretim kurumları öğretim üyelerinin profesör veya doçent unvanını kazanmış, avukatların en az yirmi yıl fiilen avukatlık yapmış, üst kademe yöneticilerinin yükseköğrenim görmüş ve en az yirmi yıl kamu hizmetinde fiilen çalışmış, birinci sınıf hâkim ve savcıların adaylık dahil en az yirmi yıl çalışmış olması şarttır.

Anayasa Mahkemesi üyeleri arasından gizli oyla ve üye tam sayısının salt çoğunluğu ile dört yıl için bir Başkan ve iki başkanvekili seçilir. Süresi bitenler yeniden seçilebilirler.

Anayasa Mahkemesi üyeleri aslî görevleri dışında resmi veya özel hiçbir görev alamazlar.”

Faydası

Anayasa Mahkemesi'nin yapısı tıpkı gelişmiş ülkelerdeki gibi çağdaş ve geniş katılımlı bir şekle dönüşecek.

17.

[Anayasa Mahkemesi Üyeliğinin sona ermesi / 1982 Anayasası](#)

[Anayasa Mahkemesi Üyeliğinin görev süresi ve üyeliğin sona ermesi / Yeni Hali](#)

Madde 147 / Eski Hali

Anayasa Mahkemesi üyeleri altmışbeş yaşını doldurunca emekliye ayrılırlar.

Madde 147 / Yeni Hali

Anayasa Mahkemesi üyeleri oniki yıl için seçilirler. Bir kimse iki defa Anayasa

Anayasa Mahkemesi üyeliği, bir üyenin hâkimlik mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymesi halinde kendiliğinden; görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceğinin kesin olarak anlaşılması halinde de, Anayasa Mahkemesi üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ile sona erer.

Mahkemesi üyesi seçilemez. Anayasa Mahkemesi üyeleri altmışbeş yaşını doldurunca emekliye ayrılırlar. Zorunlu emeklilik yaşından önce görev süresi dolan üyelerin başka bir görevde çalışmaları ve özlük işleri kanunla düzenlenir.

Anayasa Mahkemesi üyeliği, bir üyenin hâkimlik mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymesi halinde kendiliğinden; görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceğinin kesin olarak anlaşılması halinde de, Anayasa Mahkemesi üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ile sona erer.

Faydası

Türkiye, Avrupa Birliği standartlarında bir Anayasa Mahkemesi'ne kavuşacak.

18.

[Anayasa Mahkemesi Görev ve yetkileri / 1982 Anayasası](#)

[Anayasa Mahkemesi Görev ve yetkileri / Yeni Hali](#)

Madde 148 / Eski Hali

Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İttüzüğünün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler. Ancak, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılmaz.

Kanunların şekil bakımından denetlenmesi, son oylamanın, öngörülen

Madde 148 / Yeni Hali

Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İttüzüğünün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler **ve bireysel başvuruları karara bağlar**. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler. Ancak, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılmaz.

Kanunların şekil bakımından

çoğunlukla yapılıp yapılmadığı; Anayasa değişikliklerinde ise, teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlıdır. Şekil bakımından denetleme, Cumhurbaşkanınca veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beşte biri tarafından istenebilir. Kanunun yayımlandığı tarihten itibaren on gün geçtikten sonra, şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmaz; def'i yoluyla da ileri sürülemez.

Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekilini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar.

Yüce Divanda, savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcivekili yapar.

Yüce Divan kararları kesindir.

Anayasa Mahkemesi, Anayasa ile verilen diğer görevleri de yerine getirir.

denetlenmesi, son oylamanın, öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığı; Anayasa değişikliklerinde ise, teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlıdır. Şekil bakımından denetleme, Cumhurbaşkanınca veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin beşte biri tarafından istenebilir. Kanunun yayımlandığı tarihten itibaren on gün geçtikten sonra, şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açılmaz; def'i yoluyla da ileri sürülemez.

Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır.

Bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz.

Bireysel başvuruya ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

Anayasa Mahkemesi Cumhurbaşkanını, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerini, Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekilini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılar.

Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve

Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı da görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divanda yargılanırlar.

Yüce Divanda, savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcivekili yapar.

Yüce Divan kararlarına karşı yeniden inceleme başvurusu yapılabilir. Genel Kurulun yeniden inceleme sonucunda verdiği kararlar kesindir.

Anayasa Mahkemesi, Anayasa ile verilen diğer görevleri de yerine getirir.

Yüce Divan kararları kesindir.

Faydası

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkı tanınacak.

19.

[Anayasa Mahkemesi Çalışma ve yargılama usulü / 1982 Anayasası](#)
[Anayasa Mahkemesi Çalışma ve yargılama usulü / Yeni Hali](#)

Madde 149 / Eski Hali

Anayasa Mahkemesi, Başkan ve on üye ile toplanır, salt çoğunluk ile karar verir. Anayasa değişikliklerinde iptale ve siyasî parti davalarında kapatılmaya karar verebilmesi için beşte üç oy çokluğu şarttır.

Şekil bozukluğuna dayalı iptal davaları Anayasa Mahkemesince öncelikle incelenip karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri kanunla; mahkemenin çalışma esasları ve üyeleri arasındaki

Madde 149 / Yeni Hali

Anayasa Mahkemesi, iki bölüm ve Genel Kurul halinde çalışır. Bölümler, başkanvekili başkanlığında dört üyenin katılımıyla toplanır. Genel Kurul, Mahkeme Başkanının veya Başkanın belirleyeceği başkanvekilinin başkanlığında en az oniki üye ile toplanır. Bölümler ve Genel Kurul, kararlarını salt çoğunlukla alır. Bireysel başvuruların kabul edilebilirlik incelemesi için komisyonlar oluşturulabilir.

Siyasî partilere ilişkin dava ve

işbölümü kendi yapacağı İktüzükle düzenlenir.

Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar dışında kalan işleri dosya üzerinde inceler. Ancak, gerekli gördüğü hallerde sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları çağırabilir (Ek ibare: 23.7.1995-4121/14 md.) ve siyasî partilerin temelli kapatılması veya kapatılmasına ilişkin davalarda, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısından sonra kapatılması istenen siyasî partinin genel başkanlığının veya tayin edeceği bir vekilin savunmasını dinler.

başvurulara, iptal ve itiraz davaları ile Yüce Divan sıfatıyla yürütülecek yargılamalara Genel Kurulca bakılır, bireysel başvurular ise bölümlerce karara bağlanır.

Anayasa değişikliğinde iptale, siyasî partilerin kapatılmasına ya da Devlet yardımından yoksun bırakılmasına karar verilebilmesi için toplantıya katılan üyelerin üçte iki oy çokluğu şarttır.

Şekil bozukluğuna dayalı iptal davaları Anayasa Mahkemesince öncelikle incelenip karara bağlanır.

Anayasa Mahkemesinin kuruluşu, Genel Kurul ve bölümlerin yargılama usulleri, Başkan, başkanvekilleri ve üyelerin disiplin işleri kanunla; Mahkemenin çalışma esasları, bölüm ve komisyonların oluşumu ve işbölümü kendi yapacağı İktüzükle düzenlenir.

Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla baktığı davalar dışında kalan işleri dosya üzerinde inceler. Ancak, bireysel başvurularda duruşma yapılmasına karar verilebilir. Mahkeme ayrıca, gerekli gördüğü hallerde sözlü açıklamalarını dinlemek üzere ilgilileri ve konu üzerinde bilgisi olanları çağırabilir ve siyasî partilerin kapatılmasına ilişkin davalarda, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısından sonra kapatılması istenen siyasî partinin genel başkanlığının veya tayin edeceği bir vekilin savunmasını dinler.”

Faydası

Anayasa Mahkemesi'nin çalışma usulü, çağdaş bir yapıya kavuşacak.

20.

[Askerî Yargıtay / 1982 Anayasası](#)
[Askerî Yargıtay / Yeni Hali](#)

Madde 156 / Eski Hali

Askerî Yargıtay, askerî mahkemelerden verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Ayrıca, asker kişilerin kanunla gösterilen belli davalarına ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Askerî Yargıtay üyeleri birinci sınıf askerî hâkimler arasından Askerî Yargıtay Genel Kurulunun üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla her boş yer için göstereceği üçer aday içinden Cumhurbaşkanınca seçilir.

Askerî Yargıtay Başkanı, Başsavcısı, İkinci Başkanı ve daire başkanları Askerî Yargıtay üyeleri arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanırlar.

Askerî Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, mensuplarının disiplin ve özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenlenir.

Faydası

Askeri Yargıya düzenleme getirilecek.

21.

[Askeri Yüksek İdare Mahkemesi / 1982 Anayasası](#)
[Askeri Yüksek İdare Mahkemesi / Yeni Hali](#)

Madde 157 / Eski Hali

Askerî Yüksek İdare Mahkemesi, askerî olmayan makamlarca tesis edilmiş olsa

Madde 156 / Yeni Hali

Askerî Yargıtay, askerî mahkemelerden verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Ayrıca, asker kişilerin kanunla gösterilen belli davalarına ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

Askerî Yargıtay üyeleri birinci sınıf askerî hâkimler arasından Askerî Yargıtay Genel Kurulunun üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla her boş yer için göstereceği üçer aday içinden Cumhurbaşkanınca seçilir.

Askerî Yargıtay Başkanı, Başsavcısı, İkinci Başkanı ve daire başkanları Askerî Yargıtay üyeleri arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanırlar.

Askerî Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, mensuplarının disiplin ve özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

Madde 157 / Yeni Hali

Askerî Yüksek İdare Mahkemesi, askerî olmayan makamlarca tesis edilmiş olsa

bile, asker kişileri ilgilendiren ve askerî hizmete ilişkin idarî işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıkların yargı denetimini yapan ilk ve son derece mahkemesidir. Ancak, askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklarda ilgilinin asker kişi olması şartı aranmaz.

Askerî Yüksek İdare Mahkemesinin askerî hâkim sınıfından olan üyeleri, mahkemenin bu sınıftan olan başkan ve üyeleri tam sayısının salt çoğunluğu ve gizli oy ile birinci sınıf askerî hâkimler arasından her boş yer için gösterilecek üç aday içinden; hâkim sınıfından olmayan üyeleri, rütbe ve nitelikleri kanunda gösterilen subaylar arasından, Genelkurmay Başkanlığınca her boş yer için gösterilecek üç aday içinden Cumhurbaşkanınca seçilir.

Askerî hâkim sınıfından olmayan üyelerin görev süresi en fazla dört yıldır.

Mahkemenin Başkanı, Başsavcı ve daire başkanları hâkim sınıfından olanlar arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanırlar.

Askerî Yüksek İdare Mahkemesinin kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, mensuplarının disiplin ve özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı ve askerlik hizmetlerinin gereklerine göre kanunla düzenlenir.

Faydası: Askeri mahkemelerde de mahkemelerin bağımsızlığı ve hakim teminatı sağlanacak.

22.

[Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu / 1982 Anayasası](#)

[Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu / Yeni Hali](#)

bile, asker kişileri ilgilendiren ve askerî hizmete ilişkin idarî işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıkların yargı denetimini yapan ilk ve son derece mahkemesidir. Ancak, askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklarda ilgilinin asker kişi olması şartı aranmaz.

Askerî Yüksek İdare Mahkemesinin askerî hâkim sınıfından olan üyeleri, mahkemenin bu sınıftan olan başkan ve üyeleri tam sayısının salt çoğunluğu ve gizli oy ile birinci sınıf askerî hâkimler arasından her boş yer için gösterilecek üç aday içinden; hâkim sınıfından olmayan üyeleri, rütbe ve nitelikleri kanunda gösterilen subaylar arasından, Genelkurmay Başkanlığınca her boş yer için gösterilecek üç aday içinden Cumhurbaşkanınca seçilir.

Askerî hâkim sınıfından olmayan üyelerin görev süresi en fazla dört yıldır.

Mahkemenin Başkanı, Başsavcı ve daire başkanları hâkim sınıfından olanlar arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanırlar.

Askerî Yüksek İdare Mahkemesinin kuruluşu, işleyişi, yargılama usulleri, mensuplarının disiplin ve özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

Madde 159 / Eski Hali

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kurulur ve görev yapar.

Kurulun Başkanı, Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabî üyesidir. Kurulun üç asıl ve üç yedek üyesi Yargıtay Genel Kurulunun, iki asıl ve iki yedek üyesi Danıştay Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından, her üyelik için gösterecekleri üçer aday içinden Cumhurbaşkanınca, dört yıl için seçilir. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilirler. Kurul, seçimle gelen asıl üyeleri arasından bir başkanvekili seçer.

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu; adlî ve idarî yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapar. Adalet Bakanlığının, bir mahkemenin veya bir hâkimin veya savcının kadrosunun kaldırılması veya bir mahkemenin yargı çevresinin değiştirilmesi konusundaki tekliflerini karara bağlar. Ayrıca Anayasa ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir.

Kurul kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamaz.

Kurulun görevlerini yerine getirmesi, seçim ve çalışma usulleriyle itirazların Kurul bünyesinde incelenmesi esasları kanunla düzenlenir.

Madde 159 / Yeni Hali

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kurulur ve görev yapar.

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu yirmi iki asıl ve oniki yedek üyeden oluşur; üç daire halinde çalışır.

Kurulun Başkanı Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabî üyesidir. Kurulun, dört asıl üyesi, nitelikleri kanunda belirtilen; yükseköğretim kurumlarının hukuk, ~~iktisat ve siyaset~~ [iktisat ve siyaset](#) bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri, ~~üst kademe yöneticileri~~ [üst kademe yöneticileri](#) ile avukatlar arasından Cumhurbaşkanınca, üç asıl ve üç yedek üyesi Yargıtay üyeleri arasından Yargıtay Genel Kurulunca, iki asıl ve iki yedek üyesi Danıştay üyeleri arasından Danıştay Genel Kurulunca, bir asıl ve bir yedek üyesi Türkiye Adalet Akademisi Genel Kurulunca kendi üyeleri arasından, yedi asıl ve dört yedek üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş adlî yargı hâkim ve savcılar arasından adlî yargı hâkim ve savcılarınca, üç asıl ve iki yedek üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş idarî yargı hâkim ve savcılar arasından idarî yargı hâkim ve savcılarınca, dört yıl için seçilir. Süresi biten üyeler yeniden seçilebilir.

Kurul üyeliği seçimi, üyelerin görev süresinin dolmasından önceki altmış gün içinde yapılır. Cumhurbaşkanı tarafından seçilen üyelerin görev süreleri dolmadan Kurul üyeliğinin boşalması durumunda,

Adalet Bakanlığının merkez kuruluşunda geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak hâkim ve savcılarının muvafakatlarını alarak atama yetkisi Adalet Bakanına aittir.

Adalet Bakanı Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun ilk toplantısında onaya sunulmak üzere, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde hizmetin aksamaması için hâkim ve savcılar geçici yetki ile görevlendirebilir.

boşalmayı takip eden altmış gün içinde, yeni üyelerin seçimi yapılır. Diğer üyeliklerin boşalması halinde, asıl üyenin yedeği tarafından kalan süre tamamlanır.

Yargıtay, Danıştay ve Türkiye Adalet Akademisi genel kurullarından seçilecek Kurul üyeliği için ~~her üyenin~~, birinci sınıf adlî ve idarî yargı hâkim ve savcıları arasından seçilecek Kurul üyeliği için ~~her hâkim ve savcının; ancak bir aday için oy kullanacağı seçimlerde~~, en fazla oy alan adaylar sırasıyla asıl ve yedek üye seçilir. Bu seçimler her dönem için bir defada ve gizli oyla yapılır.

Kurulun, Adalet Bakanı ile Adalet Bakanlığı Müsteşarı dışındaki asıl üyeleri, görevlerinin devamı süresince; kanunda belirlenenler dışında başka bir görev alamazlar veya Kurul tarafından başka bir göreve atanamaz ve seçilemezler.

Kurulun yönetimi ve temsili Kurul Başkanına aittir. Kurul Başkanı dairelerin çalışmalarına katılamaz. Kurul, kendi üyeleri arasından daire başkanlarını ve daire başkanlarından birini de başkanvekili olarak seçer. Başkan, yetkilerinden bir kısmını başkanvekiline devredebilir.

Kurul, adlî ve idarî yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapar; Adalet Bakanlığının, bir mahkemenin kaldırılması veya yargı çevresinin değiştirilmesi konusundaki tekliflerini karara bağlar; ayrıca, Anayasa

ve kanunlarla verilen diğerk görevleri yerine getirir.

Hâkim ve savcılarının görevlerini; kanun, tüzük, yönetmeliklere ve genelgelere (hâkimler için idarî nitelikteki genelgelere) uygun olarak yapıp yapmadıklarını denetleme; görevlerinden dolayı veya görevleri sırasında suç işleyip işlemediklerini, hal ve eylemlerinin sıfat ve görevleri icaplarına uyup uymadığını araştırma ve gerektiğinde haklarında inceleme ve soruşturma işlemleri, ilgili dairenin teklifi ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Başkanının oluru ile Kurul müfettişlerine yaptırılır. Soruşturma ve inceleme işlemleri, hakkında soruşturma ve inceleme yapılacak olandan daha kıdemli hâkim veya savcı eliyle de yaptırılabilir.

Kurulun meslekten çıkarma cezasına ilişkin olanlar dışındaki kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamaz.

Kurula bağlı Genel Sekreterlik kurulur. Genel Sekreter, birinci sınıf hâkim ve savcılardan Kurulun teklif ettiği üç aday arasından Kurul Başkanı tarafından atanır. Kurul müfettişleri ile Kurulda geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak hâkim ve savcılarını, muvafakatlerini alarak atama yetkisi Kurula aittir.

Adalet Bakanlığının merkez, bağlı ve ilgili kuruluşlarında geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak hâkim ve savcılar ile adalet müfettişlerini ve hâkim ve savcı mesleğinden olan iç denetçileri, muvafakatlerini alarak atama yetkisi Adalet Bakanına aittir.

Kurul üyelerinin seçimi, dairelerin oluşumu ve işbölümü, Kurulun ve

dairelerin görevleri, toplantı ve karar yeter sayıları, çalışma usul ve esasları, dairelerin karar ve işlemlerine karşı yapılacak itirazlar ve bunların incelenmesi usulü ile Genel Sekreterliğin kuruluş ve görevleri kanunla düzenlenir.”

Faydası

HSYK, demokratik bir yapıya kavuşacak.

23.

[Ekonomik hükümler / 1982 Anayasası](#)

[Ekonomik ve Sosyal Konsey / Yeni Hali](#)

Madde 166 / Eski Hali

Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayi ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir.

Planda millî tasarrufu ve üretimi artırıcı, fiyatlarda istikrar ve dış ödemelerde dengeyi sağlayıcı, yatırım ve istihdamı geliştirici tedbirler öngörülür; yatırımlarda toplum yararları ve gerekleri gözetilir; kaynakların verimli şekilde kullanılması hedef alınır. Kalkınma girişimleri, bu plana göre gerçekleştirilir.

Kalkınma planlarının hazırlanmasına, Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanmasına, uygulanmasına, değiştirilmesine ve bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

Madde 166 / Yeni Hali

Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayi ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir.

Planda millî tasarrufu ve üretimi artırıcı, fiyatlarda istikrar ve dış ödemelerde dengeyi sağlayıcı, yatırım ve istihdamı geliştirici tedbirler öngörülür; yatırımlarda toplum yararları ve gerekleri gözetilir; kaynakların verimli şekilde kullanılması hedef alınır. Kalkınma girişimleri, bu plana göre gerçekleştirilir.

Kalkınma planlarının hazırlanmasına, Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanmasına, uygulanmasına, değiştirilmesine ve bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

Ekonomik ve sosyal politikaların

oluşturulmasında hükümete istişarî nitelikte görüş bildirmek amacıyla Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulur. Ekonomik ve Sosyal Konseyin kuruluş ve işleyişı kanunla düzenlenir.

Faydası

Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulacak.

24

Geçici Madde 15

~~12 Eylül 1980 tarihinden, ilk genel seçimler sonucu toplanacak Türkiye Büyük Millet Meclisinin Başkanlık Divanını oluşturuncaya kadar geçecek süre içinde, yasama ve yürütme yetkilerini Türk milleti adına kullanan, 2356 sayılı Kanunla kurulu Millî Güvenlik Konseyinin, bu Konseyin yönetimi döneminde kurulmuş hükümetlerin, 2485 sayılı Kurucu Meclis Hakkında Kanunla görev ifa eden Danışma Meclisinin her türlü karar ve tasarruflarından dolayı haklarında cezaî, malî veya hukukî sorumluluk iddiası ileri sürülemez ve bu maksatla herhangi bir yargı merciine başvurulamaz.~~

~~Bu karar ve tasarrufların idarece veya yetkili kılınmış organ, merci ve görevlilere uygulanmasından dolayı, karar alanlar, tasarrufta bulunanlar ve uygulayanlar hakkında da yukarıdaki fıkra hükümleri uygulanır.~~

Faydası

12 Eylül darbecilerine yargı yolu açılacak.

25

Geçici Madde 18

Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte Anayasa Mahkemesinin mevcut yedek üyeleri asıl üye sıfatını kazanır.

Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren otuz gün içinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi bir üyeyi Sayıştay Genel Kurulunun ve bir üyeyi de baro başkanlarının gösterecekleri üçer aday içinden seçer.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin yapacağı üye seçimi için aday göstermek amacıyla;

a) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş gün içinde, Sayıştay Başkanı adaylık başvurusunu ilan eder. İlan tarihinden itibaren beş gün içinde adaylar Başkanlığa başvurur. Başvuru tarihinin sona erdiği günden itibaren beş gün içinde Sayıştay Genel Kurulunca seçim yapılır. ~~Her Sayıştay üyesinin ancak bir aday için oy kullanabileceği~~(Anayasa Mahkemesi'nce çıkarılmıştır) bu seçimde en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır.

b) Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş gün içinde, Türkiye Barolar Birliği Başkanlığı adaylık başvurusunu ilan eder. İlan tarihinden itibaren beş gün içinde adaylar Türkiye Barolar Birliği Başkanlığına başvurur. Başvuru tarihinin sona erdiği günden itibaren beş gün içinde Türkiye Barolar Birliği Başkanlığının ilanında gösterilen yer ve zamanda baro başkanları tarafından seçim yapılır. ~~Her bir baro başkanının ancak bir aday için oy kullanabileceği~~(Anayasa Mahkemesi'nce çıkarılmıştır) bu seçimde, en fazla oy alan üç kişi aday gösterilmiş sayılır.

c) (a) ve (b) bentleri uyarınca yapılan seçimlerin sonucunda aday gösterilmiş sayılanların isimleri seçimin yapıldığı günü takip eden gün Sayıştay ve Türkiye Barolar Birliği başkanlıklarınca Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına bildirilir.

ç) (c) bendi uyarınca yapılan bildirimden itibaren on gün içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde seçim yapılır. Her boş üyelik için yapılacak seçimde, ilk oylamada üye tamsayısının üçte iki ve ikinci oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır; ikinci oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa bu oylamada en çok oy alan iki aday için üçüncü oylama yapılır; üçüncü oylamada en fazla oy alan aday üye seçilmiş olur.

Cumhurbaşkanı, birer üyeyi Yargıtay ve Danıştay kontenjanlarından olan ilk üyeliklerin boşalmasından sonra Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri arasından göstereceği üçer aday içinden seçer.

Anayasa Mahkemesi üyeliğine aday gösteren kurumların halen mevcut üyeleri ile kendi kontenjanlarından seçilmiş yedek üyeler, tamamlama seçiminde göz önünde bulundurulur.

Anayasa Mahkemesinde halen belli görevlere seçilmiş olanların bu sıfatları seçilmiş oldukları sürenin sonuna kadar devam eder. Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte üye olanlar yaş haddine kadar görevlerine devam ederler.

Bireysel başvuruya ilişkin gerekli düzenlemeler iki yıl içinde tamamlanır. Uygulama kanununun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bireysel başvurular kabul edilir.

26

Geçici Madde 19

Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren otuz gün içinde aşağıda belirtilen esas ve usuller dahilinde Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyeleri seçilir:

a) Cumhurbaşkanı, hâkimlik mesleğine alınmasına engel bir hali olmayan; yükseköğretim kurumlarının hukuk, ~~iktisat ve siyasal bilimler~~ dallarında en az onbeş yıldan beri görev yapan öğretim üyeleri, ~~üst kademe yöneticileri~~ ile meslekte fiilen onbeş yılını doldurmuş avukatlar arasından dört üye seçer. ~~Cumhurbaşkanı, üst kademe yöneticileri arasından seçeceği Kurul üyesini, bakanlık, müsteşarlık, müsteşar yardımcılığı, valilik, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, kamu kurum ve kuruluşlarında genel müdürlük veya teftiş kurulu başkanlığı görevlerini yapanlar arasından seçer.~~ (Anayasa Mahkemesi'nce çıkarılmıştır)

b) Yargıtay Genel Kurulu, Yargıtay üyeleri arasından üç asıl ve üç yedek üye seçer. Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi gün içinde Yargıtay Birinci Başkanı adaylık başvurusunu ilan eder. İlan tarihinden itibaren yedi gün içinde adaylar Birinci Başkanlığa başvurur. Başvuru tarihinin sona erdiği günden itibaren onbeş gün içinde Yargıtay Genel Kurulu seçim yapar. ~~Her Yargıtay üyesinin sadece bir aday için oy kullanabileceği~~ (Anayasa Mahkemesi'nce çıkarılmıştır) seçimde, en fazla oy alan adaylar sırasıyla asıl ve yedek üye seçilmiş olur.

c) Danıştay Genel Kurulu, Danıştay üyeleri arasından iki asıl ve iki yedek üye seçer. Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi gün içinde Danıştay Başkanı adaylık başvurusunu ilan eder. İlan tarihinden itibaren yedi gün içinde adaylar Başkanlığa başvurur. Başvuru tarihinin sona erdiği günden itibaren onbeş gün içinde Danıştay Genel Kurulu seçim yapar. ~~Her Danıştay üyesinin sadece bir aday için oy kullanabileceği~~ seçimde, en fazla oy alan adaylar sırasıyla asıl ve yedek üye seçilmiş olur.

ç) Türkiye Adalet Akademisi Genel Kurulu, kendi üyeleri arasından, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna bir asıl ve bir yedek üye seçer. Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi gün içinde Türkiye Adalet Akademisi Başkanı adaylık başvurusunu ilan eder. İlan tarihinden itibaren yedi gün içinde adaylar Başkanlığa başvurur. Başvuru tarihinin sona erdiği günden itibaren onbeş gün içinde Türkiye Adalet Akademisi Genel Kurulu seçim yapar. ~~Her üyenin sadece bir aday için oy kullanabileceği~~ (Anayasa Mahkemesi'nce çıkarılmıştır) seçimde, en fazla oy alan adaylar sırasıyla asıl ve yedek üye seçilmiş olur.

d) Yedi asıl ve dört yedek üye birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş olan adlî yargı hâkim ve savcılarını arasından, adlî yargı hâkim ve savcılarını tarafından Yüksek Seçim Kurulunun yönetim ve denetiminde seçilir. Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş gün içinde Yüksek Seçim Kurulu adaylık başvurularını ilân eder. İlân tarihinden itibaren üç gün içinde adaylar Yüksek Seçim Kuruluna başvurur. Başvuru tarihinin sona erdiği günden itibaren iki gün içinde Yüksek Seçim Kurulu adayların başvurularını inceler ve aday listesini belirleyerek ilân eder. Takip eden iki gün içinde bu listeye karşı itiraz edilebilir. İtiraz süresinin sona erdiği günden itibaren iki gün içinde itirazlar incelenir, sonuçlandırılır ve kesin aday listesi ilân edilir. Yüksek Seçim Kurulunun kesin aday listesini ilân ettiği tarihten sonraki ikinci Pazar günü her ilde, il seçim kurulunun yönetim ve denetimi altında yapılacak seçimlerde, o ilde ve

ilçelerinde görev yapan hâkim ve savcılar oy kullanır. İl seçim kurulları o ilde oy kullanacak hâkim ve savcıların sayısına göre sandık kurulları oluşturur. Sandık kurullarının işlem, tedbir ve kararlarına karşı yapılan şikâyet ve itirazlar il seçim kurulunca karara bağlanır. Adaylar propaganda yapamazlar; sadece, Yüksek Seçim Kurulu tarafından belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde özgeçmişlerini bu iş için tahsis edilmiş bir internet sitesinde yayımlayabilirler. ~~Bu seçimlerde her seçmen sadece bir aday için oy kullanabilir.~~ Seçimlerde en çok oy alan adaylar sırasıyla asıl ve yedek üye seçilmiş olur. Kullanılacak oy pusulalarıyla ilgili diğer hususlar Yüksek Seçim Kurulu tarafından belirlenir. Yüksek Seçim Kurulu, oy pusulalarını kendisi bastırabileceği gibi gerektiğinde uygun göreceği il seçim kurulları vasıtasıyla bastırmaya da yetkilidir. Yapılacak seçimlerde, 26/4/1961 tarihli ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunun bu bende aykırı olmayan hükümleri uygulanır.

e) Üç asıl ve iki yedek üye birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş idarî yargı hâkim ve savcılar arasında, idarî yargı hâkim ve savcılar tarafından Yüksek Seçim Kurulunun yönetim ve denetiminde seçilir. Bölge idare mahkemelerinin bulunduğu illerde, il seçim kurulunun yönetim ve denetimi altında yapılacak bu seçimlerde, o bölge idare mahkemesinde ve yargı çevresi içerisinde kalan yerlerde görev yapan idarî yargı hâkim ve savcılar oy kullanır. Bu seçimler hakkında da (d) bendi hükümleri uygulanır.

Birinci fıkranın (a), (ç), (d) ve (e) bentleri uyarınca seçilen Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun asıl üyeleri bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonraki otuzuncu günü takip eden iş günü görevlerine başlarlar.

Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun Yargıtay ve Danıştaydan gelen asıl ve yedek üyelerinin görevleri, seçilmiş oldukları sürenin sonuna kadar devam eder. Bunlardan, Yargıtaydan gelen üyelerden görev süresini tamamlayanların yerine birinci fıkranın (b) bendi uyarınca seçilenler; Danıştaydan gelen üyelerden görev süresini tamamlayanların yerine birinci fıkranın (c) bendi uyarınca seçilenler, sırayla göreve başlarlar.

Birinci fıkranın (b) ve (c) bentleri uyarınca seçilen üyelerden, üçüncü fıkra uyarınca göreve başlayanların görev süresi, birinci fıkranın (a), (ç), (d) ve (e) bentleri uyarınca seçilen diğer Kurul üyelerinin görev süresinin bittiği tarihte sona erer.

İlgili kanunlarda gerekli düzenlemeler yapıncaya kadar, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna seçilen asıl üyeler, Yargıtay daire başkanı için ilgili mevzuatında öngörülen tüm malî ve sosyal haklar ile emeklilik hakkından aynen yararlanırlar.

Ayrıca, Kurulun Başkanı dışındaki asıl üyelerine, (30000) gösterge rakamının memur aylıklarına uygulanan katsayı ile çarpımı sonucu bulunacak miktarda aylık ek tazminat ödenir.

İlgili kanunlarda düzenleme yapılincaya kadar, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu;

- a) Anayasa hükümlerine aykırı olmamak kaydıyla, yürürlükteki kanun hükümlerine göre Kurul şeklinde çalışır.
- b) İkinci fıkra uyarınca asıl üyelerinin göreve başladığı tarihten itibaren bir hafta içinde Adalet Bakanının başkanlığında toplanır ve bir geçici Başkanvekili seçer.
- c) En az onbeş üye ile toplanır ve üye tam sayısının salt çoğunluğu ile karar verir.
- ç) Sekreteryaya hizmetleri Adalet Bakanlığı tarafından yürütülür.

Kurul müfettişleri ile adalet müfettişleri atanıncaya kadar, mevcut adalet müfettişleri, Kurul müfettişi ve adalet müfettişi sıfatıyla görev yaparlar.

Bu madde hükümleri, ilgili kanunlarda gerekli düzenlemeler yapılincaya kadar uygulanır.”

Kaynak: <http://www.kararmilletin.com/degisenmaddeler/degi%C5%9Fen-maddeler>